Memleket Yazıları -8-

REFİK HALİD KARAY

Ağaç ve Ahlâk

REFİK HALİD KARAY

Memleket Yazıları -8-

Ağaç ve Ahlâk

İNKILÂP

REFİK HALİD KARAY

Memleket Yazıları -8-

Ağaç ve Ahlâk

Ağaç ve Ahlâk / *Refik Halid Karay*

© *2015,* İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ

Yayıncı ve Matbaa Sertifika No: 10614

Bu kitabın her türlü yayın hakları Fikir ve Sanat Eserleri Yasası gereğince İnkılâp Kitabevi'ne aittir. Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının izni alınmaksızın, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

Editör Ahmet Bozkurt
Düzelti Burcu Bilir
Kapak uygulama Engin Beyter
Sayfa tasarım Yasemin Çatal

ISBN: 978-975-10-3569-1

15 16 17 8 7 6 5 4 3 2 1
İstanbul, 2015

Baskı ve Cilt
İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ
Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8
34196 Yenibosna – İstanbul
Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)

İNKILÂP Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret AŞ
Çobançeşme Mah. Sanayi Cad. Altay Sk. No. 8
34196 Yenibosna – İstanbul
Tel : (0212) 496 11 11 (Pbx)
Faks : (0212) 496 11 12
posta@inkilap.com
www.inkilap.com

REFİK HALİD KARAY

Memleket Yazıları -8-

Ağaç ve Ahlâk

Hazırlayan
Tuncay Birkan

İNKILÂP

Refik Halid Karay

1888 yılında Beylerbeyi'nde Serveznedar Mehmed Halid'in oğlu olarak doğan Refik Halid'in anne tarafı Kırım Giraylarına dayanmaktadır; baba tarafı ise 18. yüzyıl sonlarında bir kolu Mudurnu'dan İstanbul'a göçen Karakayış ailesindendir. Galatasaray Sultanisi ve Mekteb-i Hukuk'ta okuyan yazar, Meşrutiyet sıralarında gazeteciliğe başlamıştır. Kısa sürede hiciv yazılarıyla üne kavuşmuş, "Fecri Âti" edebiyat topluluğunun kurucularından olmuştur. "Kirpi" adıyla yazdığı taşlamaları ve siyasal yazıları sonucu İttihat Terakki hükümetince Anadolu'nun çeşitli illerinde beş yıl sürgüne gönderilmiş, ancak I. Dünya Savaşı'nın son yılı İstanbul'a dönebilmiştir. Dönüşünde Robert Kolej'de öğretmenlik, *Sabah* gazetesi başyazarlığı, iki kez Posta-Telgraf Genel Müdürlüğü yapan Refik Halid, bu süreçte *Aydede* mizah dergisini çıkarmıştır.

Siyasal yazıları ve görüşleri nedeniyle memleketten ayrılmak zorunda kalan yazar, Halep'e yerleşerek yayımladığı *Vahdet* gazetesindeki yazıları ve çalışmalarıyla Hatay'ın Türkiye'ye bağlanmasına katkıda bulunmuştur. 1938'de yurda dönen Refik Halid, dergi ve gazetelerde günlük yazılar yazmış ve 20 kadar roman kaleme almıştır.

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e uzanan zaman dilimini, güçlü gözlem yeteneği ve dilinin zenginliğiyle farklı türlerdeki eserlerine taşıyan Refik Halid, *Memleket Hikâyeleri*'nde Anadolu gerçeğini; *Gurbet Hikâyeleri* ve *Sürgün* gibi eserlerinde, derin memleket hasretini edebiyatla buluşturmuştur. Yazarın, *Ago Paşa'nın Hatıratı*, *Kirpinin Dedikleri* gibi mizah eserlerinde; *Bir Avuç Saçma*, *Makyajlı Kadın* gibi kroniklerinde; *Minelbab İlelmihrab* ve *Bir Ömür Boyunca* adlı hatıratlarında, çok yönlü ve renkli anlatımı, sosyal-siyasal ortamın resimlendirilmesini sağlar. *Anahtar*, *Nilgün*, *İki Cisimli Kadın*, *2000 Yılın Sevgilisi*, *Bugünün Sarayhsı* gibi romanlarında ise sürükleyici kurgular içinde tasvir yeteneğiyle yaratıcılığını birleştirerek, genel olarak bireysel ilişkileri ve özel olarak da kadın-erkek ilişkilerini mekân-zaman boyutlarında derinlemesine ele alır, romanların geçtiği dönem ve mekânlara ait ince detaylara yer vererek anlatımını zenginleştirir.

18.7.1965 tarihinde İstanbul'da ölen yazar Refik Halid, muhalif kaleminin keskinliği, temiz İstanbul Türkçesi, renkli anlatımı, tasvir gücü ve yaratıcılığıyla, Türk edebiyatının en güçlü isimlerinden biridir.

Memleket Yazıları serisini oluşturan yazıların izini sürerek, uzun ve yorucu bir yolculuk sonucu bu örnek projenin hayata geçirilmesini sağlayan Tuncay Birkan'a değerli ve titiz çalışmaları için Karay Ailesi olarak gönülden teşekkür ederiz.

İçindekiler

Memleket Yazıları 1938-1965 13

Önsöz

Refik Bey ve Ben – Gökhan Akçura 17

Mevsimler

İlkbahar Cinayetleri 31

Lodos Hastalığı 38

İlkbaharlar ve Yağmurlar 40

Çocuk Bayramı ve Bahar 47

Kışın, Pencere Önünde... 49

Ak ve Kara Kış Düşünceleri 51

Yazlıktan Kışlığa Dönüş 55

Geçen Yaz... 57

Yazlar ve Sıcaklar Arasında Farklar 59

Pastırma Yazı 64

Çiçekler ve Ağaçlar

Ağaç ve Ahlâk 67

Yine Ağaç 68

"Ağaçların Kitabı" 69

İdam ile Olsa 70

Abideleşmiş Ağaçlara Saygı 71

Leğen Örtüsü 73

Diriler İçin Servi 74

Servi Ağacını Ürkütücü Hale Sokan Bizleriz,

Onu Sevdirmek Yine Bizim Elimizdedir! 76

Kavağa Medhiye 78

Maliye, Belediye, Palmiye 79

Meyveli ve Meyvesiz Ağaç Çiçekleri 81

Dut Tehlikesi 83

Yaprağa Muhabbet 85

Asmalar ve Çardaklar Sevgisi 89

Ölüye Çelenk Diriye Buket 91

Bahar ve Lâvanta Kokusu 96

Lâle Mevsimi Münasebetiyle Bir Lâle Sohbeti 103

Gül 109

Karanfil Hasadı 111

Hayvanlar

İşe Uygun Ad 115

Sıra Gelir, Elbette... 117

Hayvanları Aldatmak Niçin Güçtür? 119

Hayvanları Koruma Fazileti 121

Hayırlı Cemiyetler 123

Hayvanları Koruma Cemiyeti İdare Heyeti Reisi

Bay Nazım Kıbrıslı'ya 125

İnsanın Tarifi 127

Kansız Ölüm 128

Ceza ve Mükâfat 130

İşkence Yokuşu 132

Bu Âdeti Değiştirelim 134

Daha İnsanca Öldürmek Lâzım! 136

"Fourrière" Neye Yarar? 138

Borgialar Usulü 140

Neden Sokaklara Düştüler? 141

Kedi – Fare Bahsi 143

Kedi ile Fare 150

Deve Üzerine Sözler 151

Kurtlara Kuzu Verelim! 158

Kuzu Hakkında Öteberi 160

Bizim Eski Nesle Bir Bakıma "Kuzu Nesli" Diyebiliriz 167

Birincikânun Ayı, "Kaz Ayı"... 169

Tokluk Alâmetlerinden 175

Vakitsiz Dönüş 177

İnsanlarla Akrepler Arasında 179

Belki Hoşa Gitmiyecek 181

Lengüistik Değil, Fiziyolojik "Dil" 188

Genel

Havada Bulut 197

Bir Kır Düşmanı Ağızından 200

Tabiattan Çizgiler 202

Yapma Adalar İhtiyacı 203

Lübnan Dağlarında Yaylacılık.....205

Yayımlanmış Tabiat Yazıları.....213

Memleket Yazıları
1938-1965

Edebiyat tarihi kitaplarında ve üzerine yapılan çalışmaların çoğunda Refik Halid Karay'la ilgili değerlendirmeler genellikle yazarlık kariyerinin ilk dönemi diyebileceğimiz 1908-1922 arasına yoğunlaşır. İkinci sürgünlük döneminde (1922-1938) Halep'te çıkan iki gazeteye yazdığı çok sayıda yazıya ulaşılabilmiş değildir; bu yazıların sadece *Bir Avuç Saçma* ve *Bir Yudum Su* kitaplarında toplanmış küçük bir kısmına ulaşılabildiği için bu dönem halen araştırmacıların ciddi ilgisine muhtaç durumdadır.

Refik Halid'in yazarlık ve gazetecilik hayatının son ve en uzun dönemi, yani 1938 yılının Temmuz ayında yürürlüğe giren af kanunu sayesinde memlekete dönmesiyle başlayan dönem ise esasen romanları üzerinden değerlendirilir. "Muharrirlik" kimliğinin ayrılmaz bir parçasını oluşturan gazeteci ve fıkracı yanı büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Halbuki Refik Halid geçimini sadece kalemiyle kazandığından, 1965'de ölene kadar *Tan, Akşam, Yeni İstanbul, Zafer* gibi dönemin en çok ses getiren gazete ve dergilerinde sayısız

yazısı yayımlanmıştır. 1940'ların ilk yıllarında kitaplarına girme şansı bulmuş bazı yazılar hariç bunların çok büyük bir kısmı okurlarla buluşamamıştır.

Bu yüzden de Türkiye tarihinin bu belki de en hareketli döneminde memleketin geçirdiği siyasi, kültürel, kentsel dönüşümler konusunda Refik Halid'in neler düşündüğü, Osmanlı geçmişini nasıl değerlendirdiği ve hatırladığı, tek parti iktidarı sırasında ve demokrasinin tesis edilmeye çalışıldığı yıllarda memleket gündemine nasıl baktığı belirsiz kalmıştı.

Halen tam da bu konular üzerine bir kitap çalışmasını sürdüren Tuncay Birkan'ın editörlüğünde hazırladığımız **Memleket Yazıları 1938-1965** dizisinde işte bu boşluğu doldurmayı amaçlıyoruz. 18 kitap olarak planlanan bu dizide Refik Halid Karay'ın bu dönemdeki yazılarından İstanbul, Edebiyat, Hatıra, Tarih, Dil, Yemek, Doğa, Mizah, İç ve Dış Siyaset, Sanat gibi temalar etrafında yapılacak kapsamlı seçkiler ve ikisi gezi kitabı olmak üzere üç tefrikası yayımlanacak. Yayın tamamlandığında, *Memleket Hikâyeleri*'nin unutulmaz yazarının artık "Memleket Yazıları" ile de anılmaya başlayacağını umuyoruz.

Bu dizide yayımlanacak bütün kitaplarda Refik Halid'in kendi imlası büyük ölçüde korunacak, sadece günümüz okurlarının takip zorluğu çekmemeleri için özel isimlere gelen ekler kesme işaretiyle ayrılacak, bazı özel isimlerin imlası günümüze uyarlanacak, Refik Halid öyle yazmadığı halde uzun zamandır bitişik yazılan bazı kelimeler birleştirilecek ("hiçbir", "birkaç", "birdenbire", "basmakalıp" gibi) ve Osmanlıcadan miras alınan, vurguları parantez içine alarak yapma uygulamasının yerine italik veya tırnak içinde yazma

seçeneği kullanılacaktır: Örneğin "(Akşam) gazetesi" yerine "*Akşam* gazetesi"; "(Hakk-ı Sükut) hikâyesi" yerine "Hakk-ı Sükut" hikâyesi.

Önsöz

REFİK BEY VE BEN

Gökhan Akçura

Evet, bu bir itiraf. Elinizdeki kitabın yazarı Refik Halid Karay'la benim aramdaki pek özel ilişkileri anlatmak istiyorum. Beni Refik Halid Karay'la tanıştıran sanırım değerli hocam Turgut Özakman'dı. Güzel Sanatlar Fakültesi Tiyatro bölümünde onun asistanlığını yapıyordum. Sene 1979 filan... Bir yandan da "Oyun İncelemesi" dersini veriyorum. Osmanlı'ya uzanan bir oyunun dramaturjisiyle uğraşırken, önüme bir kitap koydu: *Üç Nesil Üç Hayat.* Refik Halid'in türlü toplum durumlarını, davranışlarını ve nesnelerini Abdülaziz, Abdülhamid ve Cumhuriyet dönemlerinde karşılaştıran yazılarından oluşan kitabı yani... İşte o gündür bugündür kütüphanemin en el altı bölgesinde tüm kitapları bir arada durur. Ne yazarsam, "Dur bakayım Refik Bey bu konuda bir şeyler söylemiş mi?" diye buraya el atarım.

"Ivır Zıvır Tarihi" ana başlığını taşıyan kitaplarımı kaleme almaya 1980'li yıllarda başladım. Beni bu tür ele alınmamış konulara kışkırtan en önemli iki yazar Reşat Ekrem Koçu

ve Refik Halid Karay oldu. Kadın yazılarından oluşan *Ivır Zıvır Tarihi 1: Unutma Beni* adlı kitabım daha ilk satırlarında Refik Halid'le başlar: "Refik Halid Karay, yazın tarihimizde en olmadık konulara elini uzatan bir yazar olarak tanınır. 'Güzel Kokular'* adlı eski bir yazısında, kokuların değişik özellikleri olduğunu söyler. Örneğin kokuların renkleri vardır. Parfüm şişelerinden ve onları süren tenlerden koku yanı sıra renklerin de çevreye dağıldığını ileri sürer. Lâvantadan yayılan renk 'tramvay tellerinde yanıp söndüğünü zevkle seyrettiğimiz elektrik mavisi'dir. Yazarımız bu kokuyu duyduğu an, güneşin, ayın veya çevresinde yanan lambaların rengi bu maviye dönüşmektedir. Bazı parfümler ise 'geceleyin dinlenmiş denizin içi gibi' filizi yeşildir. 'Uslu ışığı ve serin derinliği gözlerinizi dinlendirir. Ruhunuzda, böyle sabahlarda yosunlu kaya gölgesine sığınıp kıpırdamadan duran gül yaprağı bedenli mini mini, yemyeşil balıkların rahatını hissedersiniz. Fakat beynimizin içine kandil kandil, bir havai fişek gibi renkleri dağılan kokular da vardır. Hele alev kızıllığıyla çevremizi kuşatan parfümlere dayanmak ise oldukça zordur!'" Kokuların renkleri olduğunu ileri sürmek açıkça bir provakasyondur. Refik Halid zaten bir "provakatör yazar"dır.

Parfümlerle ilgili bir diğer yazı da elinizdeki kitapta yer alıyor. Yazar (parfüm yerine bazen parfön, bazen de lavanta sözcüğünü kullanmayı yeğliyor) hangi kadına hangi koku yakışır diyerek kokuların felsefesini yapıyor ve devam ediyor: "Cemiyet hayatı süren kadın azıcık dokunaklı lâvanta sürünmelidir. Hülyaperver, hassas kadının kokusu daha baygın olmalıdır. Yani birincisinin lâvantası bir caz havası-

* Refik Halid Karay, *Makiyajlı Kadın*, İstanbul, 1943, s. 104-107.

nı, ötekininki Chopin'in bir valsini düşündürmelidir. Moda parfönlere bağlanmamalı; hislerinizi dinlemeli. Moda lâvantalar şahsiyeti kaybettirir, herkesi birbirine benzetir. Halbuki rayiha mümkün mertebe şahsî olmalı, bir sır teşkil etmelidir. Lâvantanızın ismini saklayınız. Gevezeliğe gelmez!" "Modalara bağlı kalmamak" konusundaki tavsiyesini (ama hemen her konuda) günümüz gençlere önemle tavsiye ederek devam ediyorum.

Provakatör yazar

Az önce belirttiğim gibi Refik Halid'in en önemli özelliklerinden biri "provakatör yazar" oluşudur. Mesela "İstanbul'da Dört Mevsim" başlıklı bir yazısında bizi kışkırtmak için önce sorusunu sorar: "İstanbul'da en güzel mevsimin güz olduğunu söylerler. Acaba?" İçimize kuşku tohumlarını attıktan sonra, tezlerini art arda sıralamaya başlar: "Gündüzki ısı ile akşamınki arasında öyle bir fark vardır ki, sonbahar en salgın nezle ve grip mevsimidir. Hele lodoslar insanı pelteye çevirir; yüklü sisler yine bu mevsimin baş belâlarındandır. Günler çok kısaldığı için iş güç sahipleri güneşi ancak bürolarda, pencereden seyrederler. Lamba ışığı yahut alaca karanlık içinde gidiş ve dönüş pek hüzünlüdür. Elinizi neye sürseniz, kurna tıkacı kadar çürük, yapışkan bir ıslaklık duyarsınız; nemli elbiselerden vapur salonları ağıl ve yaş köseleden tramvay arabaları ahır kokar! Öksürük ise çoğumuzu sakağılı sütçü beygirlerine çevirir."* Bütün bu kanıtlardan sonra sonbahardan eskisi gibi hoşlanmamız ne mümkün!

* Refik Halid Karay, *Makiyajlı Kadın*, İstanbul, ty., s. 114.

Elinizdeki kitaptan da bir örnek verelim. O günlerde toplum içinde "cenaze törenlerine çelenk göndermek lüzumsuz bir israftır" tezi mi var? Refik Halid hemen kaleme sarılıyor: "Çelenk için bir israf diyoruz. Belki... Fakat muhakkak ki son israf! Bundan önce, bütün bir hayat boyunca gelirli insanların yaptıkları israflar arasında acaba çelenk israfı, yüzde kaç tutar? Santimle bile hesap edilmesi zor bir hiç! Çiçeği ömürsüz sayıyoruz. Doğrudur; fakat kadın çamaşırlarile kadın kumaşlarının, hele ipek çorapların, kravatlarımızla ipek gömleklerimizin ömürleri pek mi uzundur? Süs ise, bunlar da süstür; lüks ise bunlar da lüks... Eğer onların zevki var diyeceksek çelenk ile demette de aynı şey yok mudur? Bütün süsün, lüksün, sefahatin ve israfın kalktığı bir dünyada çelenge de yer olmıyabilir. Fakat bir moda mağazası vitrininin en dayanıksız, en ince ve ömürsüz kumaşların gözler alıp keseler boşalttığı şu gösteri ve gösteriş âleminde israf vasıtası olarak yalnız çiçeğe göz dikmek, ebediyet yolcusuna birkaç çelengi çok görmek benim mantığıma sığmaz."

Yine bu kitapta yer alan "İlkbahar Cinayetleri" başlıklı yazısında çok ilginç bir iddia atar ortaya. İlkbaharda cinayetler artar. Nedeni de ilkbaharda tabiatın uyanışına paralel olarak "şuur altına gizlenmiş kötülüklerimiz çalkalanarak yüze çıkar"mış! Şöyle devam eder üstad: "Fikrimce ilkbahar, sinir mütehassıslarınca yeni metotlarla incelenmeğe değer kıymetli bir konudur. Bahar insanları çarpar; hayvanları da çarpar ama bunlar ancak insiyakla hareket ettiklerinden suçları nihayet normal yollardan nesil üretmekten öteye geçmez. İnsan kabahat yapar; belki de yukarıda örnekleri-

ni gördüğümüz cinsten en iğrenç, hattâ hayvan hilkatının kabul edemeyeceği cinayetleri işler." Ardından sorar: "Eskiden bahar gelince dedelerimizin hacamat* yaptırmalarında acaba bu işlerle alâkalı gizli bir hikmet de var mıydı?" Hadi düşünün bakalım!

Kimi yazılarımın başlığını bile ondan araklamışımdır. Örneğin konforun tarihini anlatmaya çalıştığım "Konfor Modern" adlı yazımın. Yazı şöyle başlıyor: "Refik Halid, çalışmayan asansörler, yanmayan kaloriferlerden pek çekmiş olacak ki, esprili biçimde konforsuz günlere nasıl özlem duyduğunu anlatıyor: 'Ey modern konfordan mahrum eski sistem evlerde barınan dostlarım, ey çocuklar, sakın ötekilere gıpta etmeyiniz, taklide kalkışmayınız, oturun oturduğunuz yerde... Filvaki onlar iki tarafına cilâlı mermerler kaplı, tavanına buzlu elektrik fanusları asılı, nikel nakışlarla süslü şahane kapılardan giriyorlar, halı döşenmiş geniş bir merdivenden ve palmiyeler arasından dört, beş ayak çıkıyorlar, akaju bir kutuya binip düğmesine dokununca yukarıya doğru modern bir urûcu İsa manzarası arzederek azametle yükseliyorlar, bunların hepsi âlâ... Fakat siz sobanızın başında keyif çatar, mangal başı safası yaparken, onlar lüks salonlarında ateş hasreti, sıcak oda daüssılası [özlemi] çekiyorlar. Evine giren insan soyunur, onlar örtünüyorlar. Evine giren insan ısınır, onlar üşüyorlar. Evine giren insan Allahına şükreder, onlar nefislerine levmedip kalorifere lânet okuyorlar."** Yine şaşırtıcı, insanı ters köşeye sıkıştıran bir bakış açısı.

---

* Hacamat: Eskiden bahar mevsiminde ustura ile sırtlarını yardırıp kuru boynuzla taş dolusu kan aldırmak.

** Refik Halid Karay, *İlk Adım*, İstanbul, ty., s. 91.

Alın size ilginç bir tez daha: "İnsanlara karikatür yapmak fikrini ilk önce bulutlar vermiştir." Ardından anlatmaya koyuluyor: "Hani şu, birbirlerinin üzerine yığılan her tarafından ayrılıp kopan ve daima hareket halinde bulunan yarı ışıklı, yarı gölgeli kaba, dolgun bulutlar... O bulutlara bakarken dünyada rastladığımız her mahlûkun, her manzaranın gülünç şekle sokulmuş, acayip yahut şahsiyetli tarafları hiciv edilircesine belirtilmiş birer resmini görmez miyiz? Bulutlar karikatür yapmağa başladılar mı şiddetle insafsızdırlar; meselâ yeleleri dağılmış, ağzı açık, keskin tırnakları pençelerinden ileriye uzanmış, pertav eden aslana bile o korkunçluğu içinde komik bir vaziyet verebilirler. Hattâ daha tuhaf şeyler de olur. Bakarsınız arslanın burnuna bir halka takılmıştır ve halkaya bağlı ipin ucu bir maymunun elindedir; maymun, hayvanlar kralını sürüyüp pervasızca götürmektedir!"

Merak en önemli özelliğimizdir

Hangi yazar "pantolon dışı gömlek modası" başlıklı bir yazı kaleme alır? Evet, ellili yıllarda bazı gençler gömleklerini pantolonlarının içine sokmadan dolaşmaya başlamışlar. Refik Halid bu inanılmaz (!) aşırılığa karşı o kadar öfke duyar ki tanıdıkları arasında bir anket yapar. Sonuç: Tek kişi bile beğenmemektedir bu modayı. Hatta tiksinenler ve "Bakamıyoruz, o kadar çirkin ki," diyenler bile vardır. Üstad bu konudaki son sözünü söyler: "Gömleklerini dışarda bırakanların modası deliden ziyade ahmak, küstah ve zevksiz olduklarından dolayı tutmayacaktır sanıyorum. Tutarsa o sözü değiştirmek ve modanın ahmaklar tarafından icat edilip akıllılarca uyulduğu şekline koymak lazım gelir." Bu

"pantolon dışı gömlek modası"na öylesine kızgındır ki, o dönem moda olan mantar topuklu ayakkabıları bile beğenmeye başlar: "Mantar ökçeli apartıman kadın ayakkabıları delice bir şeydi ama Picasso vesairenin resimleri gibi aynı zamanda bir zekâ eseri, hiç olmazsa orijinaldi. Terbiyesizlik tesiri yapamıyordu; acayipti, çirkin değildi. İşte fark bu noktadadır. (...) Etekleri pantolon dışındaki gömlek ise cemiyeti hiçe saymak, küstahlığı şiar ittihaz etmektir ki, bir şuur ve ruh bozukluğunun alametinden başka bir şey değildir. Onu yapanın daha neler, ne zevksizlikler ve çirkinlikler yapması beklenebilir!"*

Her şeyi merak edip kafa yormak Refik Halid'in en önemli özelliklerinden biridir. Yoksa kim altı sayfalık bir pire yazısı kaleme alır? Bu kitapta bulunan "Belki Hoşa Gitmeyecek" başlıklı yazısından, anlarız ki İkinci Dünya Savaşı yıllarında sinemalarda pirelenmek olağan bir olay haline gelmiştir. Yazarımız bir pazar yazısını tümüyle "pire"ye ayırır. Önce bir benzetme yaparak pirelerin "haşarelerin keçisi" olduğunu ileri sürer; sonra ilginç bir iddia ortaya atarak kadınların büyük bir ustalıkla bu rahatsız edici yaratıktan erkeklerden çok daha kolay kurtulduklarını söyler, ardından niçin birçok haşarenin iğrenç bulunmasına karşın pireden tiksinmediğimizi sorar. Yazı sinemaların pirelenmemesi için tavanlarının açılır kapanır yapılması tavsiyesiyle noktalanır.

Zevk ehli

Refik Halid bir yaşama sanatı ustasıdır. Zevk ehlidir.

* Refik Halid Karay, "Pantolon Dışı Gömlek Modası", *Merhaba*, No.1, 5 Şubat 1953.

Hayatın her katresinden özel bir zevk almasını bilir. Bilir ama asla ona teslim olmaz. Eşelemeyi sever. Dönüp bir de karşıdan bakmayı ihmal etmez. Farklılıkları arar. Anlattıkları hakkında fırsat bulunca felsefe yapmaya çalışır. Sesler, kokular, biçimler onun aralarında cirit attığı (şimdi sörf yapmak diyoruz ya buna) konulardır. İstanbul'un sesi üzerine kaç kişi kafa yormuştur dersiniz? Mesela Refik Halid Karay'a göre, İstanbul'a ilkbaharın renginden, kokusundan önce sesi gelir. Bu ses, "kuru, kaba, kalın bir 'avâze', bed bir haykırıştır: Silivri yoğurdu satanların sesi!" Daha bahar yaşamımıza girmeden duyulan bu sesler pek beğenilecek gibi değildir. Bunu Karay da vurgular: Bu ses bize "taze bitmiş gevrek çayırları, yeni doğmuş körpe kuzuları hatırlatmalı, zihnimizde bir bahar manzarası açmalıdır; ruhumuza, son kış fırtınaları içinde bile gülümseyen yeşil bir ümit serpmelidir; neşeli bir nağme olmalıdır." Sonra coşar ve Silivri yoğurdunun "–keten helva ve macun gibi– türkü çalgı ile" satılması gerektiğini ileri sürer.*

Onun zevk ehli olduğunu en açık gösteren konu şikemperverliğidir. Hani şimdi "gourmet" diyoruz ya, eskiden "şikemperver" denirdi bu tür insanlara. *Hamini Gırtlak* adlı kitabımda Refik Halid'le ilgili bölümün başlığının neden "Şehvetle yazılan yemek yazıları" olarak yer aldığı hemen anlaşılacaktır. Üstadımızın yemekleri yalnız yazarken değil, yerken de aynı şehveti duyduğu yine kendi satırlarında gizlidir: "Külde pişmiş patlıcanı şu tarzda yerim: Ateşten, olduğu gibi kabuğiyle önüme getirirler; bıçakla ortasından boylu boyuna yarar, sırtı altına gelmek şartiyle tabağa bütün

* Refik Halid Karay, "Bahar Sesleri", *Bir Avuç Saçma*, İstanbul, 1939.

heybetiyle sererim; üzerine tuz, karabiber ve zeytinyağı... –Biber, küçük sofra değirmeniyle taze taze, iri kıyım öğüdülmüş olmalıdır. Durmuş toz biber, lezzetinden ve rayihasından yüzde doksan kaybeder– İşte güzel, ılık, çeşnili, iştah verici dumanı, buğuyu o zaman görünüz! Evvelâ onu iyice koklarım; sonra çatalı yan tutarak başlarım sıyırmaya... İç, kabuktan kolayca ayrılır ve geriye yalnız bir zar kalır."*

Karay sözlüğü

Refik Halid'in yazılarına etnografik ve folklorik merakla da yaklaşabilirsiniz. Pek çok kaybolmuş âdeti, aleti aktarır yazı aralarında. Örneğin eski evlerde kışlıktan yazlığa taşınırken kullanılan "harar"ın ne olduğunu bize şöyle anlatır: "Harar, sert tüylü seyrek dokunmuş, yörük çadırı kumaşından kocaman bir çuvaldı; göç esnasında hemen hemen munhasıran şilte koymağa yarardı. Hararsız kibar göç olmazdı. Sayfiyeye taşınma veya kışlağa dönüş zamanı hararlar dolaplardan çıkarılır, içlerine şilteler tıka basa yerleştirilir ve ağızları çuvaldızla dikilerek öküz arabalarına yerleştirilirdi."** Ya da Caddebostanı semtinin eski adının Cadıbostanı olduğunu söyler. Ardından dalgasını da geçer, Cadıbostanı'nın Cadı'sı sabahlara kadar yollarda dolaşan yarı çıplak kafilelerden dolayı Cin'e dönüşmüştür, der ve ekler: "Cin Bostanı, ele avuca sığmaz, denize dalar, ağaca fırlar, bisikletten kayığa, kayıktan kotraya atlar, pür hareket mahluklar ülkesidir."***

---

* Refik Halid Karay, "Yaz Sebzeleri - Yaz Yemekleri", *Makiyajlı Kadın*, İstanbul, ty., s. 149.

** Refik Halid, *Üç Nesil Üç Hayat*, İstanbul, ty., s. 126.

*** agy., s. 103.

"Lengüistik değil, fizyolojik dil" yazısının başlığını pek düşünmeden okumaya başlayabilirsiniz. Dil denilince neler akla gelmez ki, özdeyişler, tarih, insanın neredeyse tüm uygarlığı... Ama Karay bütün bunları bir kenara bırakır, insanın ve hayvanın ağzının içindeki etiyle kanıyla bildiğimiz "dil"den söz eder. Ölünce ağızdan sarkan dilden başlar söze, Edirne'nin tütsülenmiş sığır dilinden sürdürür, kedi dilinin olağanüstü maceralarında noktalar. Yine geliriz kediye elbette: "Kedi dili, süsüne, temizliğine düşkün bu hayvana elbezi, tarak, fırça hizmetini görmesine rağmen penbe penbe, tertemizdir; küçücük, terütaze bir gül çiçeği yaprağıdır." Köpek dilini de münesabetsizce kucağa fırlayıp yanaklarında dolaştığından hiç mi hiç sevmez. Sonra insan diline geçer. Öpüşmede dilin rolünden bize söz eder bu fasılda. Eminim yaşayıp Rolling Stones'un dilini de görseydi plaklarda, yazısına eklemeden edemezdi...

Kedilere özel muhabbet

Refik Halid'in insan tarifi ilginçtir: "Gerçek insan, bir hayvanın ıztırabını kendi çekiyormuşçasına duyan içli mahlûka denir." Kedi ise Refik Halid'in en sevdiği hayvandır. Ben de *Kedi Kitabı*'ma üstadın "Kedimin Gözleri Karşısında'"* adlı yazısını almadan edememiştim. Elinizdeki kitapta da bol bol kediye rastgeleceksiniz. "Kedi-Fare Bahsi" yazısında Ankara Belediyesi'nin sokak kedilerini öldürtmesi haberinden yola çıkar, İstanbul'un Ankara gibi beton binalarla dolu olmadığı, bu nedenle farelerle başa çıkmak için kedilere ne denli ihtiyaç olduğunda noktalar. Ardından da

* Refik Halid Karay, *Makiyajlı Kadın*, İstanbul, 1943.

bizde "kedi edebiyatı" ne durumda konulu bir otopsi yapar. Bendeniz *Kedi Kitabı*'nda Mesut Cemil'in "kedi yazarı" olduğunu "keşfedip", bu konunun altını çizmiştim. Ama meğer Refik Bey çok eskiden beri farkındaymış bu durumun! Bakın nasıl anlatıyor:

"Tamburî Cemil'in Hayatı isminde, oğlu Mesut Cemil'in yazıp basın ve yayın umum müdürlüğü yardım sandığı tarafından, ölen sandık âzası ailelerine yardım maksadile basılan, okunması hepimize lüzumlu kitap bize öğretiyor ki o büyük sanatkâr da kedileri, bilhassa sokak kedisi tipini severmiş. Şu satırları bu kitaptan alıyorum: 'Nispeten neşeli olduğu zamanlar benimle beraber bahçeye çıkar, hayvanlar, bilhassa kedilerle meşgul olur, bana âdeta bir nevi 'kedicilik' öğretir, ben doğmadan evvel ölen bir kedisinin hikâyesini anlatırdı!"

Sokak kedisi denilince Refik Halid coşar ve anlatmaya başlar: "Soy kedi dediğimiz kedi esasta soyu bozulmuş, esas karakterlerini kaybetmiş, hiç de ihtiyaç olmadan lüzumundan fazla kabaca güzelleştirilmiş bir mahlûktur. Taş bebek bir insan yavrusunu ne kadar zevksizce temsil ederse, ne derece ruhsuz güzelse, atletik endamdan, karakteristik, hat ve mânadan mahrumsa, cins kedi de çok defa öyledir. Dünya farelerinin bütün kedileri süs kedisine çevirmemize dua ettiklerine şüpheniz olmasın!"

Yazarımız, kedilere pek muhabbet besler, lakin köpekler konusunda biraz acımasızdır. Belediyeler tarafından sokak köpeklerinin öldürülmesine pek karşı çıkmaz. Yeter ki, ortalıkta olmasın, zehirlenip ağzından köpükler çıkararak sokaklara dökülmesin!

Kedi köpek dışında zaman zaman başka hayvanları da ele alır. Örneğin bu kitaptaki deve yazısı. "Deveyi bize sevimli gösteren –bazı çirkin insanlarda da rasladığımız gibi– gözleridir, göz güzelliğidir... O iri iri, simsiyah, melûl bakışlı, çok kirpikli ve rahatlık verici gözleri! Deve gözlerinde eşek gözlerindekinden fazla dervişlik, muhite, hayata ve çile ile ıstıraba karşı derin bir kayıtsızlık (revaîlik–*stoîcisme*) sezilir. Dünyada bulundukları halde dünyayı bilmek istemediklerini ve başka bir dünyada yaşadıklarını anlatan içten bakışları gerçekten düşündürücüdür. Ölünce dosdoğru Allahına ve tam rahata kavuşacağına güvenen bu gözler, sanki önünü ve yanlarını değil, ufukların ötesini görürler, vaadedilmiş cenneti seyrederler. Develer başlarını öyle yüksekte tutarlar ve yukarılara bakarlar ki şu fani dünyayı bütün sekenesi ile küçük, âdî bulduklarına hükmolunabilir."

Yazının sonlarında bugün de kullanmamızın yararlı olacağı bir deyişi akla getirir: "Deveyi hamudu ile yutmak. Akıllara şaşkınlık verecek derecede geniş bir suiistimali, milyonluk hırsızlıkları anlatmağa yarıyan bu tâbir pek hoş bir buluştur."

Refik Halid'in kitaplarına girmeyen yazılarından oluşan bu dizi, anlayacağınız gibi beni pek mutlu ediyor. Üstadımız daha neler neler yazmış, öğreniyorum böylece, hem de zahmetsizce. Bu kitap da o özel rafta yerini alacak, gereken her durumda el uzatılacak, taranacak, gerekirse alıntı yapılacak. Unutmayalım, Refik Halid tükenmez bir kaynaktır.

Anlayana...

MEVSİMLER

İLKBAHAR CİNAYETLERİ

Eyüp'te kuzu otlatmağa çıkan on yaşında bir çocuğu hendeğin içinde iple boğulmuş, öldürülmüş buldular... İlkbahar cinayeti!

Tire ilçesinin Teke köyünde gene minimini bir yavruyu birkaç herif izbe bir yere götürüp ensesinden kesmişler ve ölüsünü bırakıp kaçmışlar... İlkbahar cinayeti!

Bunlara niçin "ilkbahar cinayeti" diyorum? Önce ilkbaharda işlendiklerinden dolayı... Sonra cinayetlerde ilkbahar mevsiminin bir rol oynadığını, o mevsimin bazı insanlardaki şehvet hırsını vahşiler cemiyetinin bile göz yumamıyacağı bir alçaklık ve çılgınlık haline soktuğunu öteden beri bildiğimden ötürü!

İlkbaharda herkes küçük yaştaki –hattâ büyük yaştaki– çoluğuna çocuğuna fazla göz kulak olmalıdır. Bazısı cinayete kurban gider, bazısı da kötü suçlar işler. Meselâ gene bu haftanın zabıta haberleri arasında ilkbahar cinayeti değilse de bir ilkbahar vakası daha okuduk: İstanbul'un bir semtinde üç çocuk, geceleyin sokakta giden bir kadına sarkıntılık etmişler ve suç üstü yakalanarak hapis hükmü giymişler, sabıkalı olmuşlar. Ömürlerince o lekeyi taşıyacaklardır.

Kırlangıçlar gelip yuva yapmağa koyuldu, papatyalar gözlerini fal taşı gibi açtı ve dallarda tomurcuklar kubbeleşti mi

insanın da içinde, iç âleminde çarpıntılı bir kanat hareketi başlar. Bambaşka arzular uyanır ve sinsi heveslerin tomurcuklaşarak gittikçe kabardığı, bütün sinir sisteminin bozulup şiir mekanizmasının aksadığı duyulur. İrade kudreti, terbiye baskısı, ceza korkusu zayıflamıştır; hele veraset bakımından bozuk olanlarda bahar cinayete kadar yol açan bir hastalıktır. Kısacası ilkbaharın kendine mahsus patolojik bir psikolojisi vardır!

* * *

Evet, o baharın ki biz –içimizde oynadığı *Karadeğirmen Cinayeti* gibi on üç perdelik melodramını görmez– elvan elvan renklerini seyrederiz, kokularını severiz, güzelliğini överiz. Şark dünyası gülünü ve bülbülünü kaleme alır, tefe koyar, çalar. Arap âlemi çiçek açmış kestanelerile dalları sarkmış leylâklarına şiirler yazar, türküler söyler.

Tabiatın uyanışına ve bu kadar cümbüşlü gelişmesine hayran kalırız. Hayran kalırken, benliğimizde de öyle bir uyanışın başladığını ve geriye tepilmiş, şuur altına gizlenmiş kötülüklerimizi çalkalıyarak yüze çıkaran bir depremle sarsıldığımızı pek fark etmeyiz. Victor Hugo bir mısraında "İlkbaharın çılgın yürek çarpıntısı" der. Bunu bahar tablosunda görür; halbuki mısra kendinin iç tablosunu daha iyi anlatmaktadır. Şairin usulcacık mutfağa girip de –ocak önünde efendisine tavuk kızartan– ahçı kadına hoyratça el attığı demler daha ziyade işte o ilkbaharın çılgın ve çıldırtıcı yürek çarpıntısına tutulduğu tehlikeli demlerdir! Bahar, insanda en uzak, ilkçağ atavizminin tomurcuk verip hele bazısında çiçek açtığı zamandır.

İlkbahar tabiatın bir doğum vakasıdır. Bana öyle gelir ki her ağaç –bize belli etmemekle beraber– tomurcuk verip çiçek açıncaya kadar sancı çeker. Nihayet tertemiz yavrularını kucaklayıp okşamak ve nazlı nazlı sallanan narin beşiklerinde gülücüklerini seyretmek insanlara düşer. Şu var ki, o insanların aynı mevsimde kıvrandıklarına ve bir kısmının zıvanadan çıktıklarına şüphe yoktur.

Hattâ çoğumuzda galiba tıbbın da kabul ettiği birkaç bahar hastalığı vardır. Baharda uyku kaçması, uyuyamamak bunlardan biri değil midir ve uykusuzluk da bir bakımdan psychiatrie çerçevesine giren hastalıkların ârazlarından sayılmaz mı?

Fikrimce ilkbahar, sihir mütehassıslarınca yeni metotlarla incelemeğe değer, kıymetli bir konudur. Bahar insanları çarpar; hayvanları da çarpar ama bunlar ancak insiyakla hareket ettiklerinden suçları nihayet normal yollardan nesil üretmekten öteye geçmez. İnsan kabahat yapar; belki de yukarıda örneklerini gördüğümüz cinsten en iğrenç, hattâ hayvan hilkatinin kabul edemiyeceği cinayetleri işler.

* * *

Eskiden bahar gelince dedelerimizin hacamat yaptırmalarında acaba bu işlerle alâkalı gizli bir hikmet de var mıydı? Bilemeyiz. Bildiğim bir şey daha varsa, o da ilkbaharın bizimki gibi sabahı öğlesine, öğlesi akşamına uymıyan dönek havalı bir iklimde insanlara oynadığı tehlikeli oyunlardır. Bu oyunların soğuk alma neticesi iklimin işlediği bir cinayete kadar vardığı olur.

Hele İstanbul'da bahar mevsimi beşte dört –durmak bilmez yağmurları geçelim– sabahları sisli ve şiddetle nemli, öğleleri ise temmuz sıcaklığındadır; akşama doğru çok kere Kâğıthane sırtlarından Okmeydanı'nı yalıyarak şehri saran bir buğulu rüzâr çıkar... İliklere işler. Gelinciklere bakarken her birinin bir ateş parçası olamadığına ve toplayıp önümüze yığarak ısınamadığımıza üzülürüz. Çiçek açmış elma ve armut ağaçları o saatte bize "kibarın düşkünü, aklar giyer kış günü" sözünü hatırlatır. Papatyalar hiçbir vakit bu kadar kara benzeyemez; eğilip eğilip avuçlıyarak kartopu oynıyamadığımıza veya kardan aslan yapamadığımıza şaşacağımız gelir!

Unutmıyalım ki gene hekimlikte yer almış bir "*fièvre des foins*", çayır nezlesi vardı ki hem fazla akıntılı olmasına hem de nefes darlığı krizlerile bir arada hüküm sürmesine göre kötü bir hastalıktır; en aşağı altı hafta süren bu hastalık tam baharda, çayırların yeşerdiği sırada insana musallat olurmuş... Sebebi? Çiçeklerin cinsleşmesini sağlayan tozların buruna kaçmasından!

İlkbaharı hep iyi, süslü, lüks tarafından almağa, övmeğe alışmışlarla bahar âşıklarını ve baharı ille hoş bulma gelenekçilerini memnun etmediğine şüphe yok. Gülü dikenile alanların baharı da kılçıkları olduğunu bile bile sevmeleri lâzım gelir.

Baharı azıcık müdafaa mümkündür: Kıştan bir zindanda kalmışız gibi kansız, yorgun, mâneviyatı bozuk çıktığımız için kararsız bahar havası hastalığa hazır vücutlar bulur, kolayca ensesine biner. Kıştan kurtulan insanlar hapisten çıkmış sabıkalılara benzerler, hürlüğe kavuşunca bunu sindiremiyerek tekrar suç işlemekten kendilerini alıkoyamazlar.

"Bahar! Senin yüzünden ne cinayetler işleniyor," dersek Madam Roland'ın meşhur son sözü kadar doğru söylemiş oluruz. Güzel baharın güzel hürriyet gibi kurbanı çoktur!

* * *

El birliği, söz birliği etmişcesine eski şairler, hattâ nasirler baharın kötü taraflarını görmeğe yanaşmamışlardır. Divan edebiyatına bakarsanız, baharda havalar hiç bozmaz, herkes feraha kavuşur, sıkıntısını atar. Baki için, Nef'i için, hattâ Fuzuli için baharın yalnız dış manzarası vardır. Meselâ birincisi:

Haymeler kurdu yine sahn-ı! Çemende eşcâr

Der ki lâf bile sayılmaz. İkincisi de ondan geri kalmaz:

Yine sultân-ı gül etti müşerref taht-ı gülzârı

Üçüncüsü de bir marifet gösteremez:

Bahâr gülşene giydirdi hullei hadrâ

İlkbaharın samimi olarak coşturduğu ve konuşmamın baş taraflarında anlattığım çarpıntılı duygularla sarstığı tek şair Nedim'dir. Baharı tasvir ettikten sonra der ki:

Gülüm şöyle gülüm böyle dimektir yâre mutadım
Seni ey gül sever cânım ki canâna hitâbımsın

Bu beyit Freudizme kaçıyor; baharda taze kokulu, dolgun koncalı çiçekleri ve bu arada gülü niçin sevdiğimizin sebebini az çok meydana vuruyor. Nedim, sanırım ki şiir söylerken kendi kendini analize edip derinliklerine itilmiş fikirleri şuurlu hale getiren psikonevroz bir şairdi.

Tanzimat ve Serveti Fünun edebiyatında da bahara toz kondurulmadığı gibi iç âlemimizde yaptığı ihtilâle de yer verilmemiştir. Bugünün şairleri baharı başka tarzda, önce kayıtsızca alıyorlar. Meselâ Orhan Veli:

Ne çıkar bahar geldiyse?
Bademler çiçek açtıysa?

diyor ama sonra herkese benziyor:

Her bahar biraz daha âşığım

diyor, doğru söylüyor.

* * *

Evirip çevirdiğim *Garip* isimli kitabında gene bu şairin güzel havadan bir şikâyetini okudum. Onu güzel havalar mahvetmiş; evkaftaki memuriyetinden istifası, tütüne alışması, şiir yazma hastalığının nüksetmesi, âşık olması hep güzel havalara raslıyormuş. Bu bence, ilkbaharın güzel günlerine bir zemmiye olmak bakımından hem hoş, hem çok haklıdır. Baharın güzel havası insanı şerre sürükler.

"Ne kadar güzel" başlıklı bir şiirinde de:

Hava ne kadar güzel!
Oğlan çocuk ne kadar güzel!
Çay ne kadar güzel!

diye tutturmuş... Bütün bu güzellere hayran olmaktan ziyade hırslandığı seziliyor. Gerçekten baharın pek çiy olan güzel havasında, hele tabiatın müsrif güzelliğinde beni de vurguncu sofrası veya vurguncu karısı gibi öfkelendiren bir hal vardır. O sofraya bir tekme vurmak, o kadına, "Kabaramazsın kel Fatma!" demek istediğim gibi pürnakil donanmış erik ağacını da sarsmak ve mor salkımlara sarılıp sarılıp yerlere çekmek arzuları duyduğum da olur.

Aşk bir hastalıksa, en salgın ve saldırıcı mevsimi şüphesiz ki bahardır. Hele kibarcası "aşk" olan sözden murat cins duygularının teheyyüç hali ise insanlara –çoğu gizli kalmış– hadsiz hesapsız cinayetler işleten mânya nöbeti bahardan gelir.

Akşam, 29 Nisan 1945

LODOS HASTALIĞI

Lodoslu günlerde çiçek fiatleri yükseliyormuş... borsaya ve dükkânlara getirilen çiçeklerin çarçabuk pörsümeleri, solmaları, ölüvermeleri yüzünden! Dalından koparılıp can evile alâkası kesilmiş bir çiçeğin lodosa dayanmamasını pek tabiî buluyorum. Zira düşünüyorum ki başına hiç de böyle bir hal gelmemiş, kökünden ayrılmamış, hayat hücrelerinin tamamını muhafaza etmiş koskoca, sapasağlam bir insan bile lodos esti mi pelteye dönmekten kendini kurtaramamaktadır. İstanbul'da umumî menfaat namına çaresi, tedavisi, aşısı, iğnesi bulunması icabeden tam mânasile andemik ve epidemik bir *lodos hastalığı* hüküm sürer. Sebebolduğu birtakım içtimaî hâdiseler bakımından onu küçümsemek doğru değildir.

Hava lodosa çevirir çevirmez vücutlar gevşer; şakaklarda ve ensede ağrılar, bacaklarda sızılar başlar. İştah kesilmiş, dil paslanmış, çalışma, hele yazı yazma arzusu azalmış, irade kuvveti kırılmıştır. Hâd nörasteninin uzun uzadıya anlattığı "*dépression*-düşüklük" alâmetleri az çok herkeste mevcuttur. En gayretli, düzenli adam bile "bugünün işini yarına bırakma" nasihatine ancak lodoslu günlerde uymakta kusur eder. Yürümekten, konuşmaktan, çalışmaktan yorgunluk duyduğumuz ve yaşama zevkinde tatsızlık bulduğumuz günler o

günlerdir. Bu hastalığın acayip bir tarafı da iyi işlerde irade kuvvetini düşürdüğü halde kötü işlerde bizi coşkunca işletmesidir. İstatistiği yapılmamış olmakla beraber eminim, arkadaşlar arasında en çok dargınlık, karı koca geçimsizliği, ticaret muamelelerinde uyuşmamazlık, otomobil kazası ve kahve, meyhane, alışveriş kavgası, belki de cinayetler lodoslu havalara raslar. Hattâ lodos havada imtihana girmek bir talebe için malşanstır: Zavallının fikri işlemez; mümeyyizlerin de aksilikleri üzerindedir; lodos numaraları kırar.

Bu sebepledir ki eski takvimlerdeki "filiz koparan-koz kavuran" tâbirleri gibi İstanbul lodosuna "dost bozan - karı koca ayıran - numara kıran - kaza çıkaran - metres yaralıyan" cinsinden bir sürü sıfatlar takabiliriz.

Akşam, 27 Ocak 1945

İLKBAHARLAR VE YAĞMURLAR

Birçok acayiplikler, münasebetsizlikler arasında pek acayip, pek münasebetsiz bir de ilkbahar geçirdiğimize şüphe yok.

Bahar için acayip ve münasebetsiz şey ne olabilir? Yağmursuzluk değil mi? Yağmursuz geçen bir ilkbaharın memleket ekonomisi üzerindeki zararını düşünerek endişeye düşmemiz evvelâ öyle bir baharın tatsızlığını arttırmağa sebeboluyor; sonra da –hele yaşını başını almışlar için– hayattan bir baharın pek çabuk, toz toprak içinde, soluk ve kavruk geçip gidişi de insana ayrı bir hüzün veriyor.

Üstelik kurak bahar pahalılığa, dünya nizamının bozukluğuna ve politika kararsızlığına raslayınca gözlerimize büsbütün kavruk ve tehditkâr görünmüyor mu?

Ah, o bahar yağmurları, nisan yağmurları! O yağmurlar ki bu günlerde güneş ışığına karışmış, damlalarının göbeğinde üstüne düşeceği yeşilliklerin ve çiçeklerin çeşitli rengi, ılık ılık, dolgun dolgun, âdeta usareli ve rayihalı, sağanak halinde ne güzel yağar! Yeşile konar, yemyeşil olur; leylâklar üzerine düşer leylâk kokar; yeni baş vermiş erikler üzerinde sanki mayhoş, kirazda tatlı, marul yapraklarında yağlıdır. Toprağın en lezzetle, süze sömüre, sarhoş olmak istercesine keyifle içtiği yağmur, nisan yağmurudur.

Çocukluğumuzda başlarımıza malılı feslerimizi nasılsa çıkararak altında dolaşmaktan, saçlarımızı ıslatmaktan uğur ve feyiz beklediğimiz ah o nisan sağanakları! Bir tarafa su, bir tarafa nur serpen gölgeli güneşli, eleğim sağmalarla süslü, çocuk gözyaşları gibi geçici ve hüzünsüz yağmurlar!

Bu yıl ne kadar geciktiler...

* * *

Geciktikleri için de, bana baharı vaktinden önce özleten mor salkımlar çardaklardan, parmaklıklardan, duvar üstlerinden taşıp bir haftacık olsun mevsimin keyfini süremediler; açarken soldular. Karşımdaki kameriyenin üç gün önceki kabaran mor köpüğü bir kül yığınına döndü, sönüverdi. O mor salkımlar ki eğer doyasıya yağmur yeseydiler şimdi, ancak nadide Çin fağfurlarında rasladığımız mordan ziyade koyu maviye ve açık eflâtuna çalan renklerile hâlâ arılara baygın kokulu ballarını ikram edeceklerdi; geçkinlerinin yerini mütemadiyen tazelerile dolduracaklardı...

Mor salkımları yaşatmıyan bir bahardan ne beklersiniz? İstanbul'un baharındaki feyiz mor salkımlarının ömrü ile ölçülür.

İstanbul hiçbir mevsimde, hattâ yaz ortası bile yağmur hasreti çekmeyen bir iklim şehri olduğu için oradan ayrılıp başka bölgelere gitmeyenler bulut ve yağmur sılasını bilmezler. Fakat o hasreti aylarca –yıllarcası da vardır!– yere bir katre yağmur düşmeyen ve gökte ak ve kara bir değirmi bulut görünmeyen ülkelerde yaşamış olanlara sormalı...

Böyle memleketlerde İstanbul çocuğu yağmur sılası-

na tutulur, bulut hasretile yanar. Bazan bir vehme düşer: Meselâ geceleyin yatağında kulağına bir ses gelir; sanır ki bir sağanak başlamıştır. İşte damlardaki, camlardaki âhengi... İşte oluklardan boşanırken çıkardığı hoş uğultu... İşte yapraklara vuruyor, sokaklardan sel halinde, zikzaklar yaparak akıp gidiyor... İşte her taraf yıkanmış, havadaki ağırlık gitmiştir; yarın sabah penceresinden yağmura kanmış bir şehir manzarası seyrederek, toprak kokusu duyacak!

Bu, acı bir aldanıştır. Aldandığınızı, hayale kapıldığınızı hemen anlarsınız. Gözünüzün önüne İstanbul'un yağmurları gelir... Yalnız güzel ilkbahar yağmurlarını değil, Eminönü'nü basıp geçilmez hale getiren ve sokakları çamura boğan kirli kış başlangıcı sağanaklarını, göz açtırmayan sürekli ve hüzünlü güz yağmurlarını, hattâ kış mevsiminin çipil havalarını da ararsınız.

* * *

Yedi, sekiz ay yağmur yüzü görmeyen o şehirlerde bereket sinemalar vardır: Bereket bazı filmlerde yağmur sahneleri bulunur. Bu sahneleri seyrederken aldığınız zevke doyum olmaz.

Meselâ vaka İskoçya'nın bir şatosunda geçiyor: Yağmur koca parkı suya boğup yıkamaktadır; camlardan iri damlalar biteviye dökülürken yüzleri mütemadiyen yağmurla yalanan birtakım ıslak, ıslak değil, sırsıklam insanlar dışarıda şuraya buraya gidip gelmektedirler. Dereler kabarıyor, göller taşacak gibi oluyor. Resimdeki rütubet sanki size de işlemiştir; sanki sizin yüzünüze de iri, serin damlalar vuruyor. Ne lâtif şey! Du-

daklarınızı ıslatan o çayır ve orman kokulu damlaları yalamak, yutmak istercesine âdeta ağzımızı açar, yutkunursunuz.

Yaz yağmuru hasreti muhakkak ki sayılı hasretlerden biridir.

Oluktan veya saçaktan çinkoya damlayan mekanik yağmur sesi çok defa sinirlere dokunarak bir ses işkencesine benzemekle beraber yağmursuzluk çekilen memleketlerde yine de kendisini aratır. "Keşke dersiniz, şu uzandığım koltuktan kulağıma yağmurun balkon çinkosuna düştükçe çıkardığı o ses gelse!"

Korkunç gök gürültüsü bu iklimlere bir müjdedir, alkış sesidir; şimşekler gökten yere sevinç işareti verirler; kara bulut ümit yüklüdür; aylardan sonra bir gün ufkun kenarında göründü mü gelin alayını bekleyen güvey heyecanı duyarsınız!

Evet, bilirim: Günler kısalıp akşam karanlığının şehir üstüne çarçabuk çöktüğü mevsimler İstanbul'da yağmur pek hazindir, gamlıdır. Islaklık, iliklerinize işler; en mahfuz bir dam altında bile damlalar sırtınızın ortasına düşüyormuşçasına titremeler geçirirsiniz. Hele o sırada kulağınıza akseden uzaklı yakınlı satıcı sesleri! Nasıl bir melânkoli verir, nasıl hayattan bezdirici bir tesir yapar?

Lâkin aylarca yağmursuz kaldığınız iklimlerde bu gamlı akşamları hatırlamak –karlı ovalarda donmağa yüz tutmuş bir adamın ocak başındaki koltuğunu düşünmesi kadar– size hoş gelir ve o hâtıra artık kavuşamıyacağınız bir saadete benzer.

Rüyanızda yağmur gördüğünüz gecenin sabahı neşe içinde uyanırsınız.

* * *

Netekim geçen sabah ben de böyle bir rüya sonu neşeli kalktım, pencereye koşup perdeyi ümitle açtım. Yazık ki karşımda yağmur zevki tatmamış kavruk bahar manzarası bıraktığım gibi duruyordu.

Nerede o bir seher vakti sağanağı yemiş, yıkanmış, her yaprağında ve her çiçeğinde bir ışıldak damla titreyen taze bahar? Böyle baharlarda toprak biraz sonra güneş yükselince fırından yeni çıkmış has ekmek gibi kokar. Bu seneki bahar su yüzü, temizlik yüzü görmemiş bir sokak çocuğunun güzelliği gibi kirli ve tozlu idi; insana, bacaklarının arasına alıp bir temiz yıkamak arzusu veriyordu.

Yağmur, kararında kalmak şartile tabiatın –lüzumlu olması keyfiyetini bırakalım –en hoş hâdiselerinden biridir. Bize bulutların toplanışı, gök gürültüleri, şimşekler gibi gökte ne azametli, ne heybetli, ne hareketli manzaralar seyrettirir. Yağmur damlalarının su birikintileri üzerine düştükçe kabarcıklanmasını seyretmekten zevk almaz mısınız? Ya camlardan, yapraklardan dökülen sağanak sesi?

Uzun bir yağmursuzluk sonu gök kararıp da bulutlar tepelerine biriktiği zaman ekin tarlalarının, ormanların, bahçelerin ümit ve tevekkül ile bir bekleyiş hali vardır ki seyri sayılı keyiflerimden birini teşkil eder. Nihayet yağmurun önce serinliği, sonra otları yatırıp yapraklarla çiçekleri titreten rüzgârı gelir; nebat âlemi hazdan kıvranır. Arkasından ilk damlalar, dolgun, seyrek damlalar... nihayet asıl yağmur...

Birçok güzellikler karşısında olduğu gibi yağmur seyret-

mesini bilmeyen, yağmur keyfini süremeyen insanlar vardır. Bir yaz yağmuru fikrimce her işi, her eğlenceyi bırakarak hayran hayran, en ince noktalarına kadar temaşa edilecek bir tabiat feerisidir.

* * *

Fakat bizim iklimimiz için bu kadar güzel ve canlandırıcı olan yağmur, yağmurdan her mevsimde göz açılmayan yahut yağmur devri başladı mı aylarca göklerden su boşanan tropikal bölgelerde ne kadar çirkin ve yıpratıcıdır...

Gidip görememiş olmakla beraber romanlardan, seyahatnamelerden öğrendiğimiz gibi filmlerde de seyretmişizdir. O yerlerde Avrupalı ırkların yağmur ve su bolluğu içinde hem cisim hem ruh tarafından nasıl eridiğini, insanlıktan nasıl çıktığını iyice biliyoruz.

Dünyada kuraklıktan yanan, yağmurdan çürüyen, su baskınlarile çöküp giden, ara sıra yağmursuz kalan memleketler gibi bir de her ikindi üstü muayyen vakitte yarım saat kadar muhakkak yağmur yağan yerler varmış. Loti böyle bir adayı ne lâtif anlatır... biteviye yağmur yiyen memleketler hakkında da Blasco İbanes'ten pek canlı tasvirler okumuşumdur; okurken kendimi o yağmur altında, muharrirle beraber ıslanıyorum, sırsıklam kesilip titriyorum sanmışımdır.

Şu da var ki, yağmur yüzü görmeden yalnız nehirlerle, kanallarla beslenen yeşillikler ülkesi de su ve nebat bolluğuna rağmen bezdiricidir. Bilmiyorum cennet tariflerinde köşklerden, ırmaklardan, hurilerden, kevserlerden bahsedilirken söz yağmura da getirilir mi? Öbür dünyanın naz ve

naime boğulmuş en rağbette, en lüks mevkii şayet ara sıra boşanan güzel bahar sağanaklarından mahrumsa yazık!

Biz yağmur hasreti çekilen bir cenneti temenni değil, tasavvur bile edemeyiz.

Belki şu konuşmamın gazetede çıkacağı güne kadar veya o gün, özlediğimiz, dilediğimiz bahar yağmurlarına kavuşuruz. Sudan bir bahis gibi görünen bahar yağmuru meselesi, memleket ekonomisi bakımından iç ve dış politika hâdiselerinin en düşündürücüsü kadar mühimdir.

Akşam, 13 Nisan 1947

ÇOCUK BAYRAMI VE BAHAR

Çocuk ve bayram! Birbirine tam yakışan iki kelime, iki mefhum! Bunlara bir de "Nisan" ve "Bahar" kadar iki lâtif kelime daha ekleyiniz, gözümüzün önüne renk, ışık, tazelik, neşe, çiçek, çayır, kuş cıvıltısı, çocuk kahkahası, su sesi, hattâ arı vızıltılarıyle dolu çardaklar, bayraklarımızın dalgalandığı balkonlar, kırlara doğru taşan insan kafileleri, bütün manasiyle bir coşkunluk, bir körpe uyanış, bir var oluş, bir açılıp serpilme, tabiatın da olanca kudreti ve feyziyle iştirak ettiği bir şenlik manzarası gelmiyor mu?

Çocuk bayramını bu mevsime tesadüf ettirişte, bahar tebessümiyle çocuk neşesini bir araya getirişte, gayet hoş, manalı, zarif bir isabet, hem şiir, hem fikir mevcut. Japonya gibi bazı memleketlerde milletler bayramlarını baharda yaparlar, yâni baharı tesit ederler; kirazların çiçek açtığı beyaz donanma günlerini... Biz, buna daha değerli bir mana verdik: İnsan çiçeğini de, tabiatın bütün çiçekleriyle beraber kutluyoruz. Bahar, zaten bir bayramdır; çocuk da yeni açmış yasemin kadar körpe ve narin cildi, bir gül tomurcuğu olan ağzı, yoncalardan daha yumuşak saçları, üstüne sabah güneşinin ışığı konmuş kırağı tanesine benziyen berrak tebessümü, terütaze kokusiyle, bilhassa o güzel yeşerişi ve filizlenişiyle bir başka bahar, bir ayrı bayram değil midir?

Her tarafta yavrular, ana ve babalarından ayırtılarak birbirlerinden uzak boyunları yarı bükük, gözleri yarı hicranlı hususî kamplarda yaşatılırken, çok şükür ki bizimkiler yanımızda, ellerimiz ellerinde ve gözlerimiz onların, gözbebeklerimizin üzerindedir. O itibarladır ki bu seneki Çocuk Bayramı'nın büsbütün ayrı bir kıymetli, galip veya mağlûp, başka birçok memleketlerin gıpta edecekleri müstesna bir mahiyeti var. Çocuğa baharın yakıştığı kadar sulh ve selâmet de yaraşıyor.

Tan, 23 Nisan 1941

KIŞIN, PENCERE ÖNÜNDE...

Kışın bile sıkılmamaya bakınız. Bu mevsimde bir pencere önü baharlardakinden, yazınkilerden büsbütün başka çeşit bir seyir yeridir; zarif bir resim sergisi, ince bir zevk dergisidir. Pencerenizde biraz buğu, biraz duman, bir değirmi alev, bir tutam kar, bir avuç yağmur, hep uçucu, eriyici, silinip gidici unsurlardan, hiçlerden vücut bulmuş ufak tefek peyzajlar, desenler vardır ki Japon estampları gibi uçuk, havaî, basit, hafif çizgili olmakla beraber yine onlar kadar sanatlı ve tesirlidirler. Evvelâ, yapraklarını dökmüş ağaçlardan dolayı pencereniz daha geniş, daha az kapanık, seyre daha elverişli bir manzaraya bakar. Yapraklanmış ağaç, eski üslûpta, saçaklı kordonlu ve falbalalı koltuklar, kanapeler, perdeler gibi yüklüdür; halbuki yapraksız olanı, feriforje bir mobilya parçası kadar kunt ferah ve az yer tutucudur. Zaten buğulanan bir cam, buğulu bir cama vuran kar ve yağmur taneleri kendi başına birer tablodur; insanı yaz manzaralarından fazla hislendirir ve keyfe getirir. Buğulanmış bir cama parmağını sürüp ya kendi ismini veya sevdiklerininkini yazmak hevesine kapılmayan adam, yaşı ne olursa olsun, bence hakikî bir ihtiyardır, bir insan çöküntüsüdür.

İşte size, İstanbul'a mahsus hoş bir gece manzarası: Mükellef sütunlara takılı, en mamur, en modern şehirlere lâyık

süt beyaz elektrik fanusları altında bozuk arnavutkaldırımlı ve ortaçağ sokağı... yer yer su birikintileri ve ortalarında ayın on dördü yüzen bu birikintilere, ardı arası kesilmeden düşen yağmur taneleri! Bilmem, şehrin yüksek bir yerinden damlara bakıp yüzlerce bacadan fışkıran dumanları seyrederken şöyle düşündüğünüz oldu mu: Kürreiarz, mihveri üstünde kendisini fırıl fırıl döndüren yaman kuvveti, muhakkak, bunlardan alıyor. Bacalar sönse, arz duruverecek!

Çıplak dallı ağaçları hakir ve fakir görmeyiniz; yapraklılarından daha muammalı, daha mânalıdırlar; henüz sırları keşfedilememiş birer eski hat, birer ieroglifdirler. Ya bu çıplak dallar tepesinden çıplak ovalara bakan kargalar? Onlar galiba kendilerini ressam ve manzaraları kendilerinin yaptığı tablolar sanıyorlar: Bakışlarında, eserlerini hayran hayran seyreden bir artistin kibirli keyfini seziyorum. Hülâsa, görür göz için bir pencere önünde durarak kışın keyfini çıkarmak da mümkündür; hattâ lâzımdır. Zira uğradığı kahır ile avunamamak, teselli yolu bulamamak bir hastalıktır ve teselli bulamamak hastalığı, hastalıkların en şifasızı ve hiç şüphesiz en yıpratıcısıdır!

Tan, 13 Ocak 1941

AK VE KARA KIŞ DÜŞÜNCELERİ

• Bir yaz vardı... Köprüden geçerken kara asfaltı yumuşatıp ökçelerimizin izlerini belirten ve etrafa ılık bir zift kokusu veren yaz!

Şimdi de orada ayaklarımızın şekilleri işleniyor; fakat bembeyaz kar tabakası üstüne! O zaman da yüzümüz yanardı sıcaktan... Bugün de kavruluyor, soğuktan! Gözlerimiz yazın ışıktan kamaştığı gibi kışın da tipiden dumanlanıyor. Köprü, iki mevsimde de çabuk geçmeğe çalıştığımız bir yerdir: Sıcaktan veya soğuktan!

• Çocukken kara kış beni sevindirirdi: İsterdim ki tipi dinmesin, karlar erimesin, buzlar çözülmesin, camların süslü buğusu dağılmasın, çamların uzun tüylü ak burnusu sıyrılmasın. Damlarda yine iğri büğrü kiremitler görünecek, ağaçların kadit dalları belirecek diye üzülürdüm. Sobalar, karayelin tiryaki nefeslerile guruldadıkça, çerçeveler sarsılıp bacalardan fışkıran dumanlarla beraber saçaklara birikmiş kar yığınları boşluklara savruldukça keyiflenirdim. Büyüklerin kaygısı bana yersiz gelirdi. Şimdi ben de üzüntüdeyim, düşünceliyim!

• Haniya bir yaz vardı, diye arıyorum, denizlere girerdik, kumsallara uzanır, vapur güvertelerinde yer bulmağa çalışır, yelken açar, göğüs bağır meydanda, kır gezintileri

yapar, su başlarında yemek yer, çınar gölgelerinde uyku çekerdik. Bütün bunları yaptığımız, böyle yaşadığımız yerler şimdi bana ne kadar uzakta, başka bir âlemde, dünyaya birinci gelişimde gibi görünüyor.

• Dışarıya bakıyorum: Kar savuruyor, ufuklar daracık, sokak yarı boş... Gurbete düşmüşlerin yadırgadıcı hüznünü, inankıran, gönül yıkan dermansızlığını duyuyorum. Demek ki bir yaz vardı ve bu yaz, burada idi; bu şehirde, bu şehrin dolaylarında... Acaba ne haldedir şimdi plâjdaki yayvan incir ağacı? Güneşten kaçıp da altında nefeslendiğimiz ve sıcak derimizi serinlendirdiğimiz iri yapraklı ve siyah köpüğe benziyen kabarık, taşkın gölgeli ağaç? Ve ne renktedir deniz? Kıyılarında yeşil saz renkli mini mini balıkların durup durup birdenbire kuyruk bükerek kaçıştıkları duru, durgun, taze cilâlı uslu deniz?

• Şu karlı dumanlar ardında biraz ötede öyle yerlerin olabileceğine ve yarın, yine oralarda yeniden incirin yaprak verip gölge salacağına, denizin kumsala uzanıp uyuklayacağına, renklerin açacağına, güneşin nur topuna dönüp etrafımızda bir yazın başlayacağına inanmak fazla bir iyimserlik, tatlı bir aldanış olsa gerek! Oralar uzaklardadır; vapurlarla, trenlerle dağlar, deryalar aşıp bir ovadan bir ovaya, bir denizden öbürüne geçe geçe, günlerce yolculuktan sonra varacağımız bir yer de, arzın orta kuşağındadır. Bu yılın kışın ve kararın en yakını en uzağa götürmüşe benziyor.* Sanıyorum ki bir gün, aydınlık bir yaz öğlesinde kendimden geçmişim; bir hasta vagonunda, haberim olmadan beni şimale doğru taşımışlar; bir Sibirya kasabasında gözlerimi açmışım.

* Cümle gazetede böyle. (hzl.)

İstanbul ve yaz dünyanın başka bir tarafında, bıraktığım gibi durmaktadır. Ayrılan benim!

• Bu yıla kadar hiçbir kış beni böyle yazdan bir ayrılık duygusuna, kara düşünüş ve kara görüşe düşürmemişti. Sebebi nedir?

Sebebi harptir; bu yıl bir kış harbinin, aman vermeden sürüp gitmesidir; ayrıca her taraftan açlık, kömürsüzlük, tifüs gibi haberlerin radyolarla, gazetelerle kulağımıza boyuna gelmesidir. İnsanlığın uğradığı felâketi düşündükçe, sıcak odada, buğulanmış bir cam ardında da olsam, yine her kar parçası yüzüme vuruyor, yüreğime düşüyor. Kar, dışarıya değil, kafatasımın içine yağıyor. Beynim bir dam kadar yüklü ve bir havuz gibi donmuş...

• Bizim çocukluğumuz dünyanın en az korkunç olan günlerine rastlamıştı. Kar fazla bastırdı mı biz sadece yemsiz kalan kuşları, dağdaki çobanları, bir köyden öbürüne giden çiftçileri, kömürü azalmış yoksulları düşünürdük. Fakat en çok düşündüğümüz şeyler başkaydı: Kartopu oynamak, kardan adam ve arslan yapmak, adamın eline süpürge vermek, aslanın ağzına portakal tıkmak, her ikisinin de gözlerine kömür yerleştirmek, yokuş aşağı merdivenden yapılmış uydurma kızağa binmek, izin verirlerse pekmezle karıştırılmış kar helvası yemek gibi...

• İnsafsızlığımız tutarsa kalburdan tuzak yaparak ekmek kırıntılarına üşen serçeleri tutmak, sonra da insafa gelip "azat buzat!" diye salıvermek de karlı günlerin eğlencesi olurdu. Karlı gecelerde ise sokaklardan geçen bozacıların etrafına gezili ışık çemberleri serpen fenerlerini ve göğüslerine karlar birikmiş kaba gocuklu şekillerini, perdeyi aralıya-

rak seyretmekten hoşlanırdık. Sıcak leblebi ve ısıtıcı tarçın serpilmiş bozanın içmesi de zevkliydi. Bardağıma yapışıp kalan ve ağır ağır dibine durulan bozayı –bıraksalar– ne iştahla parlaklar ve parmaklarımı da ağzıma götürüp bayıla bayıla ne keyifle yalardım!

• Milyonlarca insanın açıkta kaldığı, yalnız soğuğa değil, öldürücü ateşe de göğsünü gerdiği bir kış içindeyiz. Harbi büsbütün korkunç bir hale sokmak için böyle bir kış eksikti. Bu yılın kışı, insanlık tarihinde kapkara bir yer kaplamış olan uğursuz kışların başında geliyor. Bereket ki bizim yurdumuzda yalnız kış var!

• Başka memleketleri, hem kış, hem harp, hem darlık sarmış; harp olmıyan yerleri de yiyim, giyim, yakım kıtlığı, yıkım kuşatmış. Ayrıca karla örtülü yolları aşarak gelen postacılar evlere ölüm haberleri dağıtıyorlar. Isınan varsa bile ısınamıyan sevgilisini düşünerek titriyor; ocak başı bulanlar, ayazda katılaşmışların korkunç hayaletini zihinlerinden geçirdikçe buz kesiliyorlar.

• Bizim kutlu yurdumuz ise yalnız kış içindedir. Tanrı kem gözden esirgesin!

Tan, 4 Ocak 1942

YAZLIKTAN KIŞLIĞA DÖNÜŞ

Kendimi bildim bileli işitirim: Eylülde ilk defa havalar bozdu, sert rüzgârlar esip yağmur başladı mı "kiracı kaçıran fırtınası" derler, "bundan sonra mevsim öyle güzelleşir, günlük güneşlik olur ki... Kırların zevkini çıkarmanın tam zamanıdır." Ben o fikirde değilim, bir kere yazı yaz yapan yalnız güneş ve sıcak mıdır? Hayır. Günlerin kısa ve sabahlarla akşamların serin olmaması, yâni günlerden uzun uzadıya istifade imkânı bulunmasıdır. Halbuki eylül fırtınası ile beraber gündüzlerimiz metreden endazeye, hattâ bir müddet daha geçince karışa iner; iş güç sahipleri gözlerini alaca karanlıkta açarlar, bu sırada hararet derecesi 14'e kadar düştüğünden titriye titriye giyinirler ve o halde de sokağa fırlarlar. Dönüşleri geceye rastlar ve gündüzki sıcağa rağmen tekrar keskin, işleyici bir serinlik hüküm sürmeğe başladığı cihetle sayfiyenin en zevkli tarafı olan açık hava sofrasından mahrum kalırlar; artık yemeklerini bahçede, çardak altında, seresèrpem yiyemezler; camları inmiş odalara kapanırlar.

Evet, öğle ile ikindi arası hararet pek lâtiftir, manzara berrak ve tertemizdir; tenhalaşan kır yollarında sesler hoş akisler yapar, toz azalmıştır; tam yürüyüş hengâmıdır. Lâkin bu mahdut zamandan o şekilde faydalanmak kaçta kaçımıza

müyesserdir? Ancak ununu eleyip eleğini duvara asmış olan bir küçük zümreye! Ayrıca çocukların aklı ikmal imtihanlarında, kadınların hem aklı, hem fikri kış modasında... Lâtif de olsa dünyayı gözleri görmez!

Dahası var: Sonbahar her hilkatin hoşlanacağı bir sahne değildir. Horoz seslerinin bile neşe veremediği bir tabiat ortasında yaprak dökümüne bakmak, kiracıları gittiği için perdesiz camlarında durgun havuzların akisleri yalazlanan komşu evlerinin boşluğunu hissetmek oldukça hüzün vericidir. Gündüz güneşinde de zaten o eski kavrayış yoktur, parlak, lâkin koftur; göze girer; lâkin gönüle sokulmaz; ilâveten nezle de yapar. Onun içindir ki sayfiyeciler kaçmakta haklıdırlar; kışı yazlıkta geçirenler ise, gidenlere acır ve şaşar gibi görünerek duydukları gıpta hissini örtmekte ve teselli yolu bulmakta daha ziyade haklıdırlar. "Kaçanın anası ağlamaz" derler; zamanı gelince sayfiyeden kaçıp şehre kavuşanların da, şüphesiz, gönüllerine sonbahar hüznü düşmez ve gözlerinde şehir hasreti tütmez!

Tan, 15 Eylül 1940

GEÇEN YAZ...

Yaz, birdenbire ne kadar geride kaldı, görünmez oldu! Yola çıktıktan sonra bir müddet, ağaçlar arasından kırmızı kiremitli damına dönüp dönüp baktığımız, fakat dönemeci aşınca bir lâhzada kaybettiğimiz, tatlı hatıralarla dolu bir köşk gibi, yaz dahi, daha dün ufukta seçilmekte idi; ılık Teşrinlerle onu görür gibi oluyorduk, büsbütün elimizden gitmemişe benzediği için ayrılığının acısını fazla duymuyorduk. Şimdi Kânun, tahassür yolunun bir dönemeci oldu ve geçen günkü kış fırtınası, yüklü, iki kat, ağır bulutlariyle aramıza bir sıra dağ gibi dikildi; yaz, gökün mavisinde, yukarıda kaldı; biz kışın çukuruna, aşağıya indik. Artık o billur köşkü, ancak hatıramızın gözüyle, içimizde görebiliyoruz ve büsbütün güzel bularak hasretini çekiyoruz.

Hani bir yaz vardı; Haliç sularında tentelerini germiş sandalleriyle, gazino masalarının kırmızı şemsiyeleriyle, sulanan bahçelerin ılık toprak kokulariyle yaz? Kenarında çıplak ayak gezindiğimiz, kumsalında bir kertenkele gibi sırtımızı ışığa verip uzandığımız ve denizinde oynaştığımız yaz? Ve hani, bütün bunların üstüne göz alan bir güneş yaslanırdı, manzaralar nur içinde yatardı; öyle bir mevsim vardı. Mehtaplı yollarda, koyu gölgelerimizi çiğniyerek kâfuru vücutlü, yarı ışık, bir başka dünya adamlarına dönmüş, ne

hoş gezerdik; yıldızlı gökler altında hasır koltuklara uzanmış, sigaralarımızın, ateşi kızıl dillerini biribirlerine çıkararak karşılıklı konuşurlarken, biz sevdiklerimizle baş başa ne güzel susardık! Ağaçlarda yapraklar sevimli bir kuşun tüyleri kadar canlı, pırıltılı, yumuşak ve süslüydü, parmaklarımızı arasına sokup okşamak hissini veriyordu. Boğaziçi yamaçları birer kısrak kalçası kadar gergin, cilâlı, ılık ve biçimliydi; üzerinde elimizi gezdirmek, sıvazlayıp şamarlamak arzusu duyuruyordu. Nerede o yaz?

Şimdi hepimiz "Tûr"dan inmiş veya Mîrac'dan dönmüş birer Tanrı ziyaretçisi gibiyiz; bu koyu karanlık, çipil kış dünyası mahzeninde, şâşaası göz ve gönül kamaştıran ilâhî bir hatıra taşıyoruz!

Tan, 4 Aralık 1940

YAZLAR VE SICAKLAR ARASINDA FARKLAR

Bir, iki gündenberi ilk sıcaklar –hiç değilse gündüzleri– İstanbul'un sırtını azıcık ısıttı; öğle ile ikindi arasında yaza benziyen saatler gördük. Yaz, sıcak ve güneş bu mudur? Gökünde beyaz bulutlar, denizinde serin ürpermeler dolaşan, gölgeliklerinde yosunlar bitip çeşmelerinden sular fışkıran, güneş ışığının yeşiller bağlayıp buz katılmış bir nane likörünün dinlendirici rengine çaldığı şu ülkede sıcağın mânası olur mu?

Pek keskinini görmemiş olmakla beraber, çölümsü yerlerde az çok dolaşmış bir adam için sıcak, güneş ve hele yaz büsbütün başka bir şeydir. Bunların hatırası bile o kadar katı ve serttir ki, düşündüğünüz zaman, dimağınıza saplanıp kalmış bir kurşun parçası gibi yıllardan sonra kafa tasınız içinde ağırlığını, yabancılığın belki de sızısını duyarsınız.

Asıl sıcağı nasıl tarif etmeli?

Fikrimce asıl sıcağın, miyarı şudur: Oturduğunu unutamamak, oturmaktan bile azap çekmek! Zira, dikkat ediniz, mutedil iklimlerde oturmuş halde bulunduğunuzu fark etmezseniz; oturmak –vücudunuzun çeşitli yerlerinden birer tarafa ilişmiş, yaslanmış, yapışmış olmasına rağmen– hemen hemen boşlukta durur gibi rahat bir vaziyettir. Sıcak bölgelerde ise –nasıl hasta bir uzvunuz size sancısı, sızısı,

zonklaması veya gerilip yanması ile kendini ara vermeden hatırlatırsa– oturmak da aklınızı daima kurcalayan, biteviye rahatsızlığını duyuran bir aksaklık, âdeta bir cins sakatlıktır. Oturulan yere nereniz dokunuyorsa, orasını iltihaplı farz edebilirsiniz.

Oturmak böyle olduktan sonra artık yürümek, iş görmek, çalışmak, hele koşmak, yük taşımak, savaşmak nedir, ne çiledir, kolayca kestirmeniz mümkündür.

* * *

İnsan oturunca rahat eder; yatınca rahatın daha fazlasına kavuşur, değil mi?

Hayır! Sıcak memleketlerde oturmak bir dert ise, yatmak dayanılmaz bir çiledir. Yani sıcak denilen şey, serin yurtlarda zevk olanı, pençesine girdiğiniz zaman size azap yapan bir unsurdur. Birinde yatağa girmeğe can atar, öbüründe yatağa gireceğim diye telâşa düşersiniz.

Zevklerimizden biri de örtünmek, yorganın altına girmek, hattâ yorganı başımıza çekmek olduğu halde sıcak iklim kasabalarında vücude incecik bir bezin bile sürünmesine tahammül edilemez. Zaten oralarda dam altında uyku, dinlendirici olmaktan ziyade yıpratıcıdır; diri yatsanız ölü kalkarsınız, deliksiz uyku ise canlıya nasip olan saadetlerden değildir; deliksiz uykunun tadını ancak ebediyet uykusuna varanlar çıkarabilir!

Oturmak, yatmak ve uyumak gibi başlı başına üç büyük zevkten devamlı surette insanı mahrum etmedikçe sıcağa, sıcak adı vermek doğru değildir. Böyle bir sıcak, üç dört gün sürerse de yine tesirsizdir. Pek yakınımızda öyle şehirler bi-

liyorum ki sekiz ay gökte bulut yüzü görmezsiniz; sekiz ay bulut hasreti çekersiniz ve ufkun bir ucunda ilk bulut parçası belirdiği gün düğün bayram edersiniz. Bulutu o derece göreceğiniz gelir ki büyük zahmet ve masrafı göze alarak uzun bir yolculuğa çıkmak zorunda kalırsınız. Neden sonra, kızgın düzlüklerde kilometrelerce kavuştunuz ve bir yamaç arkasında –bizim buralarda hiç de yokluğunu çekmediğimiz, kıymet vermediğimiz– o buğudan hayalle karşılaştınız mı gezinti yerinde, sevgilisine rastlamış bir mektepli çocuk helecanına kapılmaktan kendinizi alamazsınız.

* * *

Fakat sıcak iklim bölgelerindeki deniz kenarlarında bulut, yazın bir âfettir.

Akşama doğru gökün yarısını renk renk, şekil şekil değil de havada tutunmuş kalın bir yağ tabakası gibi örter, ağırlığı göğsünüze çöker. Güneşi kapayıp yere akseden loşluğuna gömüldünüz mü vücutlerine fırdolayı zincir sarılıp ayaklarına lâleler geçirildikten sonra penceresi tuğla ile örülü bir zindana atılmış ortaçağ mahkûmlarından farkınız kalmaz. Ama siz hakikatte deniz üstüne uzanmış bir gazinoda ve buzlu içkilerle donatılmış bir masa başındasınızdır; caz çalmaktadır; elektrikler yanmaktadır; durgun sularda elvan elvan hareler uzanıp gerilemekte, usul usul yayılıp toplanmaktadır; muhit, uzaktan görünüş itibarile gerçekten süslü, şakraktır. Ama neyleyim ki tepenize toplanmış olan bulut yığınının külçesi omuzlarınıza binmiştir; nefes borularınızı, nereden yol bulup sızdığını bilemediğiniz sıcak bir kurşun

suyu doldurmakta, gittikçe ciğerlerinize işlemekte, midenize oturmakta ve damarlarınıza karışmaktadır. Bir taraftan hem eridiğinizi, cüssenizden kaybettiğinizi duyuyorsunuz, hem de ufalıp azaldıkça ağırlığınızın arttığını... Vücudunuzda en ağır basan kısım başınızdır. Sanıyorsunuz ki o kafa, etten ve kemikten değil, betondan ve demirden yapılmış, içinde yüz beygir kuvvetinde bir motör işliyen ve şakaklarında dibek kahvesi döğülen acaip bir yerdir.

Sıcak budur; en aşağı böylesine ve daha şiddetlisine denir.

* * *

Ya, çöl kısımlarında güneş?

O güneş altında duran baş?

Serin memleketlerde güneşi yalnız gökte, etrafınızda ve üzerinizde görürsünüz; çölde ise o hem havada gezer hem de yerin dibinde yürür. Ayrıca ne elbise ne de kemik, deri, et ve adele ışığın içinize girmesini önliyemez. Gözlerinizi dış âleme kapayıp da özünüze çevirdiniz mi sanırsınız ki gayet parlak projektörlü bir ziya ile aydınlanmış olan ciğerlerinizi, midenizi, böbreklerinizi, bütün iç âzanızı camdan yapılmışçasına seyredebileceksiniz. Beyin, şeffaf olmayan bir madde değildir; beş yüz mumluk bir ampuldür, ışıldak ve sımsıcaktır. "Ah, dersiniz, bir hayır sahibi çıksa da şunun anahtarını çevirse, cereyanı kesse, aydınlık sona erse... Biraz karanlık, bir saniyecik karanlık!"

Loşluk, gerdeğe giriş kadar tatlıdır ve akşam, ikbale erişten farksızdır. Gece ise tahta çıkıştır.

* * *

Bugün pazar... Hava belki de her pazar gibi rüzgârlı yahut sadece bulutlu olacaktır. Yahut açık, durgun, sıcak bir gün geçireceksiniz. Yahut da tepenizden toprak kokulu ılık sağnaklar boşanacak. İstanbul'da yaz budur. Serin rüzgârın, serinletici bulutlarla yer yer örtülü gökün, gül suyu yağmurun, yalnız dışınızı ısıtıp içinize işlemiyen insaflı güneşin kıymetini biliniz ve İstanbul yazının –hele sulh yazının– türküsünü çağırınız.

Tan, 4 Temmuz 1943
Biraz kısaltılmış haliyle ve
"Sıcaklar Hakkında" başlığıyla, *Zafer*, 9 Temmuz 1954

PASTIRMA YAZI

Dün, 8 Kasım, pastırma yazının birinci günü idi; eski takvimlere göre 16 gün sürmesi iktiza eden bu yaza misli görülmemiş bir acayiplikle kar içinde girdik. Hem o kar üzerinde bu sene bir isyan ile bir istilânın kan izleri vardır. Başka bir bölgede de sıcak kumlar epeyce kan emmiştir. İnsanın mahalle kadınları ve cahil halk gibi dünyanın değiştiğine ve yakın zamanda kıyamet kopacağına inanacağı geliyor. Pastırma yazı bizim bildiğimiz günlük güneşlik ve ekseriya ılık lodos rüzgâriyle girerdi ve eskiler lodosla başlıyan Kasımı (ay ismi olan kasım değil, bu ayın yedisinde giren ve 179 gün süren devreden bahsediyoruz) hafif geçecek bir kışın müjdecisi sayarlardı. Bizim yarım asrı aşmış müşahedelerimiz o kanaatin doğruluğunu ispat etmiştir. Demek ki sert bir kışın eşiğine bastık. Şu var ki, tecrübe ile sabittir, erken başlıyan kışlar çabuk kuvvetten düşer ve bahar erken gelir. Vücudlar henüz yaz hararetini ve zindeliğini taşırken, soğuğa karşı koymak daha kolaydır. Geç kalan, uzayan kışlardan korkmalıdır.

Asıl marifet, olanları hayra yormak ve daima bir ümit, teselli yolu bulmaktır. Kış da biter, yaz da gelir, sulh de. İşin başı sağlık!

Yeni İstanbul, 9 Aralık 1956

ÇİÇEKLER VE AĞAÇLAR

AĞAÇ VE AHLÂK

Orman yangınları bu yaz mevsiminde de her seneki gibi tahribatını yaptı. Yine acıdık, fakat yine de bir şey yapamadık. Bir taraftan yangınları önleyemiyoruz; öte taraftan ağaç muhabbetini telkin edemiyoruz. Eskiden mevcut olanlar tükeniyor, yenileri yetiştirilemiyor. Mirasyediye benziyoruz, eldekini harcıyor, harcadığımızın yerini kendi kazancımızdan doldurmuyoruz. Orman muhabbetinin son mertebesine Oslo'da tekrar şahit olduk: Bizim gelişimizden az evvel, şehir halkı bir tören yapmış; çok yaşlı bir ağaç varmış; nihayet yaşatamamışlar, tabiî ömrünü ikmal etmiş. Halk buna üzülmüş, vaka mahiyeti vermiş. Toplanmışlar, ağacı merasimle yakmışlar, yanarken nutuklar söylemişler, kasideler ve dualar okumuşlar. Halbuki Norveç'de ağaçtan çok bir şey yoktur, ulu ormanlar diyarıdır orası. "Bir tanesi değil, bin tanesi kurusa ne çıkar?" dememişler, demiyorlar. Çocuk, ağaca sevgi ve saygı terbiyesiyle yetişiyor.

Zaten böyle olmazsa, çocuğa ailesi ve okulu tarafından bu terbiye aşılanmazsa, kanunların mükâfatı da, mücazatı da, ne dereceye kadar verimli olur? Ağaca aşırı muhabbet beslenen diyarlarda ahlâk güzelliği de gelişiyor, şahidiyiz.

Yeni İstanbul, 17 Ağustos 1956

YİNE AĞAÇ

Orman kanununun müzakeresi sırasında muhterem bir mebus bizim geçenlerde yazdığımız gibi konuştu, ağaç ve orman sevgisinin teşviki icab ettiğini söyledi. Bir hicviye istisna edilirse, ağaç ve orman muhabbeti üzerine edebiyatımıza eser kazandırmış şair ve muharrir yok gibidir; başka milletlerin edebiyatında ise pek çoktur. Meselâ Belçikalı şair Verharem ağaç güzelliğine hayrandı; unutulmaz bir manzumesinde şöyle demişti: "İster yaz mevsimi onu kucağında sallasın ve kış yumruklariyle sarssın; ister gövdesi buz tutmuş olsun veya dalları yemyeşil bulunsun her zaman şefkat gördüğü yahut kine uğradığı vakit de –ağaç heybetli, haşmetli varlığiyle tabiata hâkimdir. Ben onun geniş, güzel hayatına karışmış dallarından biri imişim kadar kendisine sarılmış, bağlanmıştım. O, ihtişam, vakar içinde bir imtisal nümunesi gibi dikilmiş dururdu."

Ağaca muhabbeti, telkin eden yazarlara muhtacız.

Aşk ve şevkle ağacı övmeliyiz; övenlerin eserleri bizde heyecan uyandırmalıdır. Hayvan muhabbeti gibi ağaç muhabbeti de iyi kalbliliğe delâlet eder. Bunları seven çocuk yarın insanlığa zarar vermiyecek bir mahlûk olacaktır.

Yeni İstanbul, 22 Ağustos 1956

"AĞAÇLARIN KİTABI"

Yolların genişletilmesi yüzünden bazı yerlerde yetişkin ağaçların kesilmesi mecburiyeti –eğer bir mecburiyetse– İstanbulluları ve bunlardan daha ziyade münevver olanları üzüyor. "Geniş caddelere kavuşmaktan ferahlık duyuyoruz, faaliyeti beğeniyoruz; şimdiye kadar bu derece verimli harekete şahit olmamıştık. Keşke bütün o işler ağaçlara ilişilmeden başarılabilse," diyorlar. Ağaç muhabbeti görülüyor ki, kültür ve terbiye meselesi. Fransızlar bu muhabbeti daima işliyorlar. *Ağaçların Kitabı* isimli bir eserleri var. Orada Victor Hugo orman ve ağaç için "Beni dinleyen ve seven büyük şahsiyet" demektedir. Bizim de bir "ağaçların kitabı"mız olmalıdır; kendi lisanımızda ve başka lisanlarda yazılmış ağaç yazılarını bu kitapta derlemeli ve yaymalıyız. *Sélection* mecmuasının son nüshasındaki "Bir ağaç, o hârika!" başlıklı mühim makalenin tercümesini basınımız neden koymadı? İnsan okurken hayret ve hayranlığa ulaşıyor.

Ziraat vekilinin dikkatine arz ederiz: Orman Umum Müdürlüğü son neşriyatiyle dâvamıza himmet göstermiştir ama yetmez. Büyükler kadar küçükleri de tesiri altında bırakacak, sanat kalitesi yüksek bir "ağaçların kitabı" isteriz.

Yeni İstanbul, 11 Eylül 1956

İDAM İLE OLSA

Edirne civarında kasten orman yakan bir köylü yakalanmış; maksadı her zaman olduğu gibi tarlasını büyültmek, daha fazla hububat ekmek imiş. İşte ormanlarımızın köküne kibrit suyu eken sebep daima budur. Zira ormanlık bölgelerde tarla darlığı, o yüzden de geçim zorluğu vardır. Orman kundakçısını idam cezasına çarptırmak korku verir belki amma, meseleyi esasından halletmez. Ormancılık bizde henüz orman civarındakilerini geçindirmeğe yetecek sınai gelişmeye erişemediği için, oralarda oturanlar gerçekten zor durumdadırlar. Kısa zamanda orman sanayii kurulamaz. Peki, ormanlık arasındaki vemisiz köyleri daha elverişli yerlere mi nakletmeliyiz?

Bizi bu çıkmazdan kim, nasıl tedbirler kurtaracak? Bir dâva ki akıllar duruyor, fakat ormanlar elden gidiyor.

"Re.- Ha." imzasıyla, *Akşam*, 8 Eylül 1955

ABİDELEŞMİŞ AĞAÇLARA SAYGI

Bir dergide resmini gördük: Londra ziraat bahçesi müdürünün elinde bir elma var. Elma pek büyük yahut çok acaip şekilde bir şey mi? Hayır; kıymeti bu noktalardan değil. Newton'un elma ağacı yok muydu, altında yatarken cazibe kanunu bulmuştu... İşte o yemiş bu ağaçtan yeni koparılmıştır. Yani ağaç hâlâ yaşamakta, yaşatılmaktadır... Üç yüz senedenberi! Sanmam ki İngilizlerin bu muhafazakârlığına karşı "Allah akıllar versin!" diyecek biri içimizde bulunsun.

İstanbul'da üç asır önce böyle bir keşfe yol açmış ağaç yoktur. Olsaydı da onu koruyamıyacağımız muhakkaktı. Nitekim başka bakımdan tarihçe az çok değeri bulunan mahut "Şecere-i-Vakvak"ı muhafaza edemedik. Frenk ansiklopedilerinde "Yeniçeriler çınarı" adiyle anılan ağaç eğer bizim bu Vakvak ise, boyu 31, eni 5 metre imiş. Gene dünyanın en şöhretli ve pek eski ağaçlarından biri olan Büyükdere'deki çınarın da yakın zamanlara kadar yaşadığını kitaplar yazıyor. Acaba hâlâ duruyor mu? Yoksa eceliyle göçtü veya balta yiyerek çöktü mü, bilmiyorum. Rivayete bakılırsa Birinci Haçlılar ordusu reisi Godfroy de Bouillon çadırını o çınarın altına kurmuş. Antakya'nın Hıdırbey köyünde bir çınar ziyaretine gitmiştim, kovuğuna bir kapı uydurmuşlardı, içinde bir aile barınabilirdi. Şimdi o mamur köyün ahalisi başka ta-

rafa göçtüğü için ağacın korunamamasından ve balta şehidi olmasından korkuyorum.

Böyle yaşlı, şevketli ağaçlar –hele bir şehir için– en sanatlı âbideler kadar süsleyicidir, değerlidir ve İstanbulumuz nemli iklimi dolayısiyle azametli ağaçlar yetiştirdiğinden kıyıda köşede birçok tabiat âbideleri de bakımsızlıktan göçmektedir. Bu sebepledir ki vilâyet ve belediye teşkilâtının şehir hudutları içindeki âbideleşmiş koca ağaçları birer birer işaretliyerek fennî usullerle korumasını, Londra bahçesindeki gibi hayatlarını uzatacak ciddî tedbirlere başvurmasını dilemekten kendimizi alamıyoruz. Bereket ki sözlerimize kulak verecek bir makam var.

Tan, 2 Haziran 1944

LEĞEN ÖRTÜSÜ

Noel ve yılbaşı geçti; fakat yaşıyanlar için üç yüz şu kadar gün sonra yine gelecek; yine çam ağacı katliâmı başlıyacak. Sahipleri şehre taşınmış sayfiye evlerinin bahçelerine yine hırsızlar girip nice masraf ve emekle büyütülmüş, boylu boslu olmuş o güzelim ağaçları kesecekler. Haydi, gizlice kestiler diyelim. Bunları sırtlıyacaklar; bekçi, polis ve bütün zabıta memurlarının, hattâ karakolların önünden geçirecekler. Vapurlara, sandallara da koyacaklar. Kimse her yıl olduğu gibi sormıyacak. Çarşı pazar gezdirecekler, Beyoğlu Balıkpazarı'nda teşhir edecekler, pazarlıklar yapılacak.

Bu mu şehirlerde ormana saygı? Ağaç muhabbetini telkin için mekteplere asılmak üzere yaftalar, okunmak üzere kitaplar dağıtılacakmış. Önce kötü örnekleri göz önünden kaldırsak; hükûmet, belediye otoritesini kullansak daha iyi ederiz. Frenklerin vahşi orman adamı devirlerinden kalma bidatleri kendilerinin olsun! Hoş, onlar da şimdi yapma çam kullanıyorlar. Garplılaşmanın hepsi bitti, sıra leğen örtüsüne geldi, çamlı Noel'e!

"Re.- Ha." imzasıyla, *Akşam*, 7 Ocak 1955

DİRİLER İÇİN SERVİ

Caddelere ve Bebek-İstinye kıyı boyuna servi ağaçları dikilmesi birçoğumuzu ürküttü. Sebebi belli... Servi, İstanbullu gözünde ölümü ve ölüler ülkesini hatırlatan kasavetli bir ağaçtır. Karacaahmed'i, Eyüb'ü ve Edirnekapısı'nı, buralarda nemli servi gölgesine bürünüp asırlardan beri yatanları, yatanlardan ziyade yatacağımızı düşündürür, gönül karartır. Diyebiliriz ki serviler öbür dünya dediğimiz görünmez kervansarayın koyu yeşil üniformalı, fazla ciddî çehreli, dik başlı, fısıl fısıl konuşan kapıcıları ve bekçileridir; onlar bizi karşılar, içeriye sokar ve dışarıya çıkmaktan alakoyar. Halbuki ne Anadolu'da, ne Avrupa'da servi, kimseye öyle gamlı bir düşünce vermez. İtalya'da bahçelerin belli başlı süs ağacı servidir; Toskana bölgesinden ve hele şöhretli Floransa parklarından serviyi kaldırırsanız bu güzel yerler şahsiyetlerini kaybederler. Serviyi korkunç yapan kabristanlardaki gibi orman halinde dikilmiş ve bakımsız kalmış olmasıdır. Yoksa her şekle girebilen, hususile konik şekilde büyütülen servi, göğe doğru en vakarlı tavırla yükselmesini bilen tek asaletli ağaçtır. Eteklerini yere sürmekten ve dallarını başımıza eğmekten titizcesine çekinir. Gözü yükseklerdedir. Kavak da öyle olmak ister ama nerede? Onunki kof bir taklide benzer;

bayağılık üzerinden akar, ne kadar sevilse –bazı cinstaşlarımız gibi– kendini saydıramaz.

Dedelerimiz serviyi çok severlerdi; şairlerimiz endam güzelliğini servide buldukları gibi, ninelerimiz de haşereyi barındırmayan servi ağacından sandığa bayılırlardı. Mezarlıklara servi dikilmesinde sıhhî sebepler de vardı: Rayihası, tefessüh kokusunu bastırır; havayı temizler, ayrıca göğe ulaşmış ruhların bir sembolü olurdu. Servinin kerestesi de, ayrıca pek değerlidir; hem yetişmesi kolaydır, hem dayanıklıdır hem de işlenmeğe çok elverişlidir. Kısacası servi ağacına kin beslemek fazla bir ürkeklik ve muhakkak ki haksızlıktır.

İdareli bir zat olan bahçe mütehassısımız yeni dikilmiş servileri kitalden kurtarmış: Gelecek yıl üst dallarını kesecek, ağaçları birer şemsiye haline getirecek ve mezarlıklardakilere benzemekten, göze kasvet vermekten kurtaracakmış! Neyse, kendi hesabıma hiçbir ağacın öyle acayip şekillere sokulmasını hoş bulmamakla beraber, hele servi gibi nesillerce endamına hayran kalınan vakarlı bir ağacın komikleştirilmesine kızdığım halde gülümsedim: Demek servilerin gülünç şemsiye şeklini dirilere, bildiğimiz ciddî şeklini ölülere ayırdık!

Akşam, 23 Mayıs 1945

SERVİ AĞACINI ÜRKÜTÜCÜ HALE SOKAN BİZLERİZ, ONU SEVDİRMEK YİNE BİZİM ELİMİZDEDİR!

Yeniden yeniye açtığımız bulvarların etrafına ağaçlar, bu arada çeşitli cinslerden çamlar dikiyoruz. Boğaz'a giden yol yarın çam ormanı arasına girecek, letafetine doyum olmayacak. Peki, ama serviye neden rağbet etmiyoruz? Pek iyi hatırlarım: On beş, yirmi sene evvel, belediyenin şehir yollarını servilerle süsleyeceğine dair bir söz çıkmış, söylenti çoğumuzu ürkütmüştü; galiba gazetelerde itirazlar da olmuştu. Neden? Zira bu ağaç İstanbullu gözünde ölümü ve ölüler ülkesi mezarlıkları temsil eder, o cihetten kasvetli bir ağaçtır.

Karacaahmet, Eyüp, Edirnekapısı gözümüzün önüne geldiği için buralarda nemli servi gölgesine bürünüp asırlardan beri yatanları, daha doğrusu yatanlardan ziyade yatacağımızı düşünürüz; gönlümüz kararır. Denilebilir ki, serviler, öbür dünya dediğimiz görünmez kervansarayın koyu yeşil üniformalı, asık suratlı, dik bakışlı, biz geçerken aralarında fısıl fısıl aleyhimize konuşan, "Şunu da çağırıp altımıza alsak, yatırsak mı?" diyerek kumpas kuran kapıcıları, bekçileri, sadık adamlarıdır! Sanki vaktimiz gelince bizi karşılayan, içeriye alan, dışarıya çıkmaktan alakoyan Azrail yardımcıları onlardır.

Halbuki ne Anadolu'da, ne Avrupa'da serviler kimseye gamlı düşünceler vermez. Zira Anadolu o ağacı pek bilmez; Avrupa ise süs ağacı olarak diker. İtalya'nın güzelim Toskana eyaletinden, hele Floransa'nın parklarından serviyi kaldırırsanız güzelliklerini azaltmış olursunuz. Serviyi korkunç yapan mezarlıklarımızdaki gibi orman halinde bulunması ve bakımsız kalmasıdır; servi her şekle sokulan ve konik şeklinde göğe doğru asaletle, vakarla yükselen kıymetli bir ağaçtır. Bu mübarek ağaç titizdir; eteklerini yere sürmekten çekinir; ayrıca insanlara uzak durmayı ister; dallarını başımıza eğmekten kaçınır. Kavak da öyledir ama onunki kof bir azamettir, karganın kekliği taklide yeltenmesi gibi kavak da serviye boş yere benzemeğe özenir.

Dedelerimiz serviyi beğenirlerdi; şairler endam güzelliğine serviyi örnek alırlar ve hiç de ürkmezlerdi. Servi ayrıca güzel kokar, doğramacılığa da yarar. Eskiden güveye karşı kürkler ve yünlüler servi sandıklara istif edilirdi. Serviden korkmamağa alışalım; parklarımıza, yol kenarlarına, tepelere aralıklı serviler dikerek yepyeni bir süsleme tarzına doğru gidelim; serviden biraz da dirileri faydalandıralım. İstanbul servilerle bir kat daha güzelleşecek şehirlerden biridir.

Çocukken "Yalnız Servi" adiyle anılan semt hiç görmediğim halde bana korku verirdi, aynı zamanda gözümün önüne malihülya kaptıran bir manzara da getirirdi. Mezarlıklar dışında servileri çoğaltırsak, o kara düşünce ve hislerden kurtuluruz. Servi ağacını ürkütücü hale sokan bizleriz, bu ağacı sevdirmek yine bizim elimizdedir.

Yeni İstanbul, 6 Ocak 1958

KAVAĞA MEDHİYE

Konya vilâyetinde çeşitli ziraat mahsullerinin ıslahı için kurulan bir şirket ilânında okuduk: "Evin çatısı, yuvanın kapısı, kâğıdın özü, kibritin çöpü kavaktandır." Şunu da söylüyor: "Az masrafla ve emekle kısa zamanda gelişen kavak, memleketimizin ağaçlandırılmasında ve milli gelirimizin artmasında çok mühim bir rol oynamaktadır. Her türlü iklim şartlarına ve haşerata mütehammil oluşu da kavakçılığı en kârlı bir yatırım haline getirmiştir." Pek doğru. Ayrıca diyoruz ki: Kavak, manzarası itibariyle güzel bir ağaçtır. Son seyahatimizde memnunlukla müşahede ettiğimize göre, Anadolu ortasındaki bozkırlarda azıcık su sızıntısından faydalanılarak kavak ekimi işine hız ve ehemmiyet verilmiş, ıssızlıklar yeşillendirilmiştir; kavak oraların şenliği olmuştur.

İstanbul civarı esasta yeşil, nemli bir bölgedir; fakat irili ufaklı dere kenarlarına kavak dikilse daha da yeşil ve hoş manzaralı olur. Hükümet gibi belediye de teşvik ve yardım etmelidir.

Akşam, 9 Temmuz 1955

MALİYE, BELEDİYE, PALMİYE

Dört yanı, üstü ve altı, her tarafı kapatılmış bir yerde havasız, susuz kalan bir insanın geçirdiği saatler ve günler şüphesiz ki acıklı, korkunç, bütün manasile boğucudur. Hayvan için de öyle olacak... Hattâ nebatların bile o duruma düşmesi acınacak bir haldir. İnce ruhlu, yufka yürekli bir adam susuz kalmış bir saksıda gittikçe sararark, solarak tazeliğini, canlılığını kaybederek ölüme yollanan bir çiçeğin karşısında keder duyabilir. İnsan cinsinin harpte, ihtilâlde, öfkelenmesinde veya kötü niyetlerinde hayvanlardan insafsız, zalim olduğu, hattâ canavar kesildiği halde bazı hiçten sebeplerle de akıl ermez bir içliliğe kapıldığı söz götürmez hakikatlerdendir. Kan gövdeyi götürdüğü hâdiseler sırasında bile can çekişen insan yığınlarını unutup yaralı bir kedi manzarasile hüzün duyanlara rastgelmiyor muyuz?

Nitekim birkaç gündenberi Pangaltı'dan her geçişimde perdeleri yarı inik, kepenkleri sımsıkı kapalı bir mağazaya bakış –Doğu cephelerini, Avrupa'daki açlar ve esirler ülkelerini unutturarak– bana bir eza sebebi oluyor. Neye acıyorum ve üzülüyorum? Belki de hemen hemen hiçten bir şeye. Haciz konduğu için mühürlenmiş bir pastacı dükkânındaki gelişmiş palmiyelere! Saksılarında gittikçe solan, yaprak uçları sararan ve dalları sarkan bu güzel nebatlar haftalardan-

beri susuzdur, havasızdır. Geçenlerde bayat pastaların elden çıkarılması için dükkân açılmış, o yarı bozuk, terkibi bellisiz, kaskatı, sıhhate zararlı nesneler, birer ikişer kuruşa ibadullah satılmıştı... Fakat vaktile beş yüz liraya alındığını işittiğim zavallı palmiyeleri mezada koymağı kimse düşünmemiş, kepenkler tekrar indirilmiş, mühürler yeniden bastırılmıştı. Keşke cici palmiyeler yerine kaka pastalar kendi hallerine bırakılıp kurutulsa, sonra da süprüntü arabasına atılsaydı... Yarın aynı arabaya bu şahane, güzel ve günahsız nebatler, birer koçan şeklinde atılacak! O palmiyeler ki, zamanında satılabilseler, hele belediyeye devredilselerdi, İstanbul'da bahçelerimizi, birkaç parkı ve gezinti yerini ne hoş süslerler, açık havada ne mükemmel gelişirlerdi!

Fırsat henüz kaçmamıştır; eğer iş kırtasiyeciliğe düşmezse, hem acıklı bir zararı önlemiş hem de buna benzer vaziyetlerde artık daha dikkati hareket etmek lüzumunu anlamış oluruz.

Tan, 1 Mart 1943

MEYVELİ VE MEYVESİZ AĞAÇ ÇİÇEKLERİ

Ben, pek iğri büğrü, çengelli kıskaçlı, ağızlı burunlu, gözü kaşlı, boru veya zil şekilli, hokkabaz edevatına benzeyen çiçekleri sevmem. Asıl güzel olan basit çiçekleri bazı yemiş ağaçları yetiştirir.

Elma çiçeği bunlar arasındadır. Tam mevsimindeyiz; dikkatle bakınız: O yalın kat yaprakların sadef hâreli ne mükemmel bir teni, ne uçuk bir pembeliği, sonra ortalarında ucları minimini topuzlu, daha koyu pembelikte, yumuşacık, fakat yine de dipdiri ne sevimli kirpikleri vardır.

Rayihası belli belirsizdir. Pek hassas iseniz ateşte yanan elma kabuğunun eşsiz kokusunu onda bulabilirsiniz.

Şeftali çiçeği belki daha kibardır; elmanınkinde tıpkı meyvesini andıran az çok bir kabalık seçilir; daha doğrusu bönlük! Kiraz çiçeğinde de yine beyaz kısmı fazla olduğundan mı, nedir, insanların beyaz atlısı gibi aynı bönlük göze çarpar.

Yemiş vermiyen ağaç çiçeklerinden erguvan, sanki çiçek değildir; ışıklı ve renkli bir buğudur. Sanırsınız ki dallarında her çiçek gibi solmıyacak, eriyip boşlukta kaybolacak!

Leylâk hem rengi hem kokusu itibariyle hüzün veren bir çiçektir. Taze bir dul kadın hüznünü ve rayihasını duyurur. Akasya ise keder yüzü görmemiş bir genç kızdır; tebessüm halindedir.

Morsalkıma bayılırım. Taneleri bir meyve gibi dolgundur; eti diri, kokusu namuslu, rengi vekarlıdır. Üzüm salkımı birdenbire çiçek haline geliverse ancak mor salkım olabilir.

Saydığım bu çiçekleri sevdiğimin bir sebebi de tek renkli veya tek renk üzerine yine aynı renkten açıklı koyulu olmalarıdır. Karma karışık, birbirine zıd renklerle süslü çiçekler tek renklilerin yanında âdi durur. Meselâ hercai menekşe ile arslanağzı fikrimce çiçeklerin en müptezel olanlarındandır. Katırtırnağı ile çadır çiçeğini onlara bin kere tercih ederim.

Aydede, 14 Mayıs 1949

DUT TEHLİKESİ

Dut mevsimi geçmek üzere... Fakat bir, iki aya kadar incir başlıyacak. Çarşıda, pazarda veya dalında, ağacında ilk dut ve ilk incir gözüme ilişti mi düşüncem şu olur: "Bakalım bu sene kaç kurban vereceğiz!"

Bu iki meyve, mantar kadar zehirli, marul gibi tifolu mudur ki böyle düşünüyorum.

Hayır. Bilâkis mikroplu ve mikropsuz hiçbir su ile yıkanmaları, üzerlerine su serpilmeleri caiz olmadığından çoğu meyve ve sebzeden daha az tehlikelidirler; ayrıca gıdalı, şifalı şeylerdir.

Fakat görünür kazaya en müsait olanlar da bunlardır. Ne gibi diyeceksiniz?

Dut ve incir mevsiminde gazetelerin zabıta vakaları sütununu takip ederseniz, okursunuz: "Kadırga'da oturan altmış beş yaşlarında Bayan Gülsüm, bahçesinde dut ağacına çıkmış, müvazenesini kaybederek düşüp başından ağır surette yaralandığı cihetle hastahaneye kaldırılmıştır." Yahut "Çengelköyü'nde Ahmet adında bir çocuk incir toplarken dal kırılmış ve ağacın altındaki bostankuyusuna yuvarlanarak boğulmuştur."

Her yıl aynı kazalar muhtelif semtlerde tekerrür eder. Dut ve incir İstanbul'un netameli meyveleridir ve çok lezzet-

li, yenilmesi kolay oldukları için de kurbanlarını daha ziyade çocuklarla dişleri dökülmüş ihtiyarlar arasından seçerler.

Filvaki facialarda o yemişlerin doğrudan doğruya taksirleri yoktur; fakat herhalde dallarının gevrekliğiyle kazaları kolaylaştırdıkları da şüphe götürmez.

Ben tabiatin tam bir kemale varmadığı fikrinde daima ısrar edenlerdenim. Meselâ dut ve incir, hattâ o kabil bütün meyveler, niçin taflan yüksekliğini geçmiyen bodur ağaçların mahsulü değildir? Niçin armutla elmayı fidanlardan kolaycacık koparamıyoruz?

Hoş, yalnız cefalı dünyada değil, Âdem ile Havva kıssasına göre cennette de başka türlü olmadığı anlaşılıyor; orada da elmalar ağaç tepesindedir ve cennetin dünyadan daha fena olan bir ciheti de vardır: Hiç değilse burada elma koparan çiftler, "Vay, ne haltettiniz siz!" diye kapı dışarı, bambaşka bir küreye baş aşağı fırlatılıp ebedî sürgün cezasına uğratılmıyor... Bu kabahatin cezası, pek sıkıştırılırsa, nihayet nikâh memurunun huzuruna çıkmaktan ibaret kalıyor!

O itibarla ben dünyanın otoriter bir idare altında –en lezzetli bir meyve olan hürriyetten tadılmamak şartiyle– cennete çevrilmesine pek de taraftar değilim.

Aydede, 6 Ağustos 1949

YAPRAĞA MUHABBET

Bahar geçti; çiçekler yalnız bahçelerde kaldı. Fakat yaprak güzelliği her tarafta devam ediyor. Hattâ bostanlarda daima tazeleri yeniden gelişmektedir.

Renklerine ve rayihalarına kapıldığımız için çiçeklerle çok uğraşır, hep çiçekten bahsederiz de yapraklara lâyık oldukları ehemmiyeti vermeyiz. Eskiler yaprağın kadrini bizden fazla bilirlerdi; meselâ meşe ve defne yapraklarını başta taşınması şerefli birer sembol yapmışlardı; mermerleri çeşitli yapraklarla süslerler, yaprak güzelliğini takdir ederlerdi.

Sonraları sanat çiçeğe sarıldı; hele Garp'ta zambak ve Şark'ta lâle ile karanfil birinci plâna alındı. Tabiat yaprakları çiçeklerden daha az itina ile mi işlemiştir? Aksine, renk ve rayiha ile göz alıcı şekilde süslemekten esirgediği yapraklara ince, nazik, titiz bir sanatkârlıkla çiçeklerden fazla çalışmış, sanatın yüksek ilhamından aldığı hünerbazlığı yaprakta göstermiştir. Çiçek yaratmakta mübalâğaya, avamfiribliğe, gözbağcılığa tenezzül eden tabiat, yaprakta çok ölçülü ve derinine sanatkârdır.

Ne koca çınar dallarına tırmanalım ne de çardaklara uzanalım... Demin söylediğim gibi bir bostan fideliğine eğilelim: Bakmağa lüzum görmeden didikleyerek salatalarımıza ve yemeklerimize karıştırdığımız maydanoz ve tereotu

yapraklarındaki zariflik değme çiçekte yoktur. Nitekim bir aralık, XVIII. asırda ve nasılsa mermer sütun başlıklarına maydanoz yaprağı işlenmiş, yaprak dekorasyonlarının en hoşa gideni maydanoz olmuştu.

Gotik mimarî ise sütun başlığı süsünü devedikeni yaprağından seçmişti. Devedikeni yaprağındaki şekil, hat, hattâ renk güzelliğini, fevkalâde bulmaz mısınız?

* * *

Yine benim fikrimce –size kaba görünse ve en güzel mahlûklardan ikisi, yâni eşek ve kaz gibi insanlar tarafından nâhak yere hor görülerek fena şeylere misal tutulsa da– lâhana yaprakları, bizim iklim yapraklarının şahıdır. Uçuk, kibar renklerin en seçmesini ve damar desenlerinin en zarafetlisini lâhana yaprağı üzerinde seyredebilirsiniz.

Lâhana, kokusunu izale ederek azmanlaştırmak ve yelpaze şekline sokmak imkânı bulunsa palmiye ve hurmayı gölgede bırakacak bir salon yaprağı olurdu, altında gizli buseler alıp verilirdi. Kıvrımları, büklümleri, diri buruşukları, gevrekliği ve uçuk sarı rengiyle marul yaprağını da –lezzetini bırakınız– manzarasından dolayı elbette beğenirsiniz.

Ağaç yapraklarından salkım söğüdünkine, kavağınkine, hele kirazınkine zariflik ve şekil inceliği bakımından ne buyurulur? Zaten kadınların yaprağa karşı hususî bir saygı beslemeleri yerinde olur. Zira çok sevdikleri ve şüphesiz ki kadına en fazla yakışan kumaşta güzelim dut yaprağının hayatî bir rolü vardır.

Dut yaprağı? İpekböceğinin o kozayı yapmak ve bize o

turreleri vermek için yalnız bu yaprağı seçmesinden tabiî ne olabilirdi? Neden bir çiçek, meselâ gül ve yasemin yaprakçığı yemeğe kalkışmamıştır? Taze dut yaprağı hepsinden daha ipeklidir de ondan...

Eğer bütün yapraklar arasında yoncaya karşı bir alâka duyuyorsak bu, onun müstesna güzelliğine vardığımızdan değildir; nadir bulunan dört yapraklısından uğur umduğumuz içindir. Bazılarını içmekten fayda beklemesek, yaprağı hiçbir zaman evimizde saklamaz, güzelliğine aldırmaz, süprüntü sayardık.

* * *

Baharda çiçek açmış bir ağaç hoştur ama bana tabiî halinde görünmez; âdeta saray üniformalı, gran dekolte yahut bir âyin esnasında dantelâlı sırmalı cübbeler giymiş Katolik ve Ortodoks papazları gibi merasim kılığındadırlar; vekarlı sadeliklerini kaybederler, az çok gülünç olurlar. Çiçeklerini döküp sadece yapraklarına büründükleri zaman, "Oh," diyeceğim gelir, "teşrifat kıyafetinden kurtuldular, başlarını dinliyorlar!"

Ağaçlar için yaprak mahviyetli bir elbisedir; bunun içinde filozoflaşırlar; dünya fisk ve fücurunu, ahret endişesini derin derin düşünür gibi dururlar. Halbuki çiçekli günlerinde az çok hafif meşreptirler; boş kafalıdırlar. Bazısı ise karnaval eğlencelerine hazırlanmışa döner, yaprak yeşilliğinin kazandırdığı uhrevî mânayı tamamiyle kaybeder.

Çiçekleri sakladığım nadirdir. Lâkin beğendiğim akla gelmez yaprakları cam ve kitap arasına saklamak arzusunu

çok defa yenemem. Bahardaki Yalova kaplıcaları ziyaretinden getirdiğim yeni sürmüş, terütaze, henüz tirşe renginde iki meşe yaprağını masamın camı altına koymuştum; çıkaramadım. Bu iki yaprakta kâinatın yapraklarla nefes alan bütün peyzajını seyretmekteyim.

Sonbahar gelince kızarıp tunçlaştıkları sırada yapraklar da çiçek olurlar. Öyle çiçekler ki ne çingene sarısı, ne burun kanı rengindedir; ne arsızca açılmış, ne şımarıkça sırıtmıştır; ne koca karınlı ne de leylek bacaklıdır; bütün renk asaletini ve biçim kibarlığını nefislerinde toplamışlardır. Yerlere bir Firavun mezarından çıkarılmış küflü altın gibi serpilirler; vazolara koymazsınız, zira siyah kadife mahfazalarda vitrinlere dizilmeğe lâyıktırlar.

Yaprakları seviniz, çiçeği kim olsa sever!

Aile, Yaz 1947

ASMALAR VE ÇARDAKLAR SEVGİSİ

Yeniden park, bahçe, gezgi yaparken veya eskilerini düzenlerken niçin dedelerimizin pek sevdikleri çardağa ve asmaya yer vermediğimize şaşıyorum. Neden o yerlerde çardaklı köşeler bulunmasın ve sayısız nesillerden beri asma gölgesinde oturmaktan zevk duyan halk pergola bozuntusu beton direkler altında keyfini yadırgamak zorunda bırakılsın! Biz çınaraltı ve havuz başı kadar çardak serinliğinden de hazzederiz. Çocukluğumun İstanbulu'nda kır evi yoktu ki bahçesinde bir çardaklı asma bulunmasın ve orada çardak keyfi sürülmesin. Hele yaşlı erkek ve kadın için çardak altı bir ihtiyaçtı; dikkat ederdim, böyleleri yaz mevsiminin en tatlı saatlerini çardak altında geçirirler, kahvelerini en fazla lezzet duyarak gene asma gölgesinde içerler, sigaralarını veya çubuklarını da coşkun taze yaprakla örülmüş o yeşil tavanı başlarının üstünde buldukları zaman büyük bir keyifle tüttürürlerdi.

Deniz ve su manzarası gibi asma çardağı gölgesinin de başka gölgelerden ziyade oyalayıcı ve dinlendirici bir tesiri olduğuna inanmak lâzım. Bu tesirini de bir yana bıraksak, asmalı çardağın güzelliğini inkâr edemeyiz. Onun gölgesi ne kadar sık olsa gene güneşli gibidir; ışıldak, âdeta ültravioleli yahut vitaminli, yani hassalı bir gölgedir; çürük veya

haddinden fazla yüklü, başa ağırlık veren, omuzlara çöken gölgelerden değildir. Yeni moda sarmaşık bitkiler gibi kuytuluğunda insanı da saracak, boğup kaplıyacak, böcek ve kertenkele yuvası yapacak ifratlı bir gelişme sezilmez. Gölgelerin en nazlısını, en hafifini, en ferahını çardaklı asmalar altında bulursunuz. Bu çardaklar bizi yalnız isek hoş düşüncelere, ahbap arasında bulunuyorsak tatlı konuşmalara sürükler. Gölgesinde düşündüklerimiz ve konuştuklarımız gibi içtiklerimizin, yediklerimizin tadı da bambaşkadır. Ayrıca çardağı ne kadar basit, hattâ iptidaî şekilde yapılmışsa o derece güzel görünür.

Asmalı çardakları bütün bu haklı sebeplerden dolayı çok severiz. İyi ve güzel olan sevdiklerimizden bizi niçin ayırmağa çalıştıklarını anlamıyorum.

Akşam, 15 Haziran 1945

ÖLÜYE ÇELENK DİRİYE BUKET

Çiçek diriye mi daha yakışır, ölüye mi? Yani düğüne mi uygundur, cenazeye mi?

İkisine de yaraştığını bir yazımda söylemiştim: Çiçeğin beyaz gelin tuvaletinde başka, şal örtülü tabutta yine başka mânası vardır. Zira çiçek hem inci dişli bir gülümseyiştir, hem parlak damlalı bir gözyaşıdır. Gerdeğe neş'e serper, mezara hüznünü ekler... İkisine de uyar.

İkisine de göndermeliyiz.

Görülüyor ki –son günlerde gazetelerde yer alan fikir aleyhine– ben çelenk ve buket yollama âdetini güzel bulanlardanım... Hattâ yalnız güzel değil, faydalı da!

Güzel olduğunu isbata lüzum yok. Gelin evini veya cenaze alayını çiçeklenmiş görmenin –biri sevinç, öbürü keder içinde– kendine göre zevki vardır. Çiçeğin hoşa gitmediği yer olamaz. Süslerin en az ömürlüsüdür; fakat şüphesiz ki en kibarı, en natureli, en insanîsidir. İnsanın insanlığa girdiği sırada taktığı ilk süs, her halde saçların arasına iliştirilen bir çiçek olacak!

Cennette veya yeryüzünde Havva'yı düşündüğüm zaman onu, başında Âdem'in seçip kopardığı yaban gülü dalından bir tacla pınara eğilmiş, kendisini seyreder vaziyette görürüm. İlk aşk hediyesi çiçektir. Yine Havva'yı, taze bir

mezar önünde diz çökmüş, kır çiçeklerinden ördüğü bir çelengi taşlar üstüne yerleştirirken gördüğüm olur. Bu, ikinci oğlu Habil'in kabridir. İlk ölüm hediyesi yine çiçektir.

* * *

Çelenk için bir israf diyoruz.

Belki... Fakat muhakkak ki son israf!

Bundan önce, bütün bir hayat boyunca gelirli insanların yaptıkları israflar arasında acaba çelenk israfı, yüzde kaç tutar? Santimle bile hesap edilmesi zor bir hiç!

Çiçeği ömürsüz sayıyoruz. Doğrudur; fakat kadın çamaşırlarile kadın kumaşlarının, hele ipek çorapların, kravatlarımızla ipek gömleklerimizin ömürleri pek mi uzundur? Süs ise bunlar da süstür; lüks ise bunlar da lüks... Eğer onların zevki var diyeceksek, çelenk ile demette de aynı şey yok mudur? Bütün süsün, lüksün, sefahatin ve israfın kalktığı bir dünyada çelenge de yer olmıyabilir. Fakat bir moda mağazası vitrininin en dayanıksız, en ince ve ömürsüz kumaşların gözler alıp keseler boşalttığı şu gösteri ve gösteriş âleminde israf vasıtası olarak yalnız çiçeğe göz dikmek, ebediyet yolcusuna birkaç çelengi çok görmek benim mantığıma sığmaz.

Diyorlar ki, çelenge verilecek parayı bir hayır cemiyetine yatıralım, o hayır cemiyeti de cenaze çıkan eve bir makbuz göndersin...

Bu kaideyi kabul ettikten sonra niçin düğünler, davetler ve törenler hakkında aynı muamele yapılmasın? Ölüye gelince israf olan, diriye gelince neden başka bir mâna alıyor, lüzumsuz sayılmıyor? Şu cihet de var: Hayır cemiyetlerini

sade çelenk bedelile desteklemeği düşünüyoruz da buket masrafından beslemeğe niçin yanaşmıyoruz? Geline çiçek, şantöze çiçek, madama çiçek, metrese çiçek, balayı yolcusuna çiçek, bilmem ne heyetine çiçek... Sonra cenaze arabasına bir deste makbuz!

* * *

Çok kere, israfı önliyelim derken bir geçim yolunu kapatır, bir sanatı körletebiliriz.

Çiçek yerli mahsuldür; çiçekçilik bir meslek olduğu gibi ince bir sanat ve ticarettir de... İthalât malı bir sürü lüks ve ömürsüz eşyayı israfcılığımızla baş üstünde tutup avuç dolusu para dökerek yaşatıyoruz da neden yerli bir sanatı sanatların en güzelini söndürecek zararlı kararlar almağa çalışıyoruz.

Çiçekçilikle memleket süslendiği gibi bir kısım vatandaş da yeni bir geçim yolu bulur. Çiçekçiliğin gelişmesi yurda hem zevk, hem iş bakımından faydalıdır. En ileri milletler en iyi çiçek yetiştirenlerdir; en çok çiçek kullananlardır. Abülhak Hâmid'in kadın hakkında söylediğini, kadına pek yakın olan çiçek için tekrarlıyabiliriz: Bir milletin çiçekleri terakki derecesinin ölçüleridir.

Tarihinde bir devreye çiçek adını takan, elinde İstanbul ve Marmara gibi çiçekçiliğe çok uygun bir bölge bulunduran, –Hindistan yolcularımızın güzel yazılarından da öğrendiğimize göre– fethettikleri ülkelerde dünyanın en haşmetli bahçelerini kurup en seçme çiçeklerini yetiştiren bir ırk ölüyü ve diriyi çelenk ve buketle örtecek genişlikte kendini çiçekçiliğe verse yeridir.

Çiçekçiliği düğünden fazla cenaze besler. Nitekim ölülerimize çiçek gönderme âdetinin yerleştiği son yirmi yıldanberi memlekette profesyonel çiçekçilik ilerlemiş, çiçek bahçeleri çoğaldığı gibi amatör çiçekçilerimizde de o güzel, temiz, zevkli merak gereği gibi artmıştır.

"İslâmbolu al, gülzar yap!" diyen cihangirler dedesinin ruhu, torunlarının birinci arzusunu yerine getirdiklerini gördü, İstanbul alındı. Şimdi onun ikinci dileğini yapacak olanlar, bu şehri ve bütün vatanı çiçek bahçesine çevirecek olan bizleriz!

* * *

Çocuk da çiçektir; onu da kayırmak, "Çocuk Esirgeme Kurumu"nu da korumak lâzımdır. Fakat bunu ölüden çiçek esirgiyerek değil, dirinin israfından pay çıkararak sağlamak yolunu aramalıyız. Meselâ yalnız lüks gazinolarla barlara konacak ufak bir vergi ile meseleyi halletmek mümkündür. Viski, şampanya şişeleri deviren bir sarhoşa veya kendinden geçmiş bir eğlence düşkününe "çocuk"u, dolayısile memleketin istikbalini hatırlatmak aynı zamanda bir ders yerine de geçer.

Çiçeği öldürerek değil, müsrifi ayıltarak çocuğu besliyelim.

Çiçek ekimini çoğaltarak, çiçek halleri kurarak, belediye kontrolünü canlandırıp tarifeler yaparak bir çiçek satışı düzeni kurmağa bakalım.

Şu nokta da var: Çelengi ancak hali vakti yerinde olanlar, gelirli müesseseler ve cemiyetler gönderebilir, yoksullar

değil... Eğer çiçek israfsa bu, yalnız israfı kaldıracak sağlam sırtlara yüklenmektedir. Bir tramvay ücreti zammı kadar bile halka tesir etmez.

Beni çelenk âdetinin kalkmaması için çırpındıran hususî bir sebep de şudur:

Eğer çelenkten vazgeçilirse İstanbul Basın Birliği, dirisine pek yaramadığı âzasının ölüsüne karşı gösterdiği tek meslekdaşlık ve sevgi vazifesini de yapmaktan kurtularak hemen hemen tamamile esersiz ve işsiz kalacak!

Tan, 18 Nisan 1943

BAHAR VE LÂVANTA KOKUSU

Dün bir aralık, ilk defa bu yılın bahar kokusunu duydum. Amma pek hafifti; şöyle bir esti, geçti. Zaten henüz rayiha devrine girmedik. Bahar kokusu ancak keskin güneşlerden sonra başlar. Çiçekler üzerinde arılarla kelebeklerin çılgınca dolaşmış olmaları şarttır.

İyi bir konyak nasıl kadehini avucunuz içinde ısıtınca rayihasını belli ederse, bahar da öyledir, kokusuna sıcaklık işlemelidir. Netekim lâvantalar vücut hararetine kavuşmadıkça hakikî mânasını veremezler; şişesinin ağzından kokladığınız esans hakkında tam bir fikir edinemezsiniz.

Pahalı parfön –"parfön", çoğumuzun "parfüm" diye telâffuz ettiğimiz sevimsiz kelimenin doğrusu ve zarifidir– vücut hararetile uyuştuktan sonra güzelleşir. Âdî lâvantalar ise bu hararete karışınca büsbütün bayağılaşırlar. Bugün iyi lâvanta kullanmak değme kadına nasibolmaz büyük bir talih eseridir.

Eskiden yolda giderken erkekler fevkalâde güzel birkaç lâvanta dalgasına tutulurlar, birbirinden nefis rayiha çemberlerinden geçerlerdi. Şimdi öylesi kalmadı; varsa da hususî otomobillerde... Hepimiz istifade edemiyoruz.

Hayat pahalılığı ve gümrük resimleri yüzünden dünya bir de parfön buhranına uğradı. Âdî lâvanta kokusundan nefret eden ince zevk sahipleri için bugün kadınlar meclisi

epeyce azaplıdır. Düşük kaliteli parfönler öyle meclislerin umumî kalitesini de düşürüyor.

Uydurma "şipr" ve "origan"larla açık satılan mayhoş lâvantaların havamızı bozduğu muhakkaktır. Bereket versin ki bunun farkına varacak erkekler azaldı. Eski zamanın en nadide lâvantalarını tanımış nesilden kaç kişi kaldı ki...

Harbler yemek ve mutfak zevkini körlettiği gibi kadınların ekseriyetini de kibar parfön kullanma imkânından mahrum etti.

* * *

Hoş, eskiden de lâvanta sürünme yahut vücudu rayihalandırma sanatına bihakkın vâkıf kadın pek azdı. Zira marifet pahalı koku kullanmak değildir; bu rayihalardan hangisinin kendine uyduğunu anlamaktadır.

Geçenlerde, on sene evvelki bazı ecnebi mecmualarını karıştırırken, lâvanta kullanma âdap ve erkânı hakkında yazılmış bir makale okumuştum. Mühim bir imza taşımamakla beraber yazı –bir mütehassıs elinden çıktığı için olacak– pek ince noktaları aydınlatıyordu.

Mecmua şu sırada önümde bulunmuyor. Zira bir koca çuval gazete ve mecmua ile beraber bizim balıkçıya satılmıştı. Kim bilir hangi lodos balığına kesekâğıtlığı etmiş, nasıl kirlenip koktuktan sonra çöplüğe atılmıştır.

Fakat makalenin ana hatları aklımdadır.

Muharrir aşağı yukarı diyordu ki: Kadınlığının kıymetini takdir eden bir kadın için lâvanta lüks sayılamaz; onun "havayi nesimî"sini teşkil eden esaslı unsurlardan biridir;

hattâ bizzat havayi nesimî budur, rayihadır. İyi bir tabloya nasıl iyi bir ışık vermek lâzımsa, kadın da değerini belli etmek için iyi bir parföne muhtaçtır.

Makaleye göre her kadında rayihadan anlama inceliği yokmuş; hattâ bir lâvantaya bağlı kalmayıp boyuna değiştirenler muhabbet hususunda da hercai meşrep olurlarmış. Bakınız muharrir ehemmiyetsiz görünen bir şeyden ne ahkâm çıkarıyor!

Lâvanta müzik kadar tesirlidir; onun gibi insanları hisliliğe, hülyalara sevkeder ve göz önünde yepyeni, sihirli âlemler açar. Muharririn bir fikri var ki bana da çok doğru göründü: Mazinin bir hâtırasından kurtulmak isteyen kadın lâvantasını değiştirmelidir. Aynı rayiha insanları aynı hâtıraya bağlı kalmağa mecbur eder. Şunu da söylüyor:

"Eğer günün birinde lâvantanızdan bezer, değiştirmek arzusu duyarsanız bu, ruhunuzda bir değişiklik olacağına, bir sürprizle karşılaşacağınıza, yeni bir maceraya sürükleneceğinize delildir!"

* * *

Bütün hayatı müddetince lâvantasını değiştirmemekte ısrar eden hanımlar vaktile çoktu ve bir yerden geçtiklerini orada bıraktıkları rayihadan anlamak mümkündü.

Meselâ gençliğimde bazı kere selâmlıktan bizim harem dairesine girip de antredeki rayihayı duyunca eve kimin geldiğini sezdiğim olmaz mıydı?

"Ha," derdim, "bilmem hangi paşanın kızı veya gelini içeride!"

O, bir zamandı ki kokusunu alınca şimdiki gibi sellemetüsselânı odaya giremezdik; hülyalara dalmış bir vaziyette köskös, bu lâtif rayihadan uzaklaşırdık. Allak bullak olduğumuzu da hatırlıyorum.

Fransız muharrir, yazısının bir yerinde "Zevciniz, nişanlınız, dostlarınız için lâvantanız kendiniz kadar ehemmiyetlidir. Sizi hatırladıkları zaman bu rayihayı da duyarlar; rayihanızla bakışınız, gülümsemeniz, sesiniz arasında daima bir münasebet bulurlar. Hele başbaşa kaldıklarınız bu rayihanın mahremiyetine girdiklerinden dolayı sizi ondan ayırdedemez hale gelirler" diyor.

Mübalâğa etmiyor.

Peki, bu derece büyük, sihirkâr rolü olduğuna göre, kadının lâvantayı seçme hususunda gayet dikkatli davranması, elbiselerinden, iç çamaşırlarından, makiyajından fazla rayihasına ehemmiyet vermesi icabetmez mi?

Eder. Netekim bir zamanlar Paris'te zarafetile, güzelliği ve cazibesile en yüksek şöhret derecesine yükselmiş bir kadın, sonradan servetini mahvederek dar gelirli vaziyetine düşünce dermiş ki:

"Elime senede ancak üç elbise yaptıracak kadar para geçiyor. Elbiseden birini hazfediyorum, onun yerine eskiden beri kullandığım lâvantadan bir şişe alıyorum, tesellî buluyorum. En büyük mahrumiyet, sevdiğim parfönden ayrılmak olurdu!"

* * *

İyi bir lâvanta, mühim bir sanat eseridir; o lâvantanın

en şöhretli ve eski şaraplar kadar vakarı, haysiyeti vardır; lâvantaya da aynı hürmeti göstermelidir.

Böyle diyen muharrir şunu da ilâve ediyor: Düşününüz ki gerçekten değerli bir lâvantaya giren yasemin çiçeğini daima bir memleketin, hattâ bir bahçenin mahsulünden ayırmak lâzımdır. Dahası var. Bir bahçenin faraza 1930 ile 1931 yılları mahsulü birbirinden farklıdır. Yüksek marka lâvantalarda bu noktaya bile dikkat edilir!

Tıpkı namlı şaraplar gibi...

Muharririn izahatından öğreniyoruz ki içine muhtelif çiçek esansları giren bir lâvantaya bu esanslar daima aynı sırayı takiben katılmazsa rayiha değişir, nefasetini kaybedermiş. Derhal şişeye konan, dinlendirilmeyen lâvantalara da acayip ve nâhoş bir keskinlik ârız olurmuş.

Hakikaten güç ve ince bir sanat imiş lâvantacılık! Apartıman kapısı aralıklarında damla veya ince ağızlı huni ile satılanların ne mal oldukları meydana çıkıyor işte!

Makalede bir lâvantayı benimsemek için birkaç deneme yapılması, acele karara varılmaması tavsiyesinden sonra söz lâvanta ile kadın tipi arasındaki münasebet ve imtizaçlara getiriliyor.

Her parfön her renge ve her tipe yakışmazmış; ekseriyetle sıcak rayihalı lâvantalar esmerlere, serin kokulular sarışınlara uyarmış. Fakat bu, umumî bir kaide değildir. Sporcu bir tatlı esmere, yani buğday renkliye taze filiz kokulu parfön yaraşabilir.

Cemiyet hayatı süren kadın azıcık dokunaklı lâvanta sürünmelidir. Hülyaperver, hassas kadının kokusu daha baygın olmalıdır. Yani birincisinin lâvantası bir caz havası-

nı, ötekininki Chopin'iń bir valsini düşündürmelidir. Moda parfönlere bağlanmamalı; hislerinizi dinlemeli. Moda lâvantalar şahsiyeti kaybettirir, herkesi birbirine benzetir. Halbuki rayiha mümkün mertebe şahsî olmalı, bir sır teşkil etmelidir. Lâvantanızın ismini saklayınız. Gevezeliğe gelmez!

* * *

Bunları ben söylemiyorum; aşağı yukarı makale muharririnin fikirlerini tekrarlıyorum. Fakat o fikirlere iştirak etmiyor da değilim.

Bilhassa bir lâvantanın cismani bir şiddetle ve âdeta zorla size kendisini belli etmemesi, ancak sezilmesi lâzım geldiği hususunda muharrirle tamamen birliğim. Hattâ daha ileri varacağım: Fazla açık mânalı, doğrudan doğruya arzu kamçılayan parfönler, meclise kombinezonla giriş kadar yakışıksız düşer. Bir lâvanta, kadını elbiselerinden soyunmuş vaziyette düşündürtmemeli, hiç değilse vücudunu tüller altında gizlemeli, yarı yarıya örtmelidir.

Hanım lâvantası ile satılık kadın lâvantası arasındaki farkı sezmemek ayıp olur. Onun içindir ki fikrimce bir zevç, zevcesinin lâvantasını bu noktadan tetkik ile mükelleftir. Sahibinin aklından geçirmemesine rağmen birçok şeyler vaadeden, ufuklar açıp ümitler veren, münasebetsizlikler düşündüren lâvantalar aile kadını hakkında erkeği yanlış hükümlere sürükler. Yapmayacaklarımız niçin yapacakmış gibi görünmeli? Boş yere söz getirmeli?

Âdî marka lâvantaların bir fenalığı da rayihadan ziyade sese benzemeleridir. Hattâ birçoğu erkeği ağzı ile çağırmak-

tan ziyade sanki elile davet eder. Yakasına yapışıyor, odasına sürüklüyormuş gibi bir tesir yapanlarını da bilirim. Beni utandıran lâvantalar hatırlıyorum!

Hülâsa lâvantanın iyisini, ahlâkına uyanını ve cemiyetteki mevkiine yaraşanını bulamıyacak kadın sunî surette rayihalandırılmamış, basit beyaz sabun kokusunda karar kılsa daha iyi eder. Fikrimce bizim beyaz sabunumuz temiz vücut harareti ve kokusile birleşince çok defa en pahalı lâvantanın yapamıyacağını yapar. Güneşli bir günde yeni açmış şeftali çiçeğile taze çayır ve pınar yosunu rayihasını mezcetmiş harikulâde nefis, hem serin hem ılık bir parföne döner.

Akşam, 4 Nisan 1948

LÂLE MEVSİMİ MÜNASEBETİYLE BİR LÂLE SOHBETİ

Bizim takvimlere göre Nisanın on üçüncü geçen Perşembe günü "lâle mevsimi" idi.

Lâle mevsimi diye takvimde sayılı bir gün bulunmasını ancak tarihten bir hatıra olarak kabul edebiliriz. Zira artık Türkiye'de lâle merakı kalmamıştır. Vitrinlerde, bahçelerde en az rastladığımız çiçek lâledir. "Kaktüs" denilen eciş bücüş, eğri büğrü, dikenli boğmaklı, cüce ve bodur o bobstil acaip nebatların bugün lâlelerden fazla itibarda olduğuna ve meraklıları bulunduğuna şüphemiz yok.

"Lâle nerede, Kaktüs nerede?" diyebilirsiniz.

Kaktüsü öğecek değilim. Fakat lâle ile aramın pek iyi olmadığını söylemekten de çekinmiyeceğim. Lâle, ancak bir motif olarak güzeldir ve Türk sanatkârları da bu noktayı çok iyi kavradıklarından onu çini, mermer, elişi üzerinde her milletten daha mükemmel kullanmışlar, sanat tarihimize nakşederek ebedîleştirmişlerdir. Lâle de, Lâle Devri de uzun sürmemiştir. Hamdolsun ki Lâle Devri'nden de Nedim kalmıştır!

Bana motifi, çiçeğinden ve Nedim'i o devirden daha sempatik geliyor.

Lâle çok çeşitli, renk renk, elifli nakışlı, ziyadesiyle göz

alıcı olmakla beraber –belki de bunlardan dolayı– pek basit, pek yalınkat, âdeta ruhsuz, muhakkak ki bön ve kendini beğenmiş bir çiçektir; çoğu cinsinin kokusu da yoktur. İnsan bunu tabiatın yetiştirdiğine değil, bir atelyede işçi kızlar tarafından kâğıt ve kumaşlardan yapıldığına hükmedebilir; ruhsuzluğunu uzaktan sezer...

Zaten çiçek olarak lâle kocaman karnı ve kof dolgunluğu ile kabadır. Fakat resim, oyma, nakış şekline girince, yani yassılanınca, daha doğrusu sanatkâr eline düşünce güzelleşip incelik, zariflik kazanır. Dikkat ederseniz motif lâleler, tam lâle çiçeği değildirler. Sanatkârlar tezyinat olarak lâle kullandıkları zaman ona aslında bulunmıyan bambaşka bir çizgi verirler, kabalığını giderirler.

Türk çinilerinde ve Acem minyatürlerinde lâlenin bize o derece güzel görünmesi sanat sihriyledir. Şiirlerde ise lâle sözü geçince çiçek lâleden ziyade motif lâle gözümüzün önüne gelir. Lâle şiirde bir senboldür; bahar mevsiminin ve daha birçok şeylerin işaretidir. Divan edebiyatında bahar tasviri yapanlar şekli itibariyle lâleyi kelime oyunlarına daha elverişli bularak kullanırlar. Meselâ Nefi:

Yine her lâle bir şem'i muanber yaktı dûdundan
Sehâb-ı anber-efşân oldu peydâ bûstân üzre

der, onu buhurdana benzetir. Lâle Devri şairi olan Nedim ise şiirlerinde lâleye beklediğimiz kadar yer vermez; gülü sever; divanı güllerle dolup taşar; en meşhur beyitlerinde gülü bulursunuz:

Gülüm söyle gülüm böyle demektir yâre mutâdım
Sen ey gül sever cânım ki cânâna hitâbımsın

Hattâ pek mükemmel bir acem minyatürü seyrediyormuşsunuz tesiri yapan:

Bir elinde gül bir elde câm geldi sâkiyâ
Kangisin alsam gülü yahut ki câmı ya seni

Parçasında mahbubenin bir eline kadeh birine gül vermekte büyük isabet göstermiştir. Lâle fazla acemkârî düşerdi.

* * *

Türkçede "L" harfi hemen hemen yirmi kelimeyi aşmadığı için "lâle"nin Farisî olduğuna kolayca hüküm verebiliriz. Fakat bu çiçeğin güzel bir Altay ve Turan bitkisi sayıldığına göre herhalde öz Türkçe bir adı vardır, ben bilmiyorum. Ehli bilse gerek...

Fransızlar lâleye "tulipe" derler. Bahsedişimin sebebi malûmat satmak değildir. O sözün *Larousse* lûgatına göre "tülbent"ten bozma olduğunu söylemektir. Ne münasebeti var diyeceksiniz? İş oldukça karışık: Frenk lûgatcısına bakarsak "tülbent" Türkçede "sarık" demekmiş. Biz tülbendi sarık için de kullanılan ince, yumuşak bir kumaş diye tanırız; kelimenin aslını da pek bilemeyiz: "dulband" şeklinde Türkçe olduğunu söyliyenler var. Yine *Larousse,* Fransızcada "sarık" anlamına gelen "turban" için Arapça baş bağı mânasına

"dulband"dan bozmadır diyorsa da kendi hesabıma benim Arapçada öyle bir lâftan haberim yok.

Her ne olursa olsun, bütün bu rivayetler ilk bakışta lâle ile tülbent arasındaki münasebeti anlatamıyor. Sadece "tü!" diyebildiğimiz kelime ise bu ismi Fransa'daki "Tulle" şehrinden almıştır: "müslin" sözünün de "Musul"dan çıkması gibi...

Ama biz işin içinden çıkamıyoruz. Çıkabiliriz: Lâle merakının hüküm sürdüğü kısa devirde bir "tülbentçi lâlesi" pek şöhret kazanmış; sanırım Avrupa'ya da lâle Türkiye'den o isimle gitmiş ve "tülip" şekline girmiş. Koca *Larousse*'un sezemediği nokta ihtimal ki budur.

* * *

Toroslar'da bulunup İstanbul'a getirilerek üretilen ve çeşitleştirilen lâle, bizde politik bir ihtilâle, Hollanda da ise ekonomik bir buhrana sebep oldu. Birincisini rahmetli Ahmet Refik'in himmetile hepimiz biliriz. İkincisini hülâsa edelim:

XVI. asır ortasında elçi Busbecq İstanbul'dan zambak cinsi bir çiçek soğanı götürüyor. Frenklerce o zamanki adı "tolipend"... Soğan pek arsızdır ve kabak çiçeği gibi açılmağa istidatlıdır. Bahçıvanların eline düşünce bundan birçok çeşitler yetiştiriyorlar; pek hoşa gidiyor; bütün memleket "tolipend"i benimsiyor. En acaibini ve herkeste bulunmayanını kim yetiştirecek? Başlıyor nadir soğanlar akıl almaz fiyatlarla satılmağa... Hisse senetli şirketler kurulmağa. Hattâ bu arada bir soğanın 13.000 florine, yeni harbden önceki piyasa üzerinden yarım milyon franga alındığı bile oluyor!

Fakat 1636'da lâle deliliği bir buhranla neticeleniyor, binlerce Hollandalı o buhranda varını yoğunu kaybediyor. Meteliksiz kalanların arasında pek büyük, pek meşhur bir adam, dâhî bir sanatkâr da vardır: Rembrandt!

Lâle çiçeği Türkiye'de bir şairin canına, Hollanda'da bir ressamın servetine malolması bakımından da belki bana antipatik gelmektedir.

Şu var ki memleketimizde bir ihtilâl Lâle Devri'ni kapatıyor ve lâle merakını silip götürüyor. Hollanda'daki iktisadî buhrandan sonra ise o merak ölçülü bir şekle sokuluyor ve bu, gümüş kanallar, lâle kadar dolgun etekli sarışın kızlar, yeldeğirmenleri ülkesi dünyanın en seçme lâlelerini yetiştirmekte devam ediyor...

Daha doğrusu İkinci Cihan Harbi'nde Cermen istilâsına kadar devam ediyordu. Lâle bu sefer de Hollanda'ya uğur getirmemiş, lâle tarlalarını düşman tankları çiğnemiş, yerlerine adî soğanlar dikilmiş ve kıymetli lâle soğanları da aç kalan ineklere yem olarak verilmiştir!

* * *

Eski şiirlerimizde "lâle"nin fazlaca yer almasındaki sebeplerden biri de kadeh mânasına gelen ve şekli de benziyen "piyâle"ye kafiye olmasıdır. Nedim:

Al deste eğer lâle bulunmazsa piyâle

demiştir. Bir başkası da şu beyti düzmüştür:

Lâle merakı sırasında, çoğu Farisî kelimeler ve terkiplerle bu çiçeğin çeşitlerine yüzlerce süslü isim taktığımızı biliriz. Fakat yabanisinin adı pek kabadır: "Eşek lâlesi" denilir ki hakkını ararsanız dedelerimize o derece zevk veren süslü soğanın aslına bir hakaret teşkil eder; zaten hâlâ da bir hakaret tâbiridir. Düşünmeliydiler ki birkaç kese altın akçeye satın aldıkları kıymetli çiçeğin sahih nesebi bu eşek lâlesidir!

Sonra eskiden mahkûmların boyunlarına geçirdikleri demir halkanın adı da "lâle"dir. Kötü bir benzeyiş! İncir koparmak için kullandığımız çatal ağızlı uzun kamışlara da yine tesbih tarikiyle "lâle" diyoruz. Lâleli Camii'ni ve Lâleli Baba'yı unutmıyalım.

Kısacası lâleyi övmek ve yermek için ne mümkünse yapmışız. Hoş, benim yaptığım da budur.

Tan, 16 Nisan 1944
Kısaltılmış hali "Lale", *Aydede*, 7 Mayıs 1949

GÜL

Gül öyle bir isim ve mevki yapmıştır ki, âdeta çiçeklerin padişahı veya cumhurreisi imiş gibi gayri mesuldür, hakkında bir şey söylemek kanunen memnudur; tenkit edilemez.

Hayvanların kralı arslan, çiçeklerinki gül, yemişlerinki de galiba üzümdür. Ben üçünü de o mevkilere pek lâyık bulmam. Cambazhanede çemberlerin arasından atlayıp kamçı korkusiyle her denileni yapan hayvana hiçbir emir dinlemiyen, insan terbiyesine boyun eğmiyen kaplanı, hattâ kediyi tercih ederim.

Üzüm ise tanelerden mürekkep bir salkım oluşuna göre kraldan ziyade millet meclisini temsil etse yeridir.

Gülün kusuru çeşitlerinin çokluğundan ileri gelir. Hayvanlardan köpek, çiçeklerden gül kadar çeşidi bol ne vardır? Küçücük bir finodan Danimarka köpeğine kadar nasıl köpek hem boy bos, hem surat ve tüy itibariyle değişiklik gösterir, âdeta bazı nevileri köpeğe benzemezse gül de öyledir; gül demeniz için bin şahide muhtaçtır.

Düşününüz menekşe gülü ile şakayık vesaire arasındaki farkı! Cüce ve azman olarak kaç şekilde, hele kaç renkte gül tanırız? İnsanlar çalışa çabalaya canım yabanî gülü, o kibar, zarif, mahviyetli çiçeği şatafatlı renklere boyayarak, duvarla-

ra tırmandırıp kameriyelere saldırtarak yahut ay çiçeği gibi kocamanlaştırarak tanınmaz hale sokmuşlar, ona yapmacık ve şımarık bir hüviyet vermişlerdir.

Ayrıca da bülbülü, hiç aslı astarı yokken güle âşık göstermek gibi çocuk aklı kabul etmez bir münasebetsizlik de yapmışlardır.

Şunu da unutmıyalım: Gül, en güzel kokulu çiçek değildir. Rayihası başka çiçeklere, meselâ menekşe ve hanımeline nazaran kabadır. Çoğu bir araya gelince hacıyağı gibi baş ağrısı verir. Ben gülden ziyade gülsuyu kokusunu severim. Gül merakını da anlamam: Bir ay süren gül mevsimi için 11 ay çalışmak ve beklemek lâzımdır. Bir gün gelir, bahçenizde hepsi birden açılırlar; birdenbire de açılmayı keserler. Kala kala elinizde ve gözünüzün önünde sevimsiz yapraklı, ayrıca dikenli, yarı kuru dallar kalır!

Sevdiğim gül, yaz ortası yahut sonbaharda tek tük açmış, azıcık soğan ve kansız, azıcık çelimsiz ve rayihası uçuk mevsim dışı gülüdür. Gül o zaman yarı mahzun, ne zarif gülümser ve insana ne candan bir okşama ve koklama arzusu verir!

Aydede, 28 Mayıs 1949

KARANFİL HASADI

Gâvur aklı deriz; böyle derken de hem alay ederiz hem de beğendiğimizi sezdiririz. Doğrusu biz bu gâvur aklından birini daha beğendik: İsviçre'deki Migros teşkilâtı –rivayete göre– yakında Antalya'ya bir heyet gönderecek, tetkikler yaptıracakmış. Hangi maksatla? Bu maksat gerçekten lâtiftir, nefistir, süslü ve rayihalıdır: Orada geniş arazi satın alarak güzel karanfil çiçekleri yetiştirecek, memleketimizin çiçek ihtiyacını karşıladıktan başka tayyarelerle dünyanın dört bir tarafına ihracat yapacakmış. Yapar mı yapar, kazanır mı kazanır! Esasen aklımda doğru kaldıysa, karanfilin menşei Anadolu ve bilhassa Toros etekleridir. Böyle de olmasa Antalya havalisi şimdi dünyanın en seçme karanfilleri yetiştirilen Fransız ve İtalyan Rivierası iklimindedir; hattâ daha sulaktır; karanfil suya muhtaç bir çiçektir. Antalya toprağı öyle feyizli, âdeta sihirlidir ki, elinizdeki bastonu değil ama herhangi ağaçtan bir dal koparıp şöyle yere gömüverseniz, tutup bahara yeşermesi kabildir. Ağaca destek olsun diye dikilen kazıkların o ağaçlarla beraber yaprak verdiğini çok gördük.

Fakat biz bu bölgede bir karanfil hasadı yapılabileceğini görüp sezemedik. Karanfil ki, –motifler şahittir– bizim öz çiçeklerimizin biri, en sevdiğimizdir.

Yeni İstanbul, 25 Aralık 1957

HAYVANLAR

İŞE UYGUN AD

Yıldız'da bir hayvanat bahçesi kurulacakmış... Hayvanat bahçesi? Bizim, kendi hüsnü kuruntumuzla "bahçe" adını taktığımız böyle bir yere o esir hayvanların dile gelseler ne diyeceklerini düşündünüz mü? Bir aslan için bahçe ve park, kafese konulmamış, çoluk çocuğa seyrettirilmemiş olsa bile, gönül avutucu, mizaca uygun bir yer değildir. Aslan, ancak alıştığı vahşî tabiat ortasında yaşarken bahçededir. Çöl aslanı kızgın kumlu düzlükler ve kavruk taştan kovuklar ister; Cenglistan kaplanının bahçesi de havuzlarındaki fıskıyelere su hokkabazlıkları yaptırılan ve tarhlarındaki çimlere ikide bir, zendost erkek başı imişçesine saç tuvaleti değiştirilen lüzumsuzca düzenli, zekâsızca bakımlı bir yapma yeşillik olamaz. Hayvanat bahçesi diye adlandırdığımız yer hayvan bakımından bir hayvanat cehennemi ve hayvanlar çilehanesidir.

Ömrümde hiçbir hayvanat bahçesinden gönül ferahile, avunmuş, eğlenmiş olarak çıktığımı hatırlamıyorum. Değil sıla acısile benliklerini kaybetmiş büyük hayvanlar, bize memnun gibi görünen maymunlar ve kuşlar bile yastadır. Munisleşmiş bir vahşî hayvanın sünepeliği ne acıklıdır; munisleşmiyenini seyretmek ne derece azaplıdır! Eğer bütün bu hayvanlar kedere kapılınca ağlıyabilecek bir yaradılışta

olsalardı, hayvanat bahçesi dediğimiz yerler kanlı göz yaşlarından geçilmezdi.

Bu, işin hislilik, içlilik tarafı... Bir de maddî kısmı var: Az para ve yarım teşkilât ile hayvanat bahçesi yapılamaz; nihayet özenti bir hayvanat ağılı veya barakası kurulabilir. Sonra, yeni bahçelerde vahşî hayvanlar kafes içinde bulundurulmaz, hesaplı çukurlarla ayrılmış geniş toprak bölümlerinde başıboş bırakırlar. Bakım masraflıdır, güçtür; iklim meselesi masrafı ve bakımı büsbütün zorlaştırabilir. Hepsinden kötüsü, kurulacak hayvanat bahçesinin şehir şöhretine uyamaması, meselâ Kahire'dekinin yanında küçük, değersiz kalmasıdır. Rehberde hayvanat bahçesi adına raslıyan ecnebinin hayal sükutuna uğramasını gönül istemez.

Fikrimce şimdiki proje şekilde İstanbul'da bir "Hayvanat bahçesi" yapılmıyor; Yıldız Parkı'nda, eskiden beri olduğu gibi, bazı hayvanlar bulundurulacak, beslenecektir. Küçük teşebbüslere büyük adlar verirsek, sonra büyüklerine ne ad takarız?

Akşam, 11 Haziran 1945

SIRA GELİR, ELBETTE...

Bir yazımda hayvanat bahçelerine biri hislilik, öbürü maddî imkân bakımından iki taraflı göz gezdirmiştim. Üçüncü bir nokta kaldı ki o da bu bahçelerin bilgiyi pekleştirmeye yaradıktan başka eğlenceli vakit geçirmeyi sağlamasıdır. Zengin çeşitli hayvanat bahçelerinde fazla içli olmıyan adamlarla çocuklar pek eğlenirler; epeyce de öğrenirler. Maymunların kafese girdiklerinden dolayı sevindiklerini sandıran perendebazlıklarına çok gülerler; pos bıyıklı foklaın yarı bellerine kadar kalkıp susta duruşlarına –kendilerine saygı gösteriyormuşcasına– bayılırlar; renk renk kuşların bizim türkü dediğimiz ötüşleri hoşlarına gider. Suaygırının ağız açışı, filin hortum sallayışı, yılanın tavşan yutuşu, aslanın kararsız bakışı, hepsi ya tuhaftır ya heyecan vericidir. Daha ne istenir?

Fakat sinemanın icadından ve bugünkü ileri dereceye varışından sonra artık, bin bir eksik içindeki dar bütçeli şehirler için –gerek öğretim, gerek eğlence fikrile– birer hayvanat bahçesi masrafına ve zahmetine katlanmak doğru mudur? Filmler bize yalnız iri kıyım vahşi hayvanları değil, onlardan çok daha tehlikeli minimini haşereleri, hattâ basilleri bile büyüterek gösterebiliyorlar. Hattâ tabiîye yakın renklerile ve türeme, üreme şekillerile... Zaman zaman

değiştirilen birer hayvanlar âlemi filmi herhalde bahçenin aslından pek ucuza gelir; ne fena kokusu, ne besleme ve bakım kaygısı ne de harb, yangın, deprem gibi âfetlerde etrafa yayılıp tehlike teşkil etmesi korkusu da vardır.

İnsanlarının eğitim ve sıhhat bakımlarından birçok müesseselere ihtiyacı bulunan ve henüz çocukları lüzumu kadar kayırılamıyan şehirlerde hayvanat bahçeleri kurmak, yiyecek buğdayı yokken ser kurup kaktüs yetiştirmek gibi bir hesapsızlıktır. Şimdilik hayvanlar oldukları yerlerde başıboş, keyiflerince gezip tozadursunlar, birbirlerini yesinler. Biz, önce, Yıldız Parkı'nda dal kesip çiçek yolmadan eğlenmesini bilenlerin sayısını çoğaltalım. Hayvanları seyretmeğe de sıra gelir, elbette!

Akşam, 13 Haziran 1945

HAYVANLARI ALDATMAK NİÇİN GÜÇTÜR?

Bir meslektaşımız sokakta giderken bakmış ki, bir ayak satıcısı, önüne teneke fareler dizmiş, haykırıyor: "Alınız, alınız, kedileri deli ediyor!" ve halk da çeyreği verip oyuncağı cebine atıyor. Muharrir acınıyor: "Vah zavallı kediler," diyor, "bu akşam hepsi de çılgına dönecek!" Ben de soruyorum: "Acaba öyle mi olacak?" Hayır, arkadaşımızın sızlanması yersizdir; hiç sanmasın ki, kediler boyalı teneke parçalarını –o hayvancağızı ne kadar andırsalar ipleri çekilince uzun kuyruklarını sallıya sallıya kanape, koltuk altlarında, ürkek ve sinsi, ne ustalıkla gezinseler– fare yerine almazlar, benzerine aldanmazlar.

Ben, vaktiyle bu denemeyi yapmışlardanım. Fakat kedimi deliye çevirmek için değil de faresiz evde pek canı sıkıldığını, bir şeyi özlediğini, atavik zevkine uzak kaldığını gördüğümden biraz oyalansın, cinsine yakışır idmanı yapsın diye! Yolda kendi kendime şöyle kuruyordum: "Kim bilir ne sevinecektir, gözleri parlıyarak, beli yaylaşıp bütün vücudü çevikleşerek, bıyıkları dikleşip dudakları titriyerek, üzerine nasıl atılacaktır!" Halbuki kedim, yere bıraktığım teneke fareye dikkatle bakmak küçüklüğünde bile bulunmadı; bir göz attı; sonra, zihninde fare kavramı bile uyanmadığını belli eden bir donuk hareketle yüzünü yüzüme çevirdi: "Beni

alık mı sandın? Sen bu oyunları kendi cinsdaşlarına yap!" der gibi, öfkeden çok küçükseme ve acıma anlatan bir bakışla süzdü; uykusuna döndü.

Zira kediler yalnız gözlerine güvenen, yalnız gözün gördüğüne inanıp şekil ve boya yalanına kapılan yetsiz, dikkatsiz, vehime tutulmuş mahlûklar değildirler; insanlara benzemezler; çok daha özgülü ve doğuştan marifetlidirler. Bir kedi fareyi sade gözüyle tanımaz, kulağına da güvenmez, ille kokusunu duyınalıdır. Kokusunu almayınca da karşısına değil böyle kaba ve bayağı bir uydurması, gerçeğinden ayırt edilmesi zor, ince bir sanat eseri konsa yine aldanmaz, aldırış bile etmez. Kediyi ve hayvanların çoğunu aldatmak insanı aldatmaktan daha zordur. Evet, belki çoğunu aldatmak insanı aldatmaktan daha zordur. Evet, belki kedi, teneke fare ile de oynar; fakat bir makara ve bir yumakla oynar gibi, eğer keyfi yerinde ise... Bu, aldanmak değildir; aldattım sanan insanı, aldandım gibi görünerek diplomatça aldatmaktır. Hayvanları aldatmak niçin güçtür? Bizim en aldatıcı vasıtamızdan, sözden anlamadıkları için!

Tan, 12 Kasım 1941

HAYVANLARI KORUMA FAZİLETİ

İnsanların yine insanlar elinden neler çektikleri şu hengâmede pek sırası değilse de ben yine Hayvanları Himaye Cemiyeti'nin gördüğü işleri gazetelerde ehemmiyetle takipten ve tasvipten geri kalmıyorum. O hayırlı icraat –sinemalardaki canlı desenler gibi– gözümün önünde manzaralaşıyor. Meselâ hasta kuş, sakat köpek, illetli at, yaralı keçi derhal hayalimin perdesine aksederek pek belirgen, âdeta renkli ve canlı birer şekil ve suret alıyorlar. Bandajlara bürünmüş kafasiyle at, alçıya konmuş bacağiyle köpek, gözleri humma içinde yanan keçi ve zavallı düşük kanatlı kuş, hususî bölmelerinde ve yuvalarında melûl melûl yatıp düşünürlerken zihnimde tecessüm ediyorlar; ıstıraplarını anlıyor, içimin ezildiğini duyuyorum.

Halbuki, bugünkü dünyada yürekleri parça parça edecek ne kadar çok hadise, elem tablosu, ıstırap sahnesi var. Fakat bütün bunlar yine bizi, taşıyamıyacağı ağır bir yükle yokuş yukarı, kamçılana, tekmelene çıkarılmaya çalışılan bir araba beygirine acımaktan alıkoyamıyor. Yakınımızdaki en ufak bir ıstırap, uzağımızdaki katliâm fecaatinden daha müessir! Ayrıca hayvanların ıstıraplarını anlatmak, sızlanmak için tekellüm hassasından mahrum bulunmaları da onlara karşı rikkatimizi arttırıyor. Sessiz ve gözyaşsız ıstırapta başka

bir tesir, bir telkin edicilik hassası mevcuttur. Bu itibarladır ki sessiz ve sızıltısız dertleri, sorgusuz, sualsiz tedaviye memur hekimlere, yani veterinerlere hürmetim büyüktür. Hayvanları Himaye Cemiyeti'ne karşı da daima alâka duyar, bu cemiyetin icraatına omuz silkenlerin hissizliğine kızarım. Baytar lâkırdısı olunca da, muhakkak, şu fıkrayı hatırlarım:

Bismark, bir aralık ağırca hastalanmış, hususî doktorundan başka bir de meşhur mütehassıs getirmişler. Mütehassıs, hastasına sonu gelmez birçok sualler sormaya başlayınca, azametli devlet adamı kızmış: "Bu ne kadar sorgu sual," demiş, "siz bir şey sormadan hastanızı muayene edemez misiniz?"

Doktor şu cevabı vermiş: "Onu baytarlar yapar!"

Tan, 12 Nisan 1941

HAYIRLI CEMİYETLER

İstanbul'un temizlik işlerile alâkalı bazı haberler okudum. Beni en fazla alâkadar edeni ilk önce şu oldu: Serseri köpeklerle mücadelede yeni bir usul tatbikine karar verilmiş; ekipler artık hayvanları sokaklarda zehirlemiyerek canlı yakalıyorlar; hususî arabalarla Himayei Hayvanat Cemiyeti'ne teslim ediyorlarmış. Okuyucularım geçenlerde suzişli bir lisanla benim de belediyeden bunu istediğimi belki hatırlarlar. Nihayet işe öyle bir şekil verilmesinden, sokak facialarından birinin önlenmesinden hem kendi hesabımıza hem de yabancılar üzerinde bıraktığı kötü intibaın izalesi itibarile memnun olduk. Unutmıyalım ki İstanbul şehri gittikçe hüviyetini değiştiriyor; ecnebi deniz ve hava filolarının ziyaretgâhı, milletlerarası konferansların karargâhı, sayılı merkezlerden biri halini alıyor. Bizim boyuna dert yandığımız, bir türlü alışamadığımız, gördükçe kaçıştığımız acıklı manzaraları bir de başkalarının gözü önüne sermeği elbette istemeyiz.

Fikrimce bundan böyle umumî yerlerde zehirleme suretile herhangi bir hayvanın itlâfı halinde --daima yeni ismini unuturum, neydi o? Ha! buldum-- savcılık kanunî muameleye girişmelidir. Hangi maddeye dayanarak? Onu bilmem. Belki vardır; yoksa koymalıdır. Koymalı ve lüzum

gösterince emir ve zehir verenleri de, emri yerine getirenleri de mahkûm etmelidir. Bir belediye bütçesinde, ne kadar da olsa elbette köpek toplatmağa yeter tahsisat bulunur. Diğer taraftan, vaziyetinden pek fazla malûmatım yok ama himmetini övmekten geri kalmadığım Himayei Hayvanat Cemiyeti'ni de takviye lâzımdır. Ne zamandanberi hayvanlara karşı muhabbetimi anlatan yazılar yazarım, bunlara daima rıfk ile muamele edilmesi tavsiyesinde bulunurum; gayesine dolayısile hizmet ettiğim halde bu cemiyet bir kerecik olsun ya mektupla, ya telefonla bana alâkasını bildirmemiştir; bir kelime yazmağa, söylemeğe lüzum görmemiştir. Diğer taraftan içki aleyhinde nadiren ileri sürdüğüm mütalâalara cevaben Yeşilay Derneği başkanı hemen teşekkür mektubu gönderir, dâvasını korumak ve taraftarlarını arttırıp kendisine bağlamak fırsatını kaçırmaz. Avrupai çalışma böylesine denir. Hiç içki kullanmaz bir adam olsam, âzası arasına katılırdım.

Gönlümüz ister ki Himayei Hayvanat yahut Hayvanları Koruma Cemiyeti memleketimizin birçok nüfuzlu şahsiyetlerini toplamış pek faal bir hayır cemiyeti olsun; her şeyden önce kendisi hükûmet ricalile servet sahiplerinden hayırlı yardım, himaye görsün.

Akşam, 15 Ekim 1947

HAYVANLARI KORUMA CEMİYETİ İDARE HEYETİ REİSİ BAY NAZIM KIBRISLI'YA

Eski ve aziz dostum;

Sizi kırk şu kadar evvelden tanırım; Kandilli'deki yalnızca küçük biraderiniz Şevket'in ahbabı olarak sık sık geldiğim zamanlardan...

İyi kâlbli bir insan olduğunuz her halinizden belliydi; hayvanları, hele atları o vakitler yine pek severdiniz; mükemmel bir binici idiniz. Çok konuşmazdınız. Hoş, benden ve bizden konuşma sırası kime gelirdi ki? Gevezeliklerimizi biraz dinler, çekilip giderdiniz. Muhakkak ki sevgili hayvanlarınızın yanında başınızı dinlemek ve insanların bir incir çekirdeği doldurmaz şeyler hakkında boş yere ne kadar çene çaldıklarına şaşıp acımak için! Acımak, sizin en yüksek faziletiniz olacaktı ki hayvanları severdiniz.

Nice acı ve tatlı hatıralardan sonra bir gün geldi ki hepimiz dağıldık. Otuz üç, otuz dört senedenberi birbirimizin yüzünü görmedik. Hâlâ da görmüş değiliz!

Memlekette bir Hayvanları Himaye Cemiyeti olduğunu biliyor, cemiyeti övüyor, hayvanlara karşı rahm-ü şefkat gösterilmesi lüzumuna dair yazılar yazıyordum ama bu mübarek müessesenin başında sizin bulunduğunuzu bilmiyordum. Nihayet öğrendim ve pek sevindim.

Tebrik ederim. Bütün ihlâs ve muhabbetimle tebrik vazifemdir. Ben ki olur olmaz şeyler için kimseyi tebrik etmem. Netekim beraberce yalıya gelip hoş demler geçirdiğimiz arkadaşlarımızdan çoğu milletvekili oldu, bakan oldu, büyük ve orta elçi, hulâsa resmen yüksek mevkilere sahip oldu... Hiçbirini tebrik etmek aklımdan geçmedi. İmkân varsa daha büyük de olsunlar. Ben, feragatle, ruh yüksekliğile, sırf vicdanın emrile ve Allah saygısile kabul edilebilecek o mevkie geçtiğinizden, cidden mübarek bir müesseseye kendinizi vakıf ve hasrettiğinizden dolayı sizi herkesten, hepimizden fazla tebriklere lâyık buluyorum.

"Çalışınız!" demeğe hacet yok... Zira çalışıyorsunuz. Bütün temennim hükûmeti, belediyeyi, bilhassa vatandaşlarımızı cemiyetinize daha yakından âlâkadar görmektir. Zira hayvanlara karşı muhabbeti olan içtimaî topluluklar kolay dağılmaz ve kolay yıkılmaz medenî birer varlıktır.

Mesai arkadaşlarınıza da şükranlarımı bildirir, içten gelen şu tebriknamemin hoş karşılanmasını dilerim, eski dostum, efendim.

Yeni İstanbul, 26 Şubat 1949

İNSANIN TARİFİ

Şu menhus mütareke ve işgal devrinde idi, ecnebi polisi kümes hayvanlarının baş aşağı taşınmasını yasak etmişti; taşıyanlardan bir lira ceza alır, ağzını açıp da itiraza kalkışan olursa cezayı bir misline çıkarır, sözü uzatanı yakalar, karakola götürürdü. Doğrusunu söylemek lâzım gelirse bizler işgalden dolayı azap içinde idik ama kümes hayvanları baş aşağı taşınma azabından kurtulmuşlardı. Henüz çok gençtim, bir gün yolda giderken kısa boylu bir adamın elinde bir hindi götürdüğünü görmüştüm. Hindinin kafası yere değiyordu; taşlara sürünmekten kan revan içinde kalmıştı, yavaş yavaş parçalanmağa başlamıştı. Bu işkence manzarasına tahammül edememiş, adamla kavgaya tutuşmuştum. Cevabı şu oluyordu: "Az sonra keseceğim, ne olsa ölecek, beslemiyeceğim ki!" Meram anlatamamıştım. Elli sene sonra o işkence tablosu yine gözümün önüne geldi, içim sızladı.

Şimdi sözü Dahiliye Vekâleti'nin tamimine getiriyorum; kümes hayvanlarının baş aşağı taşınmaması hakkındaki emirnamesi pek yerindedir; gayet insanca ve medenice bir karardır; o halin ecnebiler kadar bizim üzerimizde de menfi tesir yaptığı muhakkaktır. Gerçek insan, bir hayvanın ıztırabını kendi çekiyormuşçasına duyan içli mahlûka denir.

Yeni İstanbul, 6 Ocak 1957

KANSIZ ÖLÜM

Kesilecek kasaplık hayvanları mezbahalarda bayıltarak ölmeden kanlarını sıcak sıcak, dumanı üstünde cam balonlara toplamak teklifi –bilhassa dünyanın zulümden bezginlik getirdiği şu devrinde– bana hiç de munis görünmedi. Filvaki yerlere kan akıtmamak, etrafa kan zifosları serpmemek bir temizliktir; bu usul kabul edilirse salhaneler kana boyanmıyacaklar, kan kokmıyacaklardır. Oralarda kan, bazı eczahane camekânlarına süs ve işaret olarak konulan kavanozlardaki renkli sular gibi birer acayip dekorasyon manzarası alacak mezbahalar bu âletler, bu edevat, bayıltıcı ilâçlar ve o ilâçları veren beyaz önlüklü kimyager ve doktor bozuntusu kasaplarla birer lâboratuvara benziyecek!

Fakat bize kim temin edecek ki etinden ve bu sefer ayrıca kanından faydalanacağımız hayvanlar, motörlü tulumbalar vasıtasiyle damarlarının boşaltıldıklarını hiç duymıyacaklar? Bir parmağımız derince kesildiği zaman kan sızmanın ne iç emici, korkunç bir şey olduğunu biliriz. Bütün bir vücut kanının, hem de bir sansar ve bir vampir haline getirilen fennin hissiz, insafsız çelik ağzıyla sömürülmesi herhalde müthiş bir azap olacaktır.

Amerika'daki elektrikli idam sandalyesinin, ölümü bir sehpa ve bir giyotin süratile temin edip etmediği henüz şüp-

he götürürken, hissi iptal edeceği söylenen o ilâca nasıl inanacağız? Yapılacak şırıngada biraz imsâk ve ölçüsüzlük, ot yiyici biçare günahsız hayvanı, milyonlarca insan kanını heder eden zalim bir beseriyet düşmanının lâyık olduğu azaba düşürebilir. Bize fayda veren günahsızları, dünyayı kana boyayan mücrimlere yakışır âkıbetten korumalıyız.

Tan, 18 Ekim 1940

CEZA VE MÜKÂFAT

Haçopolu Hanı yangını, binanın yanması ve yangının sönmesile kapanmış olmuyor. Gazetelerde okuduk: İtfaiye Müdürlüğü han içinde bir film stüdyosu bulunmasını mahzurlu görerek alâkalı makamlara, hem de müteaddit raporlar vermiş; itfaiyenin bu hususiaki istekleri ise kabul edilmemiş. Haber ya doğrudur ya değil. Doğru, yanlış veya uydurma. Belediyeye bir vazife düşüyor. Şehir halkını mesele hakkında tenvir etmek; sonra iş yazılan şekilde cereyan etmişse, mesuliyeti görülenlerden hesap sormak. İyi biliyorum ama belki savcılık makamı da tahkikatın seyrine göre öyle bir kayıtsızlığı resmen tespit ettiği takdirde harekete geçmek selâhiyetini haiz olmalıdır. İçtima halinde bulunan Şehir Meclisi'nden de bir sual takriri beklediğimize de dikkati çekelim. Hulâsa ortada bir şayia dönüyor ki aslı varsa bizi bir suçtan haberdar etmektedir, suç cezayı müstelzimdir. Ört bas ediliyor fikrini vermemek için ne mümkünse yapılmalıdır.

Mesuliyet ve ceza talep ederken mükâfatlandırılacak hareketleri de açıklamak doğru olmaz mı? Yangın yerinde bulunan bir zattan işittim. İtfaiye erleri pek mükemmel çalışmış: Üst katta kalan üç kadını büyük bir maharetle, cesaretle kurtarmış. Daha insaniyetli bir kurtarma ameliyesi de

yapılmış: Kadınlar indirildikten sonra pencerede bir kedi görünmüş, aşağılara bakıyor, ağzı açıp kapanıyor, imdat bekliyormuş. Herkesin yüreği burkulmuş. Hayvan sevgisini insan sevgisi üzerine çıkaranlar ekseriya anormal adamlardır amma hayvan sevmiyen de insan sevemez. Bildiğim bütün iyi, vicdanlı insanların hayvanlara karşı muhabbet besliyenler olduğuna şehadet ederim. Kediyi o acıklı vaziyette bırakmağı temiz yüreğine, vicdanına yediremiyen bir er, tehlikeyi hiçe sayarak merdivene tırmanmış, alevlerin kaplamak üzere olduğu kattaki pencerede yalvarıp yakaran kediyi bağrına basıp aşağıya indirmiş, kurtarmış. Güzel hareket...

İnsan kurtarmak o erin vazifesiydi; fakat kedi için canını tehlikeye koymağa hiç de mecbur değildi. Faaliyetlerini övmekten geri kalmadığım mübarek Himayei Hayvanat Cemiyeti bu eri bulmalı, kendisine bir takdirname vermelidir. Keşki cemiyetin malî durumu daha müsait olsaydı da bir de hâtıra hediye etseydi...

Akşam, 15 Kasım 1947

İŞKENCE YOKUŞU

Demir tekerlekli araba beygiri olmanın felâketi hakkında bir fikir edinmek isterseniz yeni açılan Dolapdere Caddesi'ni Hamam-Pangaltı Caddesi'ne ulaştıran yokuş başında durunuz. Çok geçmeden aşağıda bir yük arabası görünür; her yük arabası gibi tıka basa, takat dışı ağır eşya, meselâ hadsiz hesapsız un çuvalları, yapı levazımı, yağ tenekelerile dolu bulunan bu araba şimdi Jiplerin, tankların bile kolay tırmanamıyacakları dik bir yamacın önündedir. Orası bir yokuş değildir, bayırdır ve en kötüsü parke kaplanmamış, sinek kaydı pırıl pırıl asfaltır. Keçiyi, hattâ dağ keçisini dahi "nasıl çıkacağım?" diye düşündürebilir; belki de gözüne aldırtmaz, yol değiştirmeğe mecbur eder.

İşte o yüklü arabanın zavallı beygiri bu marifeti yapmak, böyle bir çileye katlanmak, tepeyi bulmak zorundadır. Bulur, bulur ama nasıl? Kamçı darbelerile, sövüp saymalarla, teşvik nidalarile, arabacının, gelen geçenin, civar esnafın yardımile ve bütün mahalleyi ayağa kaldıran, seyre koşturan, acındıran, "Yahu, insaf yok mu? Böyle yol olur mu? Günah! Yazık! Zulüm! Vah vah!" diye söyleten, sızlatan, feryadettiren bir acıklı dram sahnesi ortasında... Ahaliden bazısı dayanamaz, başını sallayarak uzaklaşır gider; kadınlar sapır sapır titrer; kimisi arabacıya çıkışır: "Vurma!" Kimisi akıl öğretir:

"Eşyadan birazını boşalt!" Beygir solur, terden sırsıklamdır, ikide bir geri dönmeğe, yana sapmağa çalışır, çok defa dizleri üstüne düşer ve her adım atışta nallarından fırlayan kıvılcımlar arasında bir efsane mahlûkuna döner. Nihayet düze çıkar ama kısa ömründen bir ayı eksilir, sık sık, derin derin nefes alışına bakanların ise yüreği parçalanır!

Bu yol hangi mühendisin, hangi fen heyetinin hesabile, hünerile yapılmıştır? Nasıl olur da o diklikte bir yokuşa araba tırmanamıyacağı, hele asfalt döşenemiyeceği düşünülmemiştir? Kaldı ki yol, bilhassa yük arabaları için yapılmıştır ve koca semte giden tek yük arabası yolu orasıdır. Yüreği yufka olanlarla ağzında baklası bulunmıyan derviş Mehmetlere bu işkence yokuşunun semtine uğramamalarını tavsiye ederim.

Akşam, 28 Eylül 1945

BU ÂDETİ DEĞİŞTİRELİM

Hem tahaf, hem acıklı manzaralardan biri de insan sırtına yükletilip götürülen kurbanlık koyunlardır. Dikkat ettiniz mi, bilmem: Koyun bu yeri ve bu son ikbali hiç de yadırgamıyor; arkada giderken küçüklüğündenberi sırtta taşınmaya alışmış bir beyzade gibi gayet tabiî ve rahat bir hal alıyor. Görmemişin arabaya veya otomobile, hattâ Kadıköy vapurunun lüks salonuna kurulduğu zaman bakmağı ve talihine şaşmamış görünmeği biliyor. Daha ziyade filosofça bir tevekkül, işi olduğu gibi kabul... Zaten hüznüme dokunan da budur; kesilmeğe götürülen koyunun insan sırtına verilmesi ve onun etrafa her zamanki melûl gözlerle mahviyetli, sakin, itaatli bakışı!

Doğrusunu isterseniz şimdiki biçimde kurban kesme âdetini bırakmalıyız. Evlerde hayvan kesilmesi zaten usulsüzdür; yenecek hayvanların baytar tarafından muayene edilip mezbahalarda öldürülmesi asrın sıhhat şartları icabındandır. Din de kimseyi kurban kesmeğe zorlamamaktadır. Bu âdetin fakirlere et dağıtmak gibi içtimaî faydası da hemen hemen kalmamıştır; zira çoktanberi kurban kesenler onun etini kendileri yiyorlar. Eğer maksat yoksulları kayırmaksa, aş ocaklarına kurban hediye edilebilir. Bu suretle hem evler kan ve çiy et kokusundan, hem şehir çirkin bir

ortaçağ manzarasından kurtulur, hem de yardım tam yerini bulmuş, binlerce gıdasız vatandaşa en temiz şekilde hizmet edilmiş olur. Şu noktayı da düşünmeli: Yoksulları kapı kapı, murdar torbalar elde dolaştırmak, halka et dilenciliği yaptırmak ahaliyi dilenciliğe sevketmek de yakışıksız iştir. İçtimaî muavenetlerin düzene sokulduğu ileri memleketlerde böyle hareketlere göz yumulamaz; iyilik ancak medenî bir tertip çerçevesi içinde yapılır; ahlâk ve terbiyeyi bozacak mahiyetteki yardımlar yasak edilir.

Hele cihan harbinin kızıştığı, her tarafta seller gibi kan aktığı, daha fazla da akacağı böyle günlerde kurbanlık koyun manzarası ve taze kan kokusu insanı Kurban Bayramı'ndan büsbütün tiksindiriyor. Fikrimce bayramlar bıçakla, kanla değil; şekerle, çiçekle, yemişle kutlanmalıdır. Şeker Bayramımız temiz bir bayramdır. Kurban Bayramı'nı da reçel bayramına çevirelim, kasaplığı mezbahaya bırakalım.

Tan, 8 Aralık 1943

DAHA İNSANCA ÖLDÜRMEK LÂZIM!

İstanbul sokaklarını ara sıra rastladığımız hüzün verici can çekişme manzaralarından kurtarmanın bir çaresi yok mudur? Elbette olacak. Dün gene önüme çıktı. Boylu boyuna yere uzanmıştı; ağzından kanlı köpükler boşanıyordu; fersizleşip tutkal donukluğu, pelteliği bağlıyan gözlerinde artık etrafından merhamet bile istiyecek bir zerre hayat eseri kalmamıştı; belli ki deprenme, titreyip sarsılma devrini geçirmiş, koma haline girmişti. Burası işlek bir cadde idi; tramvayların, otomobillerin mekik dokudukları, alışveriş merkezi bir cadde... Belediyenin umumî sıhhati korumak için zehirlemek lüzumunu duyduğu köpek, şüphesiz yarım saat bu mağaza kapısı önünde can çekişti; yüzlerce seyirci karşısında! Ölüsünü ne zaman kaldıracaklar? Herhalde epey zaman geçecek... Zira iriyarı, gürbüz ve ağır olan hayvan ancak bir el arabası ile taşınabilirdi; sürümek için bile iki adam lâzımdı. Bunları bulmak kolay mı? Hadise en aşağı bir sinema seansı kadar devam edecek... Sineklerin de koşuştuğu bir sinema!

Başı boş gezen köpeklerin vücutlarını kaldırmak belki pek lüzumludur. Fakat bu işi daha düzenle, daha teşkilâtlı, daha az çirkin bir şekilde yapmak, şehir sokaklarını can çekişme sahnelerinden korumak ciheti neden düşünülmüyor?

Görülüyor ki yurtturulan zehir mikdarı –ilâçlar kara borsaya geçtiği için değil herhalde!– azdır ve tasarrufun yeri burası olmasa gerektir. Sonra zehirci başı –hamdolsun modern tarihte bu sanat yalnız hayvanlar üzerinde işleniyor!– tek başına değil, avenesi ile, yani bir el arabası ve yardımcısı ile dolaşmalı, zehir yutturduğu hayvanı kendi haline bırakıp gitmemeli, ölüsünü de kaldırıp götürmelidir. Daha pratik ve daha insaflı yollar, çareler de vardır. Muhakkak olan cihet şudur. Şehri köpeklerden temizleme işini en çirkin, en kaba, en göz çıkarıcı ve en yürek parçalayıcı şekilde bizim yaptığımız...

İstanbul'da köpeklere karşı asırlarca merhametten sonra gösterdiğimiz bu katı yüreklilik bana pek fazla görünüyor. Köpek öldürmemiz lâzımsa, insanca hareket mümkündür. Burada "insanca" sözü aç çektirmek ve hiç göstermemek mânasına kullanılmıştır!

Tan, 12 Haziran 1944

"FOURRİÈRE" NEYE YARAR?

Kedilere dokunulmamak şartile serseri köpeklerin imhasına taraftarız. Fakat sokak ortasında zehirlenmek suretile öldürülmelerine şiddetle aleyhtar olduğumuzu hemen ilâve edelim. Medenî bir şehir içinde bundan fena, çirkin ve korkunç manzara az bulunur. Hele ırkımıza, dinimize, cibilletimize, yani yaradılış mayamıza hiç de uymadığı, yakışmadığı muhakkaktır. Geçen gün yanında eski diplomatlarımızdan muhterem bir zat, Valikonağı Caddesi'nde giderken yine eski hariciye erkânından ve kalem sahiplerinden maruf bir şahsiyete rasladım; az ötede iki zehirlenmiş köpeğin can çekişmekte olduğunu esefle haber verdi; yolumuzu değiştirdik.

İkisi de dünyayı gezip dolaşmış, uzun yıllar mühim merkezlerde yaşamış, bulundukları muhitleri tetkik etmiş olan bu diplomatlar hiçbir yerde o şekilde hayvan itlâfına raslamadıklarını söylediler. Benim bildiğim de başka türlü değildir. Meselâ Fransa'da da köpekler, hattâ kediler ve çeşitli serseri hayvanlar öldürülür. Amma sokak ortalarında zehirle, tepiştire çekiştire, ağızlarından köpükler saça serpe, kıvranıp bükülerek, etraftan merhamet, yardım dilenerek feci sahnelerle mi? Hayır. Hepsinin diri diri yakalanması, araba ve kamyonetlere konulması ve "*fourrière*" denilen hususî bi-

naya sevkedilmesi şarttır. "*Fourrière*" belediyeler tarafından inşa ve idare olunur; iki işe yarar: 1- Başıboş bir hayvan, birinin bahçesine, evine, malına zarar verirse; zarar gören onu yakalayınca buraya götürür ve hayvan sahibine de haber yollar. Şayet 8 gün zarfında sahibi müracaat etmez, hayvanı almaz ve zararı ödemezse, sulh hâkimi kararile hayvan satılır ve satış bedelinden o müddet zarfındaki yem, yiyecek bedeli belediyeye verilir. 2- Köpek, kedi nev'inden sahipsiz hayvanları da polise mensup memurlar toplarlar, yine "*fourrière*"e götürürler; ancak muayyen müddet içinde sahibi çıkmayınca, en az vahşi şekilde imha edilmek üzere hususî mahalle gönderirler.

Belki Londra'da da böyledir ve sayın belediye başkanımız bu usulü de yerinde tetkik ve müşahede etmemişse bile öğrenmiş, işitmiştir. Kendisinden öyle bir tesisin kurulmasını, kuruluncaya kadar da köpeklerin Himayei Hayvanat Cemiyeti'ne teslim edilerek hiç değilse havagazile itlâflarını merhametine güvenerek dilerim.

Akşam, 27 Eylül 1947

BORGİALAR USULÜ

Bu da bir türlü yoluna sokulamıyan, ileri memleketlerdeki usule göre âyarlanamıyan bir belediye işidir: Köpeklerin öldürülmesi! Tâ Meşrutiyet devrindenberi köpek itlâfı namına yapmadığımız zalimlik kalmamıştır. Biçareleri bir ara Hayırsızada'da aç bırakıp birbirlerine yedirmiştik. Bir deri fabrikası eldiven yapmak için talip çıkmıştı, fenni ve duyurmaz şekilde öldürecekti, kabul etmemiştik. O gün bugün köpekleri yol üzerinde zehirleriz, can çekişmelerini seyrederiz. Ayrıca şehir içinde kurşunla da avlarız; can evlerinden vuracak mahir avcılar kullanamadığımızdan dolayı yine acı çektirir, işkence yaparız.

Başka memleketlerdeki usul nedir? Biz biliriz, çoğumuz öğrenmişizdir, kaç defa yazdık. Bari belediyeden bir heyeti tetkik seyahatine çıkaralım, gezip görsünler, en yeni ve pratik, daha doğrusu en az gayri insanî usulü öğrenip tatbik etsinler. İstanbul köpek ve kedilerini zalim Borgia zehirleyicilerinden kurtaralım.

Akşam, 9 Nisan 1955

NEDEN SOKAKLARA DÜŞTÜLER?

Kedilerin sokaklarda gittikçe çoğalmasına şaşan bir arkadaşıma, sözü başka yola dökerek şöyle cevap verdim: "Ayağını yorganına göre uzat, derler; dile kolay! Ben bunun ne kadar güç bir iş olduğunu dememişlerdenim: Eski yolculuklarımın birinde, hem de kış gecesi, üzerime örttükleri yorgan boyumdan bir iki karış kısaydı; başıma çekiyordum, ayaklarım donuyordu; ayaklarımı örtüyordum, başım açıkta kalıyordu; dizlerimi büküp vücudümün iki ucunu da ısıtayım diyordum; zorla küçültmiye çalıştığım kemiklerimin sızısından gözüme uyku girmiyordu. Bu ne sıkıntı, ne işkence idi! Hatırladıkça hâlâ acısını duyarım. Ayakların bütün keyfiyle uzatılamadığı yatakta rahat etmiye imkân yoktur."

Hoş, yukarıdaki atalar sözüyle anlatmak istenen şey bu değildir; bir hesap, bir **tutumluluk** öğüdüdür; zorluğunu göstermek için olsa gerek, bu biçime sokulmuştur. Zordur, fakat lüzumludur. Eskiden o söze uyanlar çoktu; uyanlar çok olduğu için de İstanbul'da bakkal dükkânı azdı. Şehrimizin bir çeyrek asır önceki halini bilenler, yenisinde bakkal dükkânı bolluğuna şaşmaktan kendilerini alamazlar. Babalarımız yiyeceklerini her ay gidip Asmaaltı'ndan alırlardı; ucuzunu, tazesini, özlüsünü... Ayrıca toptan alınan **azığın** tartıda kaybı azdı; beti bereketi kaçmazdı; bakkalın kazana-

cağı da keseye kalırdı; ikide bir köşe başı bakkalına koşulmadığı için ev işi de kolaylaşırdı. Yeni hayat, bu pek faydalı Türk âdetinden, göreneğimizden bizi ayırdı, uzak düşürdü. Şimdi hepimizi mahalle bakkalları haraca bağladılar; bunlara, her ay **yiyim** akçesi üzerinden en aşağı yüzde on vergi veriyoruz. İpin ucunu o bakımdan da kaçırdık.

Artık zengini, **yoksulu** hep bir haldeyiz; mahalle bakkallarından aksata eden bir halkız. Evlerde kediyi **çoğumsamamız**, kedilerin evlerden yüz çevirip sokaklara dadanması, sokakların kedilerden geçilmez bir hal alması da bundandır; kilerlerin fare düşse başı yarılacak kadar tam takır kalmasındandır. Kileri boş evde fare ne bulsun? Faresiz evde kedi ne diye dursun?

Tan, 26 Kasım 1941

KEDİ – FARE BAHSİ

Ankara Belediyesi –sayısı hatırımda kalmadı, zaten lüzum da yok!– bilmem ne kadar serseri kedi öldürtmüş.

Sakın bizim belediyemiz de aynı işi yapmağa, işgüzarlık etmeğe kalkışmasın! Ankara için belki pek mahzurlu olmıyan bu kıtal şehrimizde çok fena neticeler doğurur. İstanbul'a kedi lâzımdır; hem de bol miktarda lâzımdır ve bereket versin bol miktarda mevcuttur.

Her yıl ürer, türer; yavrular kovuk, delik, bodrum, mağara, duvar arası gibi kuytu, izbe neresi varsa doldurur. Doldurduğu için de servetimiz korunmuş olur. Kedisiz veya kedisi az, bilhassa serseri kediden mahrum bir İstanbul tasavvur edilemez.

Ankara'nın dörtte üç buçuğu yeni kurulmuş, beton binah, az çok modern yapılı mahallelerden ibaret bulunmasına göre orada fareler bizdeki kadar tahribata sebepolamaz. Zaten başkentimiz bir liman, bir ticaret şehri, bir stok ve antrepo yeri değildir.

Halbuki İstanbul?

Hele şu Tahtakale, Yemiş İskelesi, Asmaaltı, Sirkeci ve diğer taraftan Galata sokaklarını bir gözönüne getiriniz: Ne kirli, ne delik deşik, ne loş, ne kokak binalardır oralardakiler! Çoğu da tıka basa gıda maddeleri, kumaş, kâğıt, her

cins kırpıntı, döküntü mal ve eşya ile doludur. Hangi birinin zemin kat pencerelerinden derinliğine göz attınız mı ürkersiniz. Eski şatolarda hoşa gitmiyen insanların içine düşürülüp çürütüldükleri "*oubliette*"ler, üstü oynar kapaklarla örtülü çukurlar, yeraltı zindanları, Türkçesi kurt kuyuları işte bunlar gibi yerlerdir.

* * *

Bu yerler, adamla boğuşmağı göze alacak heybette olanlarından tutunuz, hemen hemen mikrop boyundaki ufacıklarına kadar her cins farelerin gece gündüz hareket ve faaliyet içinde bulundukları talan sahalarıdır; fareler ülkesidir.

Fakat meydanı boş bulamazlar: Kediler nöbettedir. İki düşman unsur arasında sonu gelmez, ara vermez bir mücale de devam eder durur. Kedileri yirmi dört saat harb hattından geri çektiğimizi farzedelim: Zararımız birkaç yüz bin liraya yaklaşır... Aşar belki de!

Bunu nereden biliyorum; hangi malûmatıma dayanarak tahmin ediyorum?

Birdenbire sözü değiştirmişe benziyeceğim amma öyle değil. Mevzua ne derece aykırı düşse biraz sonra yine sadede bağlandığını göreceksiniz:

Geçenlerde Fransız akademisinde Edouard Herriot'nun kabul töreni yapıldı. Gazetelerden öğrendiğimize göre akademinin hiçbir töreni bu derece parlak olmamıştır. Cumhurbaşkanı bile kubbe altında âdet hilâfı hazır bulunmuş ve yeni rüknü alkışlamış. Kalabalıktan ve sıcaktan bayılanlar itibarile de rekor kıran Herriot, bilirsiniz şimdi milli meclis

başkanıdır; eski çeşitli başkanlıklarının tadadı uzun sürer, geçiyorum. Onun bir başkanlığı da Lyon Belediyesi'ndedir. Kaç yıl? Bildim bileli!

İşte bu zat –zamanında okuduklarımı hatırlıyarak yazıyorum– Fransa'nın müfus çokluğu bakımından galiba ikinci şehri olan Lyon'u idare ederken çetin bir mesele ile karşılaşmış: Farelerin stoklar üzerinde yaptığı tahribat millî serveti kemiriyor, dörtte birini istifade edilmez hale sokuyormuş.

Nasıl önlemeli? Diş geçmez tel kafeslerle mi? Keskin zehirlerle mi? Ustaca yapılmış kapanlar, boğucu gazlarla mı? Fen adamları işe karışmış, Paris'teki meşhur toksikoloji enstitüsünde fareleri zehirleme tecrübeleri yapılmış. Her tedbir birer kere denenmiş.

Netice hiç de memnun edici olmamış: Farelerle başa çıkılamıyor!

Peki, kediyi düşünmemişler mi?

Yalnız bizim değil, çok defa her milletin aklı başına sonradan gelir. Hoş, fare deyince kediyi düşünmemek imkânsızdır. Amma doktor ve belediyeci gözile kedi mahzurludur; verem geçirir, kuduza tutulur. Farelerle mücadele için mümkünse başka çare bulmak elbette iyidir.

Anlaşılan Lyon Belediyesi de öyle düşündüğü için kediyi hesaba katmamış. Hattâ şehri kedilerden ayıklamış; ayıkladığı nispette zarar kabarmış; milyonları aşmağa başlamış.

Nihayet anlaşılmış ki fare ile ancak kedi başa çıkar; kedisiz dünya fareler yüzünden insan yaşamasına elverişli değildir. Tabiatın bu iki mahlûku birbirine ezeli düşman yaratması sayesinde Arz insan cinsi için yiyecek ve giyecek stoku bulundurulur bir hale girmiştir.

Lyon Belediyesi önce şehrin bir semtinde kedi-fare tecrübesine girişmiş, o semte kediler getirtmiş, yedirip içirmiş, alıştırmış. Bakmışlar ki kediler semtinde tahribat kedisiz semtlerle kıyas kabul etmiyecek kadar az!

Hele serseri kedi, sokak kedisi, Fransızların dam ve yağmur oluğu kedisi dedikleri şu kısa tüylü, uzun bacaklı, yarı sıska, bakımsız ve zarafetsiz cins yok mu? İşte, asıl cengâver onlar...

Onlar amma Lyon, belediyece yapılan itlâf ameliyesi yüzünden kedi darlığına düşmüş bir vaziyette. Kediye ihtiyaç var, kedi aranıyor. Netekim bütçeye tahsisat konmuş, her taraftan kedi istenmiş, satın alınmış; alışsınlar diye de iaşesine, bakıcı hademeye masraf ayrılmış. Bir yıl sonra hesap, kitap, derin bir nefes almışlar: Zarar devede kulak. Farenin hakkından ancak kedi gelebiliyor.

Bu vesile ile söyliyeyim ki ehlî kedi meselâ Fransa'da ortaçağdan önce yoktu ve XVI. asra kadar da gayet nadir ve kıymetli bir hayvan sayılmaktaydı. Farelerle nasıl mücadele edilirdi? Galiba erzak ve eşya, ne varsa onlarla paylaşılırdı; istatistik olmadığından da verdikleri zararın ölçüsü bilinmezdi.

* * *

Edebiyatta attan ve köpekten sonra en fazla yer alan hayvan kedi olsa gerektir. Bilhassa son zamanlarda sadece kedi üzerine yazılmış, tahlillerle dolu birçok kitaplar çıkmıştır. Bunlardan birini okumuştum: Kedi hayatı, kedi ruhu, kadınınkine benzetilmesi âdet olan kedi karakteri öyle ince

elenmiş sık dokunmuştu ki muharririnin kudretine hayran kalmıştım.

Ayrıca büyük adamlar ve şöhretli sanatkârlar arasında kediyi sevenler pek çoktur. Peygamberimiz kedilerden hazzederdi. Hattâ aklımda kalan bir kıssaya göre maşlahının üzerinde uykuya varan kedisini rahatsız etmemek için –yerinden kalkmak lâzım gelince– esvabının o parçasını kesmişti; zengin olmadığı gözönünde tutulursa bu hareketile mühim bir fedakârlığa katlanmıştı.

"Kediler babası – Ebu hureyre" ise kedi âşığı idi; ıssız çölde bu isimle anılan küçük kasabadan geçtiğim zaman çocukluğumun bütün kedilerini düşünmüş, sıla derdine düşmüştüm. Çocuk ilk defa anasına, sonra da çok defa kedisine âşık olur. Halep'te bir kediler imareti vardı; oradaki kedileri Evkaf İdaresi ciğerle beslerdi.

Kediye muhabbetle tanınmış meşhurlardan biri de Fransız kadın romancısı Colette'dir. Resimlerinden çoğu kucağında iki kedi ile çekilmiştir. Fakat bunlar süs kedileridir. Süs kedilerini –kediye karşı marazî bir korkuya kapılmıyan– herkes sever. Asıl kedi muhabbeti sokak kedisine karşı duyulan alâka ile belli olur.

Netekim kabak yavrularının sokakları doldurduğu, her kovuktan birkaçının ürkek ürkek meydana çıktığı şu günlerde kaç kere yere eğilip bunları okşuyorum, çiğnenmesinler diye kenara götürüyorum, elimdeki paketlerde işlerine yarıyacak şeyler varsa önlerine koyuyorum.

Kendilerini çetin bir hayat mücadelesi beklemektedir; hatta sarsak ve çelimsiz vücutlarile şimdiden bu mücadeleye atılmışlardır bile... şimdiden yaşama güçlüğü içindedirler;

himayeden mahrumdurlar; sokağa, geçim derdine, can kaygusuna düşmüşlerdir.

Onlardan birçoğunu yarın İstanbul'un fareler ülkesi bodrumlarında, vazife başında göreceğiz ve şubat gelince yüzleri gözleri tırmık içinde yeni bir nesil üretmek mücadelesile dam üstlerinde seyredeceğiz!

* * *

Tamburî Cemil'in Hayatı isminde, oğlu Mesut Cemil'in yazıp basın ve yayın umum müdürlüğü yardım sandığı tarafından, ölen sandık âzası ailelerine yardım maksadile basılan, okunması hepimize lüzumlu kitap bize öğretiyor ki o büyük sanatkâr da kedileri, bilhassa sokak kedisi tipini severmiş.

Şu satırları bu kitaptan alıyorum: "Nispeten neşeli olduğu zamanlar benimle beraber bahçeye çıkar, hayvanlar, bilhassa kedilerle meşgul olur, bana âdeta bir nevi 'kedicilik' öğretir, ben doğmadan evvel ölen bir kedisinin hikâyesini anlatırdı!"

Tamburî Cemil'in evindeki, bahçesindeki kediler hep yanaşma veya acınıp alınma hayvanlardır. "Van yahut Ankara cinsinden bir tane bile yoktu. Babam, keçe gibi kısa tüylü, hayvanların türlü türlü ifadelerini ayırdedemiyecek olanlara göre çirkin yüzlü, bayağı bakkal kedilerine bayılırdı. Ona göre çevik avcı, kuvvetli, akıllı, duygulu, cefaya dayanır, ekmeğini taştan çıkarır, ara sıra memnuniyetle hırsızlık eder, dişileri hırçın fakat şefkatli, erkekleri tembelce ve eşkıya kılıklı olan bu kediler, asıl kedi karakterini temsil edenlerdi."

Pek doğru...

Soy kedi dediğimiz kedi esasta soyu bozulmuş, esas karakterlerini kaybetmiş, hiç de ihtiyaç olmadan lüzumundan fazla kabaca güzelleştirilmiş bir mahlûktur. Taş bebek bir insan yavrusunu ne kadar zevksizce temsil ederse, ne derece ruhsuz güzelse, atletik endamdan, karakteristik, hat ve mânadan mahrumsa, cins kedi de çok defa öyledir. Dünya farelerinin bütün kedileri süs kedisine çevirmemize dua ettiklerine şüpheniz olmasın!

Kedi bahsi üç sütuna sığmaz. Yalnız kedi üzerine söylenen fıkralarla lisana girmiş tâbirleri yazsak sahifeler dolar. Zaten maksat kediyi anlatmak değildi; belediyemizi kedileri öldürüp sonra satın almaktan korumaktı.

Satınalma için bütçeye lüzumlu tahsisat konuncaya kadar şehrimizi farelerin götürmesi ihtimali de unutulmasın!

Akşam, 20 Temmuz 1947

KEDİ İLE FARE

Akhisar'da bir kedi beş saat zarfında on üç fare boğmuş ve cesetlerini bir bir üzerine bahçenin bir köşesine yığarak bu "avcılık tablosu"nu konu komşuya teşhir etmiş, takdir toplamış. Kıssadan hisse: Şehrimizdeki kedi katliâmından vazgeçelim; yoksa fareler bizi götürür. Zira liman şehirleri temiz olamaz; bizimki bilip gördüklerimizden de murdardır, fare üremesine ve tahribatına müsaittir. Şunu da bilmeliyiz ki, farelerle ancak kediler başa çıkar. Vaktiyle Lyon belediyesi imha etmişti. Depo ve antrepolar öyle zarar gördü, stoklar kemirilip yutuldu ki, kapanlar ve zehirlerle önüne geçilemiyeceğine kanaat getiren belediye kedi satın alıp beslemeğe, üretmeğe ve kedilere mukaddes hayvan muamelesi yapmağa mecbur oldu.

Bereket versin, belediyemiz kedi imhası hususunda da savsak davranıyor; ayrıca (yeni cahiller bu güzel Türkçe kelimeye karşı "ayriyeten" diye bir şey uydurmuşlar) halk ve şoförler kediyi kayırıyor. Kediye düşmanlık fareye dostluk ve pisliğe muhabbettir. Kedi de zararlı olabilir ama onun zararı ötekinin yanında misk ve anber gibi kalır.

Yeni İstanbul, 12 Ağustos 1956

DEVE ÜZERİNE SÖZLER

Bugünkü neslin deve ile münasebeti pek azalmıştır... Hemen hemen kesilmiştir bile diyebiliriz. Belki bir müddet sonra çocuklarımız –acayipliği, şekilsizliği, çirkinliği içinde– yine de herkese sempatik gelen o hoş mahlûkları ancak hayvanat bahçelerinde görecekler.

Halbuki bizim küçüklüğümüzde, hattâ gençliğimizde –Anadolu'da olduğu gibi– İstanbul'da deve pek çoktu; Trakya tarafından kömür ve zahire nakliyatı develerle yapılır, Karagümrük ve Edirnekapı semtlerinde deve ahırları bulunurdu. Daracık, eğri büğrü sokaklardan ve alçacık evler arasından yüklü deve katarlarının gidişini, hele çan seslerini hâlâ unutmamışımdır. Hayvanların başları evlerin ikinci kat pencereleri hizasını bulurdu ve bana yalılar önünden geçerken bacaları üst kata ulaşan o zamanki Boğaziçi vapurlarını hatırlatırdı.

Deveyi bize sevimli gösteren –bazı çirkin insanlarda da rasladığımız gibi– gözleridir, göz güzelliğidir... O iri iri, simsiyah, melûl bakışlı, çok kirpikli ve rahatlık verici gözleri! Deve gözlerinde eşek gözlerindekinden fazla dervişlik, muhite, hayata ve çile ile ıstıraba karşı derin bir kayıtsızlık (revaîlik–*stoîcisme*) sezilir. Dünyada bulundukları halde dünyayı bilmek istemediklerini ve başka bir dünyada yaşa-

dıklarını anlatan içten bakışları gerçekten düşündürücüdür. Ölünce dosdoğru Allahına ve tam rahata kavuşacağına güvenen bu gözler, sanki önünü ve yanlarını değil, ufukların ötesini görürler, vaadedilmiş cenneti seyrederler. Develer başlarını öyle yüksekte tutarlar ve yukarılara bakarlar ki, şu fani dünyayı bütün sekenesi ile küçük, âdî bulduklarına hükmolunabilir.

Deve kendisini onurlu tutar: Yollarda eşek gibi gözünü dikenlere, çayırlara dikmez; hep göklere bakar. O kadar ki gündüzleri bulut, geceleri yıldız otladığına inanacağınız gelir!

Alt tabakada, yeryüzünde yetişenleri ve sürünenleri sevmediğini anlatan, kurumlu olmaktan ziyade dünyadan bezmiş, iğrenmiş, kendisini kurtarmış tavrile devede –vücudunun ağırlığına, tenasüpsüzlüğüne rağmen– daima uçmağa hazır bir hal vardır. Çöllerde rasladığım develerin biraz daha yol aldıktan sonra ayaklarını yerden keserek havalanmalarını, azman bir turna katarı şeklinde göklere karışıp görünmez olmalarını çok defa beklemişimdir!

* *`*

Basit tarafından görenler için devede belirgin şey kamburudur; halbuki devenin asıl hususiyeti, o kabalığı içinde uçmağa istidatlı tavrıdır. Netekim pek zekî bir adam olan Nasreddin Hoca bunu sezmiş ve "Şükredin ki Allah deveye kanat vermedi; verseydi damlarınızı başınıza göçertirdi," demiştir.

Daha ciddî bir misal "Burak" olsa gerek. Bir hayvan sır-

tında göklere uçmak fikrini sanırım Araplara deve vermiştir. Kur'an'da göğe çıkış hakkında bir işaret varsa da "Burak"ın bahsi geçmediğini çoğumuz bilmeyiz. Onu miraç hâdisesine müfessirler yamamışlardır ve ince sanatkâr İranlılar da kıssadan hoşlanarak yaptıkları minyatürlerde "Burak"a bir kadın başı ve tavus kuyruğu takmışlardır!

Devenin bizim hayatımızdaki büyük tesiri dilimize malolmuş tâbirler, tavsifler, atasözleri ve fıkralarla meydana çıkar. Şimdi deve azalmış olabilir, artık taşıma vasıtalarından değildir, belki yarın sadece spor sahasında bir güreş teşkil etmekle kalacaktır. Fakat geçmişteki ehemmiyeti lisanda yerleşip dünya durdukça duracak sözlerden daima anlaşılacaktır.

Bunların başında "deve yapmak" tâbiri gelir; yani başkasının malını, mülkünü bir hile ile kendi üzerine geçirmek ve elindekini şaşkınlığa, sersemliğe getirerek yutmak. Ama o tâbirden çok daha kuvvetlisi de vardır ki yarı yarıya unutulmasına ve tam sırası geldiği halde kullanılmamasına esef olunur: "Deveyi hamudu ile yutmak." Akıllara şaşkınlık verecek derecede geniş bir suiistimali, milyonluk hırsızlıkları anlatmağa yarıyan bu tâbir pek hoş bir buluştur.

Fikrimce yeni muharrirlerimiz lisanın zenginliği sayılan ve kurulaşmasını, katılaşmasını önleyen eski tâbirlere yazılarında daha çok yer vermek lüzumunu hatırdan çıkarmamalıdırlar. Bir "tâbirler sözlüğü" bizim nesilden ziyade yenilere yarıyacaktır sanırım.

Meselâ "deve tımarı" tâbirinin ne demesine geldiğini bilenler gittikçe azalıyor. Üstünkörü, savsaklama yapılan bir iş hakkında söylenir ki etrafa bakınca çok defa kullanmak için

vesileler çıkmadığını kimse iddia edemez. Kendimizi geçelim, dünya politikasının can damarı sayılan konferansların ve toplanmaların neticeleri hakkında bile!

* * *

Benzetmeye yarıyan "Sürre devesi – Hecin devesi gibi salınmak – Salma deve gibi gezinmek – Deve gibi lök lök yürümek – Deve hamuru – Deve hamur yutar gibi" sözler arasında birincisi, yani "Sürre devesi" ne demektir? Hadden aşırı süslü, acayip tarzda giyinmiş şahsa işarettir.

Biz Sürre alaylarına ve develerine yetiştik. Hattâ pek küçükken bir aralık çarşaf yasak edilmişti de kadınlar tekrar ferace ve yaşmağa döndürülmüştü; anamla beraber araba içinden bu alayı Yıldız Sarayı'nda görmüş ve sırma püsküllerle salkım saçak donatılmış, sırtlarında ufacık sandıklar, o etrafındakiler gibi büyük üniformalı develeri hayran hayran seyretmiştim. "İstanbul alayları" üzerine toplu bir kitap yazılmış mıdır, bilmiyorum ama yazılmış olmasını istiyorum.

"Hecin devesi gibi salınmak" zarif şekilde yürümek mânasına ise de, "salma deve gibi gezinmek" aksinedir, pek ağır, gelen geçeni rahatsız edercesine kaba, saygısız yürümeyi gösterir. Lezzetini anlamadan, hapur hupur, terbiyesizce yiyen kimsenin tarifi "deve hamur yutar gibi"dir. "Deve hamuru" da, galiba yemeğin baştan savma yapılanıdır.

"Devede kulak" azlığı belirtmek ve "yok, deve" ve "yok, devenin başı!" mübalâğaya itiraz için sarfedilir; "pireyi deve yapmak" ise mübalâğaya işarettir. Zor iş, "deveye hendek atlatmak" sözile anlatılır.

Atalar sözü olan "Ya deve, ya deveci, ya üstündeki hacı!" Zamanla ve herhangi bir sebeple düşmanlardan kurtulmanın imkânını ve işlerin düzeleceğini anlatır ki, hususî bir fıkraya dayansa gerektir. Başkaları: "Deveci ile görüşen kapısını büyük açmalı (yani yüksek muhite giren ve zengin kimselerle düşüp kalkan icabeden fedakârlığa katlanmalı) – Deve bir pula, pul olmazsa neylemeli? (yani bir mal istediği kadar ucuzlasın, paran yoksa neye yarar?) – Deveyi yardan atan bir tutam ot (yani küçük bir menfaat uğruna tehlikeye sürüklenmek)."

"Deveye yokuşu mu seversin, ilh..." Malûm. Şu var ki Anadolu'da deve hakkında söylenmiş daha epeyce atalar sözüne raslanır. İstanbul'da kullanılmaz. Meselâ "deveyi yük değil, zelber yıkar" gibi... Zelber, normal yük üstüne insafsızca atılan fazla eşya mânasınadır: Hükûmetler için bir ders teşkil edecek mahiyette hikmetli sözlerdendir.

Şekil olarak "deve boynu", hayvan isimleri olarak "deve kuşu-deve balığı", nebat olarak "deve dikeni-deve tabanı", renk olarak "deve tüyü" vardır. Unutmıyalım: "Deve bağırtan" taşlık yokuş ve "Evliya devesi" saf, bön adam demesine gelir.

Hülâsa lisanda devenin mevkii devede kulak değildir!

* * *

Bizim için eskiden devenin dinî, kutlu bir mahiyeti de vardı, hele kadınların deve görüp de, "Mübarek hayvan!" dememeleri imkânsızdı. Bununla beraber develer kin gütmelerile de meşhurdu. O bakımdan hâlâ birçok hikâyeler

anlatılır ve eşeğin develerin önünde gitmesi de –zaten bu hayvana "deve güden" derler– pek maruf bir hikâyeye zemin teşkil eder. Hele Hac'dan dönenlerin develer hakkındaki sitayişleri ve mübalâğalı rivayetleri yılan hikâyesi kadar uzun sürer, can sıkardı. "Sıra sıra develer, birbirini geveler", kiremit demesine bir bilmecedir. Anadolu'da meşhur bir "Deveci" türküsü söylenir. Dişi deveye "Maya" derler.

Meşrutiyet tarihine deve de girmiştir: Mebus seçiminin rey sandıkları develerle taşınırdı. Davul zurna, hattâ lâtarina, bando muzika, darbuka ve dümbelek, o katarların caddelerden geçişi unutulur mu? Tam bir Uzak Şark manzarasıydı, gerilik alâmetiydi, hüznüme dokunurdu. Sonradan bir reklâmcı tarafından sırtlarına sütlü un kutuları yükletilerek gezdirildi. Bir aralık da "mübarek hayvan" dediklerimizden birinin iki yanına kocaman binlikler yerleştirip rakı ilâncılığı yaparak develerin kutluluğunu büsbütün bozduk!

Mısır'a gidenlerin Ehramlar önünde deveye binmiş, resim çıkarmaları âdettir. Şehir içine yakışmayan deve çöllerin ve bozkırların düzlüğünde bir dekora döner. Yukarıda devenin "stoik" olduğunu söylemiştim. Bir gün Halep'te taş yüklü genç bir Hecin görmüştüm, bacağı kırılmış, derisine bağlı kalan ayağı boşlukta sarkıyor, üç ayak üstü duruyordu. Artık kesilmeğe mahkûmdu. Fakat ıstırabına rağmen, hiçbir şey olmamışçasına, yine vakarla ufuklara bakıyor, son gevişini getiriyordu.

Bir gün de Tüdmür yolundan giderken ârızalı kum yığınları arasında gözüme hareket eden bir kabartı ilişti. Otomobilden indim, yaklaştım. Bu yeni doğmuş, bırakılmış vaziyette bir deve yavrusuydu, henüz ıslaktı. Tir tir titriyor ve

bacakları ip gibi birbirine dolanıyor, kalktıkça düşüyordu. İncecik tüylerinin rengi ne lâtifti... mangal külüne benziyordu; üflesem sanki dağılacak ve kumlara karışıp kaybolacak, ortada bir şey kalmıyacaktı... Öyle hafif, tozdan, hattâ dumandan ibaretti!

Okşamağa başladım. Fakat birdenbire başucumda beni gölgeleyen iri bir cisim hasıl oldu; kocaman bir deve, ana deve. Yavrusuna ilişiyorum sanarak acaba üstüme mi saldıracaktı? Durumum tehlikeliydi. Hayır... Baktı, idrâk ile, irfan ile baktı, muhabbetle okşadığımı sezdi ve tersyüzü, pervasız dönüp gitti!

Deve olmasaydı, Şark'ta bir medeniyet ve dünyada bir din eksik kalırdı.

Akşam, 10 Mart 1946

KURTLARA KUZU VERELİM!

Bu ne iştir, akla ziyan veren nasıl bir hesapsızlık, bir savrukluk, saygısızlık, mirasyediliktir: İkinci Cihan Harbi'nin dördüncü yılında ve en buhranlı, kıt bir ayı olan şubatta, daha ağzına bir tutam yeşil ot girmemiş süt kuzularını boğazlayıp boğazlayıp kilosu 300 kuruştan sattırmak! Bunu hangi vurguncuya, hangi hovardaya, hangi insafsıza veya bunların hangi mantinotasına yedirmek, yutturmak, sonra da "afiyet olsun, şeker bal olsun!" demek için kestirip sattırıyoruz? Kuzu eti? İnsaflı, vicdanlı, kendini ve dünyanın halini bilir bir adam şu günlerde kasaba gidip de, herkesin gözü önünde onu kestirip tarttırmağa, pirzolasını ayırtıp yaptırmağa razı olur mu? İnsan havyar alır da kuzu eti alamaz. Zira havyar, durduğu yerde artan, kilosu ağırlaşıp miktarı çoğalan bir nesne değildir. Kuzu ise, iki ayda en yüksek faizi getiren sağlam bir sermayedir.

O kuzu yarın koyun olacak, yani eti çoğalacak, kemikleri kalınlaşacak yünü kabaracak, derisi sağlamlaşacak, bunların hepsi de işe yarar, serveti arttırır bir hale gelecek. İktisat bakımından, böyle bir harp yılında kuzu kesmenin altun yumurta veren bir tavuğu kesmekten farkı var mıdır? Hangi mide düşkünü, boğazına meraklı, vurdum duymaz, sakalı tutuşmuştan çubuğunu yağmağı düşünen şahsın key-

fine hizmet için o fedakârlığı göze alıyor, bu lükse rıza gösteriyor, millî servetten cömertlik ediyoruz? Dördüncü yılına girdiğimiz halde, harp zamanı ekonomisi hakkında hâlâ bir fikir edinmemiş olamayız.

Dün *Tan*'ın yazdığı ve bizim her yıl tekrarladığımız gibi en bolluk devirlerde bile belediye mayıs ayından önce kuzu kesilmesine izin vermezdi. Neden bu eski, güzel âdete hiç değilse harp zamanında uymuyoruz? Yazıdan anladığımıza göre kuzu kesilmesi için bir koordinasyon kararı çıkması lâzımmış. Peki, aylarca evvel sığırların kesilme yaşı hakkında öyle bir karar çıkarken, aynı cinse ait bir mahlûk olan koyun neden hatıra gelmedi, koyun memlekette yeni mi türedi? Niçin heyet arasından bir zat çıkıp da, "Bu karara koyunlarımızı da sokalım," demedi? Şimdi yeni bir karar çıkıncaya kadar ne kadar süt kuzusunun canı çıkacak? Vurguncu kurtların gırtlağından kaç kuzu inecek? Onlar indikçe millî servet seviyesi ne derece düşecek? Kurtlara kuzu ikram edeceğimize, koyun olmaları için kuzularımıza ottan nasiplerini verelim!

Tan, 10 Şubat 1943

KUZU HAKKINDA ÖTEBERİ

Muallim Naciye bilhassa *Ömer'in Çocukluğu*'ndan ve o eserile bana açık Türkçe olarak samimî yazı yazma hevesi verdiğinden dolayı hürmetim vardır. Fakat biraz da kırgınım da: Keşke şu meşhur "Kuzu" manzumesini yazmasaydı! Hoş, kabahat kendisinden ziyade "Kuzu"yu mal bulmuş Mağribi gibi mektep kitaplarına sokanlarda!

Bu parçayı bana ilk ezberlettikleri zamandan beri kaç yıl geçti? On yaşında idiysem tam 48 sene! Hâlâ su gibi okuyabilirim. Onu okurum da cidden güzel ve kıymetli nice şiirden hiçbirini tekrarlıyamam. Naci'nin "Kuzu"su –tıpkı bazı tipler gibi– zihnimde bedîî zevk bakımından değil, acayipliği tarafından yer edip kalmıştır. Hem bir kalmıştır ki kuzu gördüm mü elimde olmıyarak bazı mısralarını muhakkak mırıldanmağa başlarım:

Ey süt kuzusu nedir bu nâliş?
Kim oldu sebep bu infiâle?
Mader vererek sana nevâle,
Pehlûsunu etmiyor mu bâliş?

Dikkat etmeğe lüzum yok: "bâliş-nâliş" kafiyeleri muhakkak ki komik... Süt hakkında "nevâle", hele yavrulu koyuna

"mader" denilmesi de insanın mantığına uymuyor. Göğüs yerine "pehlû" ise ne kuzuya ne koyuna yakışıyor. Fakat manzumenin asıl aklımda yer eden ve canlı cansız karşıma her kuzu çıkışında dilimin ucuna gelen mısraı şudur:

Dünbale ise hemîşe cünban!

Mânası: "Kuyruk ise daima hareketli harekette"... O nefis *Ömer'in Çocukluğu*'nu yazan üstat özlü, içli lisanı bırakarak şu u'cubeyi nasıl vücuda getirmiş, çirkinliğini nasıl anlamamış? Hayret! Biz, böyle zoraki Osmanlıcadan kurtulduğumuza memnunuz. Zoraki Türkçelerden hoşnutsuzluğumuz da aynı sebeptendi.

* * *

İşte bugünlerde en çok hatırlayıp içten veya yüksekçe sesle tekrarladığım mısra odur. Zira kuzu mevsimindeyiz. Şu var ki şehirde gördüklerimiz dirisinden ziyade ölüsüdür. Ölü diyorum; kasap dükkânlarının camekânlarına asılmış o cılız, yarı pelte, su ile deri halitası, ötesi berisi didiklenmiş, yer yer morarmış geçkin kızıllıkta et salkımlarına başka isim bulamıyorum.

Bir hadde, ağırlık ve dolgunluğa erişmeden kesilen kuzuyu yalnız sıhhate zararı bakımdan değil, manzarası cihetinden de yasak etmek lâzımgelir. Bir kere muhakkak ki kuzu eti yeme iştahını körletmekle kalmıyor, zihinde kalan çirkin şekli uzun müddet unutulamadığından tiksintisi de devam edip gidiyor.

Canlısı o derece sevimli olan bu mahlûku keserek bu kadar iğrenç hale sokmak her şeyden önce bir zevksizlik ve güzelliğe hürmetsizliktir. Zaten esasta kasap dükkânlarımızın vitrinde çengele asılı olarak bütün koyun teşhiri usulü şehrin bir çirkinliği iken şu mevsimde ufacıcık, henüz teşekkül edememiş kuzu ölülerile o çirkinliğe tüy dikiyoruz.

Eskiden eczanelerden bazısı tahammül edilmez bir münasebetsizlik yaparlar, cam kavanozlar içinde düşmüş çocuk teşhir ederlerdi. Bana şimdiki kasap vitrini kuzuları bunu hatırlatıyor. Doğmuştan ziyade düşmüşe veya düşürülmüşe benzemiyorlar mı?

Halbuki yenilecek kıvamı bulmuş, fıstık gibi besili kuzunun kesilmiş, serilmiş, sergilenmiş manzarasına bakarken öyle bir şey katiyen hatıra gelmez; aksine iştah harekete geçer: Kuzu etinden yapılmış nefis yemekleri düşünür, yutkunursunuz.

Dedelerimiz ve asıl mühimmi dedelerimiz zamanında Belediyeler muayyen bir sıkleti bulmamış kuzu yemezler ve satılmasına müsaade etmezlerdi.

Hattâ meraklılar kuzu yemek için hıdrellezi beklerlerdi. Meselâ bizim evde kuzu, ya sırıkta çevirme yahut dolma olarak ancak o gün siftah edilir, daha önce mutfağa sokulmazdı.

* * *

Eski adamlar göreneklere riayetten, hattâ körü körüne itaatten bir nevi zevk, keyif alırlardı. Meselâ babam, bizim peder de kuzu yemek için, "Hıdır İlyas beklermiş..." derdi; kendisinin de beklediğinden memnun görünürdü. Şüphe-

siz büyükbabam da vaktile aynı şeyi söyler ve merhum pederinin isrine uymakla övünürdü. Güzel ananecilik işte budur; biz bu ananeyi de bozduk. İyisine raslarsam ve fiatine bakmıyacak vaziyette bulunursam, Nevruz'dan evvel de yediğim oluyor. Lâkin nadiren...

Sözü kuzu eti yemeklerine getirirsem, şu sütunların yetişmiyeceğini bildiğim için bahsi başka tarafa çevireceğim: Kuzuyu görünce aklıma yalnız muallim Naci'nin demin işaret ettiğim manzumesi değil, La Fontaine'in meşhur "Kurt ile Kuzu" hikâyesi de gelir. Hani suyu bulandırdığını bahane ederek kurdun kuzuyu yemesi meselesi...

Okurken, dinlerken hangimizin içi sızlamaz? Hem o sırada kuzu pirzolası yer vaziyette olsak da yine kurda kızar, kuzuya acırız! Galiba bu infial ve teessürün sebebi kuzunun parçalanmasından ziyade kurdun cinayetini mazur göstermek için pek saçma bir bahane bulmasından, daha doğrusu insanlar gibi hiç de bahaneye başvurmaksızın cinayeti ulu orta işlememesinden ileri geliyor!

Kuvvetli olmıyan bahaneler aksi tesir hasıl eder.

Hem doğrusunu isterseniz La Fontaine'in o hikâyesi kimin tarafından uydurulduğunu bilmediğim aynı mevzudaki şu "Horoz ile Sansar" fıkrasından güzel değildir. Bilseniz bile tekrar dinliyebilirsiniz.

Sansarın biri horozun karşısına dikilmiş, "Bana bak," demiş, "sen kim oluyorsun da halk rahat rahat uyurken her sabah avazın çıktığı kadar haykırıp bağırarak elâlemin keyfini bozuyorsun? İnsanların da, hayvanların da arasında uyanacağı saati bilecek senden daha dirayetlisi yok mu? Bu ne küstahlık!"

Horoz şaşırmış: "Yaradılışımın icabı," diye kekelemiş, "ben de memnun değilim amma önüne geçemiyorum!" Sansar bakmış ki bir tek sebep ve bahane kâfi gelmiyor, bu defa zavallıyı yukarıdan aşağı, uzun uzun süzmüş, demiş ki: "Hem nedir bu kıyafetin? Erkeğe şu elvan elvan tüyler, şu yeni kadın şapkaları gibi gülünç ibik, kuyruğundaki salkım saçak sorguçlar yakışır mı? Tavuğu yoluk, güdük bırakmış, ona yaraşacakları sen takıp takıştırmışsın! Utanmıyor musun?"

Horoz afallamış: "Allah öyle yaratmış," demiş, "kendi elimde olsa hepsini atar, kurtulurum!" Sansar kısa bir tereddüt geçirmiş amma bir vesile daha bulmuş: "Sen kuş musun, yoksa dört ayaklı mahlûklardan mısın? Boyuna kanat sallar, pır pır eder, çırpınır, bir fırladın mı sanki göklere erecekmiş gibi caka satarsın. Halbuki havada iki arşın uçtun mu feryat figan kafası üstü yere yuvarlanırsın! Ben senden daha münasebetsiz hayvan görmedim. Dünyanın rahatı için vücudunu kaldırmak farzdır!" Ve artık cevap vermesine meydan bırakmadan horozun gırtlağına yapışmış...

* * *

Bir zamanlar İstanbul'da pek almış yürümüş olan kuzu muhabbeti artık sönmeğe yüz tuttu. *Ömer'in Çocukluğu*'nda Muallim Naci'nin güzel bir yazısı da ufak yaşta bakıp beslediği kuzu üzerinedir.

Kırk yıl önce bu mevsimde kuzusu olmıyan çocuklu ev pek nadirdi; hele kenar semtlerden geçerken viraneler arasında, boş arsalarda, kırlık yerlerde muhakkak kuzu otla-

tan birçok çocuğa raslardınız. Köpek muhabbeti sonradan onun yerini tuttu. Analarından ve sürülerinden ayrılan kuzuların ilk gecelerdeki acıklı melemeleri işitilmeyen sokak var mıydı?

Çocuğun en fazla hoşlandığı önde yürürken başıboş kuzunun arkasından gelmesi, küçük sahibini adım adım, tombul tombul, daha doğru bir tâbirle bıngıl bıngıl takibetmesiydi. Bir mahlûku kendisine bağlamak, itaat eder halde görmek izzetinefis okşardı.

Hoş, dedelerimiz de vaktile zevcelerine sokakta tıpkı kuzu gibi arkalarına takıp gitmezler miydi? Ben o devre yetiştim: Karı koca yanyana yürümezlerdi; kadının mevkii –namazda olduğu gibi– yolda da bir adım geride bulunmaktı. Babamın anamın sabah namazını beraberce kıldıkları sırada erkeğin önde, kadının arkada durmasına şaştığımı hâlâ unutmadım.

Ben, nihayet bir gün elimden alıp keseceklerini düşünerek kuzu beslememiştim. Şu var ki yavruluğu pek güzel olan bu hayvancağız koyunlaştı mı çirkinleşir, çevikliği de, zekâsı da geçip söner; kart sesli, kart suratlı, ayrıca pek kirli bir mahlûk olur. Cidden kesilmesi lâzım bir hale gelir, fazla acımak hissi vermez.

Asıl insafsızlık eninde sonunda etini yiyeceğiniz yahut yedireceğiniz bir mahlûku kendinize o derece alıştırmanız, bütün muhabbet duygularını üstünüze çekmeniz, peşiniz sıra gezdirmeniz, avucunuzda fıstık üzümle beslemenizdir.

Bu bakımdan insan hikâyedeki kurttan da, sansardan da daha katı yürekli, daha zalimdir. Zira kurt o kuzuyu ve sansar o horozu aylarca beslemiş, öpüp sevmiş, naz ve na-

ime garketmiş, âdeta evlâtlık edinmiş değildir. Kuzusunu göğsünde, horozunu dizinde büyütüp ufacıcık, basit yüreklerinde gelişen sevgiyi kazandıktan sonra, günün birinde ot ve yem görmeğe alıştırdıkları ellerine bıçak alarak ahıra ve kümese giriş La Fontaine hikâyesinden çok acı, acıklıdır.

Görüyorsunuz ki söz kuzudan açıldı mı dil ve kalem muhakkak zulümden şikâyete yol buluyor.

Akşam, 2 Mart 1947*

* Aynı yazının bir çeşitlemesi "Şu Mübarek Hayvan" başlığıyla, 20 Şubat 1955 tarihli *Zafer* gazetesinde yayımlanmıştır. (hzl.)

BİZİM ESKİ NESLE BİR BAKIMA "KUZU NESLİ" DİYEBİLİRİZ

Eskilerin göreneği ile kuzu mevsimine yeni girdik. Hıdrellez'den önce kuzu etine rağbet etmezlerdi; mayıs ayında ise koyun sütünü içmek ve sütlü tatlılar yemek gibi bir âdetleri vardı. Bizim evin koyun sütünü İçerenköylü bir "Deli Mıstık" vardı, mayıs boyunca o getirirdi. Bir ay müddet üstü fırında kızarmış sütlâç soframızdan eksik olmazdı. O "Deli Mıstık" süt güğümlerini atının iki yanına asar, kendisi de ortaya oturur, türkü söyliyerek köşkleri dolaşır, önüne gelenle şakalaşırdı. Beyler ve paşalarla da "sen" diye konuşur, insan sınıf ve seviyesine aldırış etmez, dünyaya metelik vermezdi; deliliği buradan geliyordu!

Hıdrellez günü çevrilecek kuzuyu da bu delifişek köylü getirirdi. Ev halkı bembeyaz kıvırcık tüylü, sürmeli kara gözlü, bıngıl bıngıl, boynuzları yeni sürmüş kuzuyu görünce kesilecek diye acır, çoğu görmemek için kaçışırdı; fakat akik gibi kızarmış olarak tepsiye dökülünce acıyıp kaçışanlar bunun başına toplanır, birkaçı zavallının gözlerini bile oyup yutmak derecesinde işi zalimliğe kadar götürürdü. Zaten acıma bir zulüm başlangıç ve hazırlanması da olabilir. Meselâ Robespierre politikacılığının ilk günlerinde idam cezasının kaldırılmasını isteyen ateşli bir hatipti; "dehşet

devri"ni açan ve her gün giyotine arabalar dolusu insan yollayan mütefekkir canavar da kendisi olmuştu!

Bizim nesle bir bakıma "kuzu nesli" diyebiliriz. Sebebi bir değil, ikidir: evvelâ kuzu gibi uslu, itaatli, az çok bön yetiştirilirdik. Sonra kuzuyu şimdikilerden çok severdik. Yarım asır önce İstanbul çocuğunun birçoğuna beslesin, oynasın, gezdirsin, avunsun diye kuzu almak âdetti. Bu mevsimde çocuklar çayırda, viraneler arasında, yıkık surlar üzerinde kuzu gezdirirler, kuzu otlatırlardı; o canlı ve sevimli oyuncakla hoş vakit geçirirlerdi. Bir gün kuzu ortadan kaybolurdu; çocuk ağlardı ve o günlerde evde yenilen etin kendi kuzusunun parçaları olduğunu bilmezdi.

Okul kitapları da zaten "kuzu" manzumeleriyle dolu değil miydi? Hepimiz Muallim Naci'nin "dümbâle ise hemişe cündan" ve "Mader pehlusını etmiyor mu baliş" gibi mânasını anlamadığımız şiirini ezberlerdik. Recaîzade'nin de kuzuya dair bir manzumesi vardı; mübarek hayvancağızı anlatır, anlatır, sonunda kasaba gideceğini söyliyerek yufka yüreklerimizi rikkate getirirdi. "Kurt ile Kuzu" masalına da pek acırdık. Malûm ya, kuzuyu parçalamak için mel'un hayvan "suyumu bulandırdın" diye hiçten bir vesile icat eder.

İnsanlar kuzuları yemek için öyle bir vesile aramağa da lüzum görmezler. Ancak birbirlerini yemek lâzım gelince, vesile bulmak ve çok defa kendi yaptıkları kanunlara başvurmak âdetleridir.

Yeni İstanbul, 11 Mayıs 1958

BİRİNCİKÂNUN AYI, "KAZ AYI"...

Kaz bahsine, yazıya konu bulamadığım için çaresizlikten girişti̇ğimi sanmayınız. Buna bir, hattâ birkaç sebep vardır: Avrupa bakımından birincikânuna "kaz ayı" dense sezâdır; zira bu ay, harpten önceki yıllarda, hele İngiltere ve Almanya'yı düşünürsek bir kaz katliâmı, kaz kırımı mânasına gelirdi; Noel ve yılbaşı geceleri bu memleketlerde kaz yemiyen, sofrasında kaz bulundurmıyan aileye rastlamak pek güçtü.

1942 Birincikânunu'nda ise kaz, zümrüdüanka gibi bir masal kuşundan farksız ve bulunmaz olsa gerektir. Bulunsa da, belki yemesi suçtur hattâ bâzı yerlerde kaz kesenin kafasını balta ile uçurmaları bile mümkündür!

Noel ve yılbaşı sofralarında kaz yenilmesi âdeti, sanırım, bu kümes hayvanının eski zamanlardanberi Mısır, Yunanistan ve Roma'da kutlu bir kuş olmasından ileri gelir. Roma şehri, biliriz ki "Kapitol kazları"nın uyanıklığı sayesinde düşman baskınından kurtulmuştur. Fakat orada kaz sürülerinin bulunması bu vak'adan önce Romalılarca zaten kazların hem din, hem aşçılık bakımlarından el üstünde tutulduğunu meydana koymaktadır. Horace, "iri incirle pişirilmiş kaz ciğeri yemeğinden" büyük övgü ile bahseder. Bütün Frenk yemek kitaplarında kaza ayrılan sayfalar çok yer tuttuğu gibi

tarifleri de pek candan, okunurken imrendirecek kadar parlak yazılmıştır.

Nedense bizler, hele İstanbullular bu nefasetli ete karşı isteksiz, çekingen davranırız. Yıllar, ömürler geçer, bazı İstanbullunun kursağına kaz eti girmez. Hattâ bizim yanımızda kazdan bahsedilince hatırımıza gelen şey bildiğimiz kanatlı, gagalı, uzun boyunlu, gösterişli hayvandan ve bunun dipdiri, bembeyaz, etinden fazla tanıdıklarımızdan veya tanımadıklarımızdan biri, muhakkak bir adamdır.

"Şu kaza bak!" denildi mi gözümüz gerçekten kaz değil, ahmaklığile tanınmış, ahmaklığı yüzünden akan bir cinsdaşımızı arar.

* * *

Kaz kelimesini –bugün şu konuşmamızda olduğu gibi– bir yazı başında veya içinde görünce de dudaklarımızda mânalı sandığımız bir gülümseme belirir. Aramızda yılışanlar dahi vardır. Zira bahsin kazdan ziyade kaz kafalı dediğimiz adamlarla münasebeti olduğuna hükmeder, birtakım cinaslar, soğuk ve kaba şakalar, iğnelemeler ve incitmeler bekleriz.

Halbuki kaz, kümes hayvanlarının, belki başka çeşit hayvanların da en akıllısı, çok güzeli, gayet cesaretli ve –asıl önemli cihet– pek ileri bir cemiyet hayatı kurmuş olanıdır.

Öyle olduğunu düşünmeden, akıl ermez bir hatâlı görüş ve büyük bir haksızlıkla o mükemmel kaz, bizler için ahmaklık senbolüdür. Kolayca aldatılan, hiçbir sözü kavramıyan ve daima alay edilen adam, kazdır. "Kaz gibi yüzüme

ne bakıyorsun? Kaz gibi durma! Kaz gibi yoldular!" sözleri çoğumuzun ağzından düşmez. Meşe odununa, eşeğe yaptığımız haksızlıklardan birini de kaza karşı yaparız.

Kaz gerçekten mi pek zekâlı ve kavrayışlıdır?

Evet.

Bir istatistiğe göre otomobil altında en az ezilen mahlûk kazdır. Kaz sağını, solunu gayet iyi kollar, ayrıca ikide bir uzaklara bakarak yürür. Vak'a karşısında telâşa düşmez; hele yolunu büsbütün şaşırtacak, yanlış manevra yaptıracak hareketlerde hiç bulunmaz. Ağır, hesaplı, ölçülü adımlarla en elverişli, emniyetli tarafa sapar.

Bir kaz sürüsü, başlar yerde otlarken yine emniyettedir. Zira içlerinden bir tanesi gözcülük ederek tehlikeyi vaktinde arkadaşlarına haber verir. Yenilen şey ne kadar lezzetli olsa bu gözcü, nöbetten bir an ayrılmaz; kaz cemiyetine olan ödevini hakkile yapar.

İşte biz, insanlar böyle üstün bir mahlûku ahmaklık senbolü diye seçmişizdir. Bana öyle gelir ki kazlar, işin farkındadırlar, kendileri hakkında insanların ne düşündüğünü pek iyi bilirler; fakat aldırmazlar, kayıtsızca kanat silker, olsa olsa tıslayıp geçerler.

* * *

Kaz bulunan kümese sansar giremez.

Zira kaz geceleyin etrafı görür, bütün manevra yetkinliğine sahiptir. Ayrıca yılan gibi uzanan boynu, yine yılan gibi tıslayan ağzile hem korkunçtur hem de doğuştan atılgan, yiğit ve korkusuzdur. Çocukluğumuz da hep birden kafala-

rını uzatarak, kanatlarını çırparak, bir savaş havasına benziyen trampeteli sesler çıkararak üzerimize saldıran bir kaz sürüsünden nasıl korktuğumuzu ve sürünün önünden ağlaya haykıra nasıl kaçtığımızı pek iyi hatırlamamız lâzımgelir.

Kazlar cesaretlidirler ve bu cesurluk gösterişli vücutlerine, keskin testereli dişlerine, sert kanat çarpışlarına da yaraşmaktadır. Ayrıca kaz, yumuşak, beyaz, köpüklü ve kabarık tüylerile, sapsarı gagası ve yine sarı renkte ayaklarile, masmavi bazan da süt mavisine yakın parlak gözlerinin soğukkanlı, zalim bakışlarile, azametli yürüyüşü, cihangirce duruşile dikkat çekici, süsleyici, fotojenik, heykeli yapılmağa elverişli, kısacası güzel bir hayvandır.

Hele kaz yavruları, hiçbir artistin hayalinde vücut veremiyeceği derecede hoş, pek sevimli mahlûkcuklardır. Kaz sürüsünün dolaştığı bir çayır, kazların yıkandığı bir çeşmebaşı veya filo halinde yüzdükleri göl ve dere, başlıbaşına bir tablo haline giriverir.

Güreş bakımından da kazlarınki büsbütün başkadır; çok meraklı ve heyecanlıdır. Zira pehlivan kazlar dövüşürken her ikisinin dişileri, erkeklerinin arkasına dizilip bir ağızdan kavgayı şevklendirirler, güreşenleri bağırarak yüreklendirmeğe çabalarlar ve –asıl ehemmiyetli cihet– yenileni ortada bırakır, takımıile yenenin arkasına düşer, bir zafer alayı teşkil edip âdeta güle oynaşa giderler. Hiçbiri başını çevirip de düşkünün yüzüne bakmaz ve bir avutma kelimesi olsun söylemez.

Kazlar, zafer mefhumunu ve icaplarını insanlar kadar, tıpkı insan zihniyetile anlamışlardır.

* * *

Kazlar konuşur mu?

Evet! Onların yaşayış tarzını ve cemiyet hayatını yıllarca yakından ve pek dikkatle incelemiş, ömrünü bu işe vermiş bir Alman bilgininin vardığı neticeye göre kazlar çıkardıkları çeşitli seslerle küçük bir "sözlük" meydana getirmişler, zengin sayılabilecek bir dille birbirlerine meramlarını anlatmak imkânını bulmuşlardır.

Aile kavramı ise kazlarda bütün kümes hayvanlarından ve bütün kanatlılardan daha ileriye gitmiştir; ilk insanlarınkinden daha "mütekâmil"dir. Aile şefi, büyük salâhiyetlere sahiptir; emniyeti ve görenekleri şiddetle korur; dişilere, yavrulara bir örnek muamelede bulunur ve kazlar arasındaki kanunların zerre kadar dışına çıkmaz.

Hattâ –yukarıda bahsi geçen bilginin anlattığına bakılırsa– büyük çiftliklerde kazların kendi usullerince bir düğün törenleri de vardır: Vakti gelince, baba ile ana kaz, dişi yavrularını sıra ile bir yere dizerler; çiftleşme çağına ermiş erkek yavrular, bunların karşısına geçip başlarlar birbirleriyle güreşmeğe! Yenen delikanlı kız kazların önünde azametle durur, bakar, bekler, nihayet taze bir dişi sıradan ayrılır, erliğini isbat etmiş olan gencin yanına gider. O hareketin mânası "seni beğendim, sevdim, evlenmeğe razıyım" demektir. İkisi beraberce sürüden uzaklaşırlar, öbürlerinin sevinç sesleri havayı sarsarken çayırlar, çimenler arasında uzaklaşıp gözden silinirler. Bu suretle yeni bir kaz ailesi kurulmuş olur!

İşte, bizim ahmak adama benzettiğimiz kaz, böyle bir

mahlûktur ve görülüyor ki asılsız isbatsız şuna buna dil uzatan insanların –ahmaklığına demiyelim– haksızlıklarına hudut yoktur.

Tan, 6 Aralık 1942

TOKLUK ALÂMETLERİNDEN

Çocukluğumda İstanbul'un bir merakı da seçme ve süslü cinsten güvercin yetiştirmekti. Konaklarda geniş güvercin salmaları bulunur, bunların seyri işsiz beylerle harem halkına eğlence olurdu. Bir aralık güvercin merakı eski devirlerin lâle merakına yakın bir dereceye vardırılmıştı; beğenilen cinsin çifti yüksek bedellerle satın alınır, güvercin üretmekle geçinen esnafa bile raslanırdı. Hattâ yaşınaklı denilen bir güvercin vardı ki yalnız kıyafeti değil, yürüyüşü de hanımlara örnek ve moda olmuştu. Güvercine merak biraz da aşkı temsil etmesinden gelir ama bu, daha ziyade lüks güvercinler için doğrudur. Zira cami güvercini denilen cins, çeşit çeşit dinler, inanlar arasındaki münasebete, benzeyiş noktalarının misalidir ve kuşlar arasında insan dinini, dindarlığı en iyi benimsemiş olanlar da bu güvercinlerdir: İslâm memleketlerinde cami, türbe, medrese civarında yaşarlar; Hıristiyan ülkelerinde kiliselerden hoşlanırlar.

Sebebi basittir: O gibi kutsî yerlere uğrıyan insanlar din tesirile hayvanlara karşı geçici de olsa saygı gösterirler ve yardım hislerine kapılırlar. Namaz, niyaz, ziyaret için ve şefaat dileğile gelmiş bir adam tam bu sırada suç işlemekten kendini alıkoyar ve hayır yapmağa nefsinde bir meyil duyar. Yani güvercin mâbet civarında hem emniyettedir hem

de gıdası önüne getirildiği için refahtadır. Görülüyor ki güvercinler insandaki din ve itikat meylini lehlerinde pek mükemmel kullanabilmiş becerikli kuşlardır: Hocalarla papazlardan sonra din yüzünden geçinen ferasetli ve kalabalık bir cemaat gene onlarınkidir. Yabani bir cinsi olan zavallı üveyk avcı elinden neler çeker... Bunlar ise aynı avcının elinden yem yer!

Fakat şimdiki aç Avrupa'da bütün o geleneklere ve inanlara rağmen güvercinden eser kalmamış. Venedik'teki Sen Mark Meydanı'nda bile kanad sesi kesilmiş olsa gerektir. Bugün bir şehrin damlarında ve mâbet avlularında güvercin sürülerinin uçuştuğunu görür görmez bizimki gibi o şehrin harb ve açlık felâketi çekmediğine derhal hükmedebiliriz. Avrupa'da güvercin nesli tükenmişe benziyor. Bu sebepledir ki güvercini sulhun müjdecisi saymak her zamandan fazla asrımıza uygun düşmektedir. Bu kuş, asıl yeni harblere göre bir sulh sembolü ve bir tokluk alâmetidir.

Akşam, 13 Eylül 1945

VAKİTSİZ DÖNÜŞ

Kanadı kırık yaşlı leylek, bu yaz, Senegal Nehri boyunda tek başına kalmıştı; Avrupa'ya sefer yapan kardeşlerinin dönüşünü, hüzün dolu gözleri havada, sabırsızlıkla bekliyordu, "Daha bir ay var," diyordu, "ne uzun!" Fakat, birden, sabah güneşi ufkunda kâh gümüşlenip kâh köpükleşen bir akın sezdi, yüreği hopladı. Leylekler vaktinden evvel dönüyorlardı. Onlara sordu: "Benim hesabım mı yanlış, yoksa siz mi acele ettiniz? Hem bu ne hal? Yeni yavrularınız pek cılız, pek sıska; siz de süzgün, perişansınız!"

Anlattılar: "Sorma başımıza gelenleri, dede! Avrupa'da, tufandan önce yaşadığına hükmettiğimiz vahşi, yırtıcı, kocaman kuşlar türemiş. Öyle kuşlar ki karınlarını kokulu bir su ile dolduruyorlar ve şehirler üstünde haykıra hırlaya, gece gündüz dolaşıp alev işiyor, demir döküyorlar. Yangın ışığından gözlerimiz kamaştı; tozdan, dumandan gırtlağımız tıkandı. Bizden kaç ana, kaç baba, kaç baca ve kaç yuva eksildi? Hesabını Allah bilir. Dikiş tutturamadık ve henüz tüyü bitmemiş yetim yavrularımızı peşimize takıp kışlağımıza kapağı güç attık. Bilmeyiz baharda o netameli ülkelere gitmeyi bir daha nasıl göze alacağız?" Bütün leylekler gagalarını birbirine çarparak ah ve efgan ettiler, Afrika vâdileri nâle ve feryatla doldu.

Sakat leylek, her sakat ve her münzevî gibi biraz filozoftu; gürültü yatışınca şöyle dedi: "Hele şimdi başınızı dinleyiniz ve bu Bahar olmazsa öbürünü bekleyiniz. O gökler yine sizlerin, sulhseverlerindir. Unutmayınız ki yırtıcı kuşun ömrü az olur!"

Tan, 15 Kasım 1943

İNSANLARLA AKREPLER ARASINDA

Gazetede okuduğum son tebliğe göre Mardin'de akreplerle ahali arasında iki senedenberi aman vermeden süren muharebe insanlar lehine büyük bir inkışaf göstermiş: 3 ayda o çirkin, zehirli, sinsi hayvanlardan tam 36 bin 274'ü maktul düşmüş; harp bütün hıziyle devam ediyormuş ve kış gelmeden düşmanın daha geniş mikyasta imhası için de canla başla çalışılıyormuş. Bravo! "Teşkilât"ın ne demek olduğunu, ne semereler vereceğini iyice gösteren bu misal karşısında dahi –tıpkı sivrisinek mücadelesindeki gibi– eski devirlerin uyuşukluğunu, miskinliğini düşünüp şaşmamak, yeni uyanıklığı ise alkışlamamak kabil midir? O çağlarda Mardin ve havalisi, Hindistan ormanları, Ganj Nehri kıyıları kadar korkunç ve tehlikeliydi; buralardaki naja yılanlarına mukabil, cenup ülkemizde zehirli ekseriya ölüme sebep olan müthiş akreplerden dolayı hem yerli ahali hem de memurlar sınıfı daimî bir endişe içinde yaşar, endişeli gözler yerde, duvarda, yatakta, yorganda, kapta kacakta mütemadiyen akrep arar, uykusunda bile akrepli rüyalar görürdü. İşte bu kâbus yakında sona erecek; Mardin'de akrep, Erenköyü'nde sivrisinek kadar bulunmaz olacak!

Lisanımızda akrep diyince "Akrabanın akrabaya akrep etmez etdüğün" sözünü hatırlamamak da mümkün değil-

dir. Hattâ akrebiyle meşhur olmayan yerlerde bile bu hayvanın sevimsiz, soğuk adı, o sözden dolayı, ikide bir yine anılır. Fakat fikrimce akrabayı akrebe benzetmekten –iki kelimenin baş harflerindeki müşabehetten başka– isabet yoktur. Filvaki akraba dahi çok defa zehirlidir ve zehirli iğnesini kullanır; ama akrep bunu nefsini müdafaa için yapar ve iğnesini ancak hasım sandığına batırır; akraba gibi çekemediği, kıskandığı için hısmına değil! Sonra akrep lehine şu ciheti de kaydetmeli: Bu hayvan pek onurludur; bir ateş çemberi içinde kalıp da kurtulmaktan ümidini kesince kendi zehirini kendine batırır, silahını göğsüne sokan bir trajedi kahramanı gibi haysiyetle ölmeği bilir!

Tan, 28 Ağustos 1941

BELKİ HOŞA GİTMİYECEK

Sinemaya gidenler –çok defa benim de başıma gelir– zihinlerinde birkaç güzel tabiat ve insan manzarasile, fakat vücutlarında birkaç tane de haşarı pire ile evlerine dönüyorlar.

Daha ziyade o seçme kadın veya erkek hayalleri mi fikrimizi kurcalıyarak, yoksa vücudumuzda sıçrayıcı haşereler mi ıvıl ıvıl dolaşarak uykumuzu kaçırıyor, bilemem. Kendi hesabıma, çok hoşuma giden afacan Maria Montez'in düzgün bacakları zihnimden biraz sonra siliniyor... ama uçarı pireciklerin, sayısını bilmediğim minimini ayaklarını biteviye hissetmekten, düşünmekten kendimi alamıyorum.

Pireler tenimiz üstünde, çamaşır büklümlerine gizlenerek saklambaç oynıyan yaramaz çocuklardır. Saklambaç oyunundaki gibi bir aralık ses ve hareket kesilir. Sonra usul usul, birbirlerini ararcasına yürüyüşler ve ötede beride kıpırdamalar başlar. Daha sonra buluştuklarını, tavan arasından bodrum katına kadar gürültü patırdı koşuştuklarını duyarım. Tavan arası sırtımız, bodrum katı bacaklarımızdır ve çapkınlar yukarıdan aşağıya merdiven basamaklarından değil, âdeta tırabuzonlarından kayarak son süratle inerler!

Pire haşerelerin keçisidir (tabiî, hayvanat ilmi bakımından konuşmuyorum). Keçi gibi çevik, canı tez, sevimli-

dir; bana öyle gelir ki cinsi zevki de gene keçininki gibi ötekilerden ince ve üstündür. Vücutlara sade karın doyurmak, gıdasını almak için değil, biraz da çapkınlık olsun diye sokulur. Ayrıca sanırım ki pire erkek elinden kaçıp kurtulmağı becerir de kadın elinin cazibesine tutulur, çarçabuk yakalanır. Bu bahiste erkeklerin seyyiat defterindeki hane büyük bir rakam kaydedemez. Pire cellâdı daha ziyade kadınlardır.

* * *

Sanırım şark kadınının bir tarifi de şu olabilir: En maharetli pire avcısı! İç çamaşırının değil, üç kat elbisenin üstünden bile onu kıskıvrak yakalayıverir; soyunmağa lüzum görmeden de becerikli ellerini kumaşlar arasından sokarak kıstırır ve "Yakaladım seni, kâfir!" diye hemen hiç değişmeyen bir zafer tebliğile "çıt!" kırıverir.

Oya gibi, nakış ve dikiş gibi kadın eli, küçük yaştan bu işe idman yapar, yatkınlaşır. Sayısı bilinmez asırlardan beri yapılagelmekte olan bu idman neticesinde kadın, öğretilmese de âdeta tabiî sevkle pire avlamakta hünerlidir. Anasız büyütülmüş kedi yavrusunun zamanı gelince fare deliğini beklemesi ve zağar eniğinin kuş saklı bir çalı önünde ferma vaziyeti alması gibi!

Pire, Çin'de sihirbaz bir fincancı ustasının fağfurdan yapıp can verdiği tılsımlı bir oyuncağı andırır. Hem naziktir, hem sağlam... Fakat çatlatmağa gelmez. Vücudumuzda kendi eviymiş gibi bir aşağı bir yukarı gezip dolaşmasa, uslu dursa, ısırmasına pek aldırış etmiyebiliriz. Zira bütün o cins haşere arasında pirenin ısırması en nezaketlisi, en az can

yakanıdır. O kadar ki küçük bir acıyı ve yarayı anlatmak için pire sokmasını, pire yeniğini ölçü ve örnek diye gösteririz. Pireyi deve yapmak ile habbeyi kubbe yapmak, aynı mânayadır; yani pire sevimlice bir küçüklüğün mikyasıdır. Gene şüpheye düşmekten ileri gelme hafif vehim de "pirelenmek" tâbirile anlatılır. Pire bir işe daha yarar: Çeviklik ve ayağına tez oluş gibi meziyetler hakkında teşbih!

Görülüyor ki bu mahlûk hakkında az çok iyice şeyler söylemek mümkündür. Sinekten tiksiniriz, tahtakurusundan iğreniriz, bitten öğürürüz; fakat pireyi nihayet istemeyiz. İşte aradaki fark! Öyle olmakla beraber ancak dört haşerenin dördünden de kurtulmuş bir şehre medenî denilebileceğini bilenlerdeniz.

Yukarıda pireyi bir bakımdan keçiye benzetmiştim. Gece gündüz vücudumuzun yaylalarında, fundalıklarında, kayalıklarında seğertüp otlıyan, atlıyan, durmaz uslanmaz keçiye... Tahtakurusile öteki mahut tifüs taşıyıcısını öyle sevimli bir teşbihe lâyık göremem. Sinemalarımızdan bazısı yalnız pire sığınağı değildir, tahtakurusu barınağıdır da... Sanki sinemalar bilet kestikleri zaman bize birer de canlı cinsinden sürpriz hediye kuponu verirler: Çıkarken onlardan birini veya birkaçını beraberce evimize götürürüz: Pire ve tahtakurusu!

O hediyelerin koca salonda kimden bize devredildiğini, nerelerde ve ne gibi vücutları dolaştıktan sonra mahremiyetimize girdiğini düşünmeğe pek gelmez. Herhalde perdede boyuna bosuna bakarak, "Yaradan Tanrı'ya kurban olayım!" dediğimiz Betty Grable'in zambak teninde gezinip çıplak sırtına attığı ermin kürkten gelmese gerek!

* * *

Sınıf farkı gözetmeyen bu mahlûkcuklara biz –doyura besleye, ısıta okşaya taşımağa yarıyan– vagon restoranlı katarlar hizmetini görürüz. Meselâ, şimdi film yıldızının seyrine daldığınız sırada farkında olmadan bağrınıza basıp getirdiğiniz pire belki de Samatyalı veya Kuzguncukluydu; ahşap ve konforsuz bir evin yavrusuydu; gıda alamamış vücutların kanile geçiniyordu. Şu anda ve sizin sayenizde kibarlar âleminde, bir ulu apartmanın dördüncü katında, kalorifer sıcağında, ipek çamaşırlar arasındadır ve emdiği kırmızı eksir içinde –bilmem hoşlanır mı yadırgar mı?– havyardan çulluk etine kadar ne kuvvetli gıda maddelerile beslenmiş kırmızı kürecikler vardır!

Fakat talih gibi görünen bu kısa ikbalin arkası –birçok tez yükselmelerde olduğu gibi– idbar, hattâ ölümdür.

Zira o süslü dam altında yoksulu pek yaşatmazlar; yaşatmamak için gözcüler, ayrıca zehirli gaz saçan tulumbalar bulunur. Zaten işi gücü kan emmek olan türedi zengin hiç kanını emdirtir mi? Vücudunda pire hisseden bayan çamaşırlarını fırlatıp banyosuna dalıverir; çini duvarlı bembeyaz hamam odasında fakir pirenin gözleri kamaşır; sıçrar, tutanamaz; onu yakalıyarak hanımına yaranmak sevdasına düşen hizmetçinin avcuna girer ve bu, krome muslukların parıldağı somaki taklidi mermer saray biçarenin gördüğü, tadını almağa vakit bulamadığı son ikbal ve son kan damlası olur.

Seyahate çıkmıyan arkadaşları izbe semtteki ahşap evin

tozlu hasırı altında şimdi hâlâ sefildirler; lâkin büyük bir ihtimalle hayattadırlar.

Biz pireyi bir cihetten daha övebiliriz: Öldürülmesinin pek pratik olması dolayısile! Hiçbir haşere pire kadar insanlara öldürme kolaylığı göstermemiştir. Ne kendinden ne kanından fazla iğrenmediğimizden, kokusu olmadığından, hemen hemen iz ve eser bırakmadığından şöyle, iki parmak ortasında çevirir, çevirir, sersemlettikten sonra iki tırnak arasına alır bir sert hareketle hayatına son veririz.

Gel de aynı işi tahtakurusuna ve öteki murdara yap bakalım.

Tahtakurusunu tutunca ezilmemesine şiddetle dikkat etmek, sonra su dolu bir kap veya akarsu bulmak lâzımdır. Yer, taş değilse atıp çiğnemekle ölmez. Daha fenası kaçırdınız mı kendine çarçabuk bir delik bulur, gizlenir, aylarca aç, orada bekler ve zamanı gelince sayısız yumurta yapar, yavru çıkarır, evi istilâ eder. Beşinci kolun bütün vasıfları tahtakurusunda mevcuttur. Halbuki pire daha ziyade bir paraşütçüdür, komandocu ve ılgarcıdır: Gelir, yakar; ya ölür yahut ters yüzüne döner gider!

* * *

Sözü uzatmaktan çekinmesem pire hakkında daha birçok şeyler yazacaktım. Meselâ bu mahlûkun insanlardan fazla –kuyruk ve dişle mücadele zorunda kalan– elsiz hayvanlar için belâlı olduğunu, zavallıların çektikleri çileyi tuhaf tuhaf tablocuklarile anlatacaktım. Hiç değilse yalnız şunu belirtmeden geçmiyeyim: Elinde insan eli gibi –bin bir ica-

dın anası– en mükemmel bir vasıta bulunan bizlere pireli, tahtakurulu ve mahut böcekli olmak, hele şu asırda gerçekten ayıptır.

Sinema gibi insan aklının ve insan elinin vücut verdiği bir hârikayı seyrederken ahır, ağıl mahlûkları gibi pirelenmek ve kulübelerde, barakalarda, viranelerde yaşarcasına tahtakurularına bulanmak ne demek?

Fikrimce yarının mimarlığı sinema salonlarını her tarafı hortumlarla yıkanabilecek bir cins garaj şeklinde yapmalıdır. Duvarlar, yerler, koltuklar, ne varsa sudan geçebilmeli ve günün belli saatlerinde tavan kalkarak, duvarlar açılarak, üstten ve yanlardan içeriye bol güneş ve hava girmelidir.

Hoş, gene de mesele halledilmiş sayılamaz. Salonun piresiz olabilmesi için seyircinin de oraya bir eroin kaçakçısı gibi en gizli yerlerinde pireler saklıyarak girmemesi, pire sokmaması, pire kundakçılığı yapmaması lâzımdır!

Dedelerimiz "bir pire için bir yorgan yakmak" sözünü hiçten işe fazla önem vermek, yersiz telâşa düşmek, lüzumsuz gayretkeşlik göstermek mânasına kullanırlardı. Yanılmışlar. Pire tersile lekeli bir yorgan ve hele pire yeniklerile nokta izlenmiş bir gerdan bildiğim sefalet manzaralarının en başında gelir.

Birbirimizin haşeresini devridaim halinde alıp vermekten, vücutlarımızda besleyip üreterek birbirimize devretmekten, şu iğrenç mübadeleden, daha doğrusu iptidaî şekilde böcek trampası yapmaktan kurtulmağa bakmalıyız.

Sinema dönüşü –yalnız sinema değil, bar, gazino, tiyatro dönüşü de olabilirdi– pire yüzünden uykusuz geçen bir gecenin sabahında yazdığım şu haşereli konuşma dolayısile

okuyucularımdan özür dilerken düşünüyorum: O, haşereler içinde en zararsız, hattâ kendine göre sevimli bulduğum haşarı pireden bir tanesi, beni pire üzerine yazı yazdığımdan dolayı tenkid eden okuyucumun belki pek yabancısı değildir... beslemesidir. Farkına varmadan aramızda kan trampası, kan kardeşliği bile olmadığı ne malûm?

Akşam, 14 Ocak 1945

LENGÜİSTİK DEĞİL, FİZİYOLOJİK "DİL"

Dil Kurultayı'nın toplanıp faydalı ve çok lüzumlu işler başardığı bir hafta içinde zemin ve zamana uygun bahis ancak "dil" olabilir.

Fakat hangi dil?

"Dil"i, dilcilik bakımından incelemeğe –bilgisi elverişli olmayan, kulaktan veya ağızdan dolma güdük malûmatlı– amatör muharrirlerin tam bu sırada söze karışmasını, bilmediği meseleleri diline dolayıp eveleyip gevelemesini, yüksekten atıp tutar gibi bir vaziyet takınmasını doğru bulmadığımdan, ilim cihetini ehillerine bırakarak, ben kendime sadece "dil"in "uzuv" kısmını mevzu yapmak fikrindeyim.

Onun içindir ki –önceden haber vereyim– bu konuşmamda *dil* isminden üreyen "dilim, dilmek, dili düdük, dilli Dilazer, dil peyniri, dil balığı, gizli çocuk lisanı manasına kuş dili, dondurma bilmecesi olan dil üstünde kaydırmaca, bir hastalığı anlatan dilaltı, yemek ve bir nebat anlamına sığırdili, dillere destan, dile kolay, dile düşmek, diline dolamak, dil dökmek, dili uzun, dil almak, dil çıkarmak, dilini tutmak, dile gelmek, dil pelesenki, dilbaz, dilini yakmak ve kesmek, hattâ belki de dilemek, dilekçe, dilenmek" vesaire gibi bir sürü kelime ve tâbirleri atlayıp geçeceğim; işi eti-

molojik, filolojik, lengüistik tarafından alamıyacağım. İnsan ve hayvan ağızlarındaki uzvî dilden, fiziyolojik dilden kendi keyfimce bahsedeceğim.

* * *

Dil deyince –çocukluğumun kurban bayramlarından kalma kötü hatıralar tesiriyle– gözümün önüne ilk gelen şey, kesilmiş koyun başlarında, dişlerin arasına sıkışıp kalmış zavallı dillerdir... yarı sarkmış, yarı sertleşmiş, üzerlerinde, biraz evvel yedikleri otun yeşil boyası veya arpa çöpleri, o dil artıkları!

Acıyı, kederi, biçareliği –cansız oldukları halde– onlar kadar canlı tecessüm ettiren hangi levha vardır? Meşhur ressamlar, Salome tarafından uçurtulduktan sonra bir tabağa yatırılarak getirilen Jean-Baptiste'in kesik kafasını daha korkunç yapmak ve zulüme kurban oluşa daha derin bir manâ vermek için o tablolarda dişler arasından bir dil ucu göstermeliydiler... Dilini dişine takmak en büyük takat sarfını gösterdiği gibi ıztırabın da son haddine işaret değil midir? Zaten dikkat etmişimdir, diş çektirmekteki güçlük, zaman ve imkân bulup da dişlerini sıkamamaktan ileri gelir; şiddetli bir acıyı unutmanın yahut az hissetmenin yolu dişlerini sıkmaktır; dilinizi de beraber sıkarsanız bu, o derece kuvvetli bir acı olur ki artık öbür acılar zerre kadar duyulmaz.

Anlaşılıyor ki ayakları bağlı kurbanlık koyun, bıçağın gırtlağında dolaşan ve musiki nağmesi yerine ölüm hırıltısı çıkaran keskin, uğursuz yayı altında, bu acıyı duymamak için dilini dişleri arasında sıkmıştır; öyle can vermiştir.

* * *

Dil, hayvanlarda da natıka vasıtası olsaydı ve natıka kuvvetli dilin büyüklüğü nisbetinde artsaydı, hiç şüphesiz sığırlar dünyanın en gür sesli ve cerbezeli hatipleri kesilirdi.

Halbuki onlarda koskoca dil nihayet boğuk, akissiz bir haykırıştan, kederli bir "mu!!"dan ibaret kalıyor. Bülbül ile kanaryede ise çöp değil, kıymık kadar mini mini bir dil –konuşma olmasa da– ne ustalıklı bir nağme ve ahenk manivelasıdır!

Sığır dili, natıka ve musiki cihetinden beş para etmez amma yemek bakımından hiç de yabana atılamaz. Bizim dile dokunan ve dimağa keyif yapan birçok marifetlerimiz vardı ki gittikçe unutulmasından sızlanmak fırsatını –bildiğiniz gibi– kaçırmağa gönlüm razı olmaz. Bu, açgözlülük değildir; ağzının tadını bilen bir adamın milli değerlerimizi korunmuş görmek istemesidir. Edirne'nin tütsülenmiş sığır dili işte, o marifetlerimizden bir tanesiydi. Son zamanlarda mezeci ve bakkal dükkânlarında satılan dillerle sakın kıyas etmeğe kalkışmayınız. Bunlar, tencere ve ocaktan ziyade tabakhane askısından çıkmışa, deri fabrikasında terbiye görmüşe benziyorlar. Suları alındığı, alınıp başka yemeklerde kullanıldığı için yavandırlar; rayihasız ve tatsızdırlar; her hangi bir söğüşten farksızdırlar.

Halis Edirne malı tütsülü sığır dilleri, manzara, çeşni, koku hususlarında bambaşka şeylerdi; kupkuru görünürlerdi; nasıl doğrayacağınızı düşünür, çiğnemekle hakkından gelemiyeceğinizi sanırdınız; fakat ağıza aldınız mı bu keçi

boynuzu görünüşlü et hemen yumuşar, erir, sade lezzet ve rayiha kesilirdi. Şimdi, az zahmetle, ucuzuna, şıpın işi mal çıkarmak modası hüküm sürdüğünden kimse, uzun uzadıya uğraşarak hile yoluna sapmadan bir şey yapmak istemiyor. Bu sebeple de piyasada artık özlü sığır diline rastlanamıyor; o niyete posa yutuyoruz.

Ağzının tadını kaybetmek, bence içtimaî ve hattâ millî bir kayıpdır.

* * *

Dil, pek zarif bir uzuv olarak kediye vergidir.

Kedi dili, süsüne, temizliğine düşkün bu hayvana elbezi, tarak, fırça hizmetini görmesine rağmen penbe penbe, tertemizdir; küçücük, terütaze bir gül çiçeği yaprağıdır. Ayrıca şanjanlıdır; büküldüğü zaman, üzerindeki pürtükler kıvrılınca renk değiştirip sedefleşir. Hele tabaktan süt içen bir kediyi seyir pek keyiflidir. Bembeyaz süte gül penbesi bir dilin mekanik hareketlerle uzanıp kaybolması ve lezzetten gözlerini kapatan kedinin çehresini, bir haz yumağına çevirmesi bitmesinden korktuğunuz, kolay doyulmaz bir manzara değil midir?

O derece güzel bir dilin yalnız çirkin bir miyavlama, tıslama, uzun uzun, bed bed homurdanıp inleme vasıtası olmasına yazık! Kediler bu dil ile dünyanın en lâtif melodisini söyliyebilmeliydiler...

Dillerin en arsızı ve münasebetsizi köpek dilidir. Hiç haberiniz yokken, biçimine getirip birdenbire kucağınıza sıçrıyarak ıslak ve ılık dilini yüzünüzden geçiren finoları o

huylarından dolayı günahım kadar sevmem; belki hazzedenler bulunur...

Hayvan dilleri içinde yılan dilinin sivriliğine, keskinliğine, dehşetine hayranımdır. Dilini birkaç metre öteye, lasso gibi fırlatıp avını uzaktan yakalayarak ağzına getiren bir cins acaip hayvan ise kolay ve hileli kazananları sevmediğim için hiç hoşuma gitmez. Bu hayvan bir vurguncu senbolüdür; İkinci Cihan Harbi'nin temsilî resimleri arasında yer almağa lâyıktır.

* * *

Dil bahsinde yalnız hayvan dillerinden konuşmak, insanlığa karşı saygısızlık olur. İnsan dilini de meseleye karıştırmak lâzım: Çoğumuz, karşımızda konuşanların yüzünü, gözünü, dudaklarını, dişlerini, sesini ve hareketlerini tetkik ederiz de diline bakmayız. Ben, bakıştan dile de hisse çıkaranlardanım.

İnsan dili birbirininkine benzemez. Bazısı yassı, yayvan ve kabadır; bazısı ince, biçimli ve sivri... Hattâ diller dahi insanların kendileri gibi bön veya zekî, hantal veya tetik olurlar. Bir kısmı yuvasından fazla uzanır ve boşlukta fazla döner dolaşır; bir kısmı, görünmeği sevmez, haddini bilir. Dil vardır, tatlı tatlı konuştuğu halde insana zehir döküyor gibi gelir; halbuki acı söylerken yine bal gibi tatlı olduğunu hissettiğiniz dillere de rastlarsınız.

Eskiden hekimlerin ilk işi hastanın diline bakmaktı... Dile bakarak neler keşfetmezlerdi! Şimdikiler tansiyon ölçüsünden, röntgen fotoğrafından, kan ve saire tahlilinden

sonra bile işin içinden çıkamıyorlar, bir hüküm veremiyorlar.

Yine eskiden dil, öpüşmelerde rol oynamazmış... Gitgide dudağın vazifesi sıfıra iniyor. Korkarım bir gün, selâm vermek yerine burunlarını birbirlerine sürten yarı medenî kabileler gibi biz de –muhabbet veya hürmet– dillerimizi dillerimizle buluşturacağız!

Bülbülün çektiği dili belâsıdır, derler; insanınki de öyle... Hattâ yazı ile kalemin icadından sonra, çektiğimiz belâlarda dil kadar kalemin de tesiri olmaktadır. Kalem nedir? Parmaklarımızın arasında tutarak evirip çevirdiğimiz mürekkeple ıslanmış bir el dili değil mi?

Zaten dilini tutamıyan kalemini de zaptedemez.

Ancak ikisinin de firenine basabildiği gün insan rahata ve kemale ermiş sayılır. Fakat çok defa, iş işten geçtikten sonra!

Tan, 16 Ağustos 1942

GENEL

HAVADA BULUT

İnsanlara karikatür yapmak fikrini ilk önce bulutlar vermiştir diyeceğim geliyor. Hani şu, birbirlerinin üzerine yığılan her tarafından ayrılıp kopan ve daima hareket halinde bulunan yarı ışıklı yarı gölgeli kaba, dolgun bulutlar... O bulutlara bakarken dünyada rastladığımız her mahlûkun, her manzaranın gülünç şekle sokulmuş, acayip yahut şahsiyetli tarafları hiciv edilircesine belirtilmiş birer resmini görmez miyiz? Bulutlar karikatür yapmağa başladılar mı şiddetle insafsızdırlar; meselâ yeleleri dağılmış, ağzı açık, keskin tırnakları pençelerinden ileriye uzanmış, pertav eden aslana bile o korkunçluğu içinde komik bir vaziyet verebilirler. Hattâ daha tuhaf şeyler de olur. Bakarsınız arslanın burnuna bir halka takılmıştır ve halkaya bağlı ipin ucu bir maymunun elindedir; maymun, hayvanlar kralını sürüyüp pervasızca götürmektedir!

Buluttan üstatların yaptıkları böyle karikatürlerin, bildiğimiz insan işi karikatürlere mühim bir üstünlüğü de vardır: Göktekiler canlıdırlar, biteviye değişirler ve şekilden şekile girerek yeni mânalar alırlar. Faraza deminki müthiş aslan az sonra ötesinden berisinden kopup silinerek, küçülüp incelerek yorgun bir eşeğe dönerler... Derken sırtı boş giden bu eşeğin üstüne başka bir bulut iner, o bulut da bir insan

biçimine girer; hem de kavuklu sarıklı, cübbesini arkasına toplamış, şişman ve babacan bir kadı tipini andırmak şartiyle... Bugüne kadar çizdiklerimizden çok daha karakterli bir Nasreddin Hoca şimdi karşınızdadır!

Zaten bulutlar tarafından yapılan kır resimleri, hattâ şehir binaları da birer karikatürdür. Kamburu çıkmış, yana yatmış payandalı ahşap İstanbul evlerini bizim karikatüristlerimizden meşketmişçesine üstatça çizi çizi verirler; ne mükemmel yangın yerleri tasvir ederler...

Bulutlar şüphesiz ki değme insan sanatkârlardan daha fantezist, hayal bakımından da daha orijinaldirler. Fazla titizdirler de... Eserlerini beğenmezler, hemen silip yenisine başlarlar. Ebedî çalışmaya ve şaheserini bir türlü meydana getirmemeğe mahkûmdurlar.

Artık anladık ki bulutlar meğerse ezelden kübik, sürrealist ve sübkonsiyanlı ressamlarmış. Dikkat ediniz: ufukta bulutun çizdiği ne kadar çıplak kadın tablosiyle karşılaşırsanız, hepsinin de tıpkı yeni ekol üstatlarınki gibi göğüsleri mahruti lâboratuvar lübleri şeklinde aşağıya doğru gagalı, göbeklerinin üstündedir; kalçalar hokkabazın "Dağdan gelir bir keçi, sivridir bilmem nesi" türküsünde târif ettiği kadar kemikli ve keskindir. Gözlerden biri iri, öbürü ufaktır ve irisi burunun üzerinde, ufağı kulağın altındadır. Saçlar dikenli tel örgüsü, ayaklar ise bataklığa girmiş komando erlerininkine benzer bir kirlilikte ve biçimsizliktedir!

Hele bu çıplak kadın portrelerine verdikleri –kabaca çömelmiş yahut uzun eşek oyunundaki gibi dört ayak olmuş yahut da çocuk doğurma şekline sokulmuş– o münasebetsiz vaziyetler itibariyle bulut ressamlar Picasso ve müritleri-

ne taş çıkarırlar. Gökte öyle "Nü"ler görmüşümdür ki yeni ressamlardan birinin sergisini geziyormuşum ve kendi kabahatimmiş gibi etrafımda bulunan kadınların yüzlerine, hele vücutlarına bir müddet bakamaz olmuşumdur!

Bereket ki bulutlar çok defa kübist değil, romantik ve şair dekoratörlerdir. Bize peri masallarına yakışır çardaklar, köşkler, köprüler kurarlar; şarap dolu göllerde billûr gemiler dolaştırırlar ve duvak, blûz, kombinezon, sutiyen yapılmağa lâyık en tatlı renkli, en tatlı temaslı kumaşlar teşhir eden vitrinler açarlar. Bulut erkeğe daima kadını hatırlatır ve elinden kaçırıyormuşçasına arkasından koşmak arzusu verir... Belki kadın bulut misali süslü, süsleyici, değişken ve çabuk geçici olduğu için!

Hangi ilerlemiş yaşta bulunursa bulunsun, bir erkeğin gökte buluta bakıp kadını düşünürken, "Havada bulut, sen onu unut" diyebileceğine inanmıyorum.

Mizah, 12 Temmuz 1946

BİR KIR DÜŞMANI AĞIZINDAN

• Kır hayatı bitmez tükenmez bir bekleyiştir. Beklersiniz ki ay çıksın, güneş batsın, kirazlar kızarıp buğdaylar sararsın, üzümler olup incirler ballansın, fasulyalar yetişip, patlıcanlar morarsın! Gözleriniz daima gökte, ağaçta, yerdedir; sonsuz bir bekleme halindedir.

• Ağustosböceği ötmeyip de ne yapsın? Belli ki can sıkıntısından patlıyor.

• Kırlarda uzun uzun dolaştıktan sonra bir yere çöktüğüm zaman geviş getirmek ihtiyacı duyarım. Geviş getirme yalnız fiziyolojik değil, psikolojik bir ihtiyaç da olsa gerektir.

• Kır manzaraları zihin açsa ve fikri harekete getirse, dahiler çobanlardan yetişirdi. Kaval bence, can sıkıntısının kamışa üflenmiş en manalı bir feryadıdır.

• Eşeğin gözlerindeki o kapkara ve çok derin bezginliği sırtında taşıdığı yükden mi sanırsınız? Hayır; kır yollarını biteviyeliğinden, tabiatın yoruculuğundan ileri gelir.

• Kırda tek başına kalmış bir ağaç kadar mahzun dünyada ne vardır?

• Karıncaları seyrederken sanırım ki bu mahlûkcuklar biraz da can sıkıntısından kurtulmak için o derece fazla çalışırlar ve lüzumsuzca yiyecek biriktirirler.

• Şehirden kırlara dökülen insanların çok gürültücü ol-

masındaki sebebi vücudun ve ruhun tepkisinde aramalıdır. Bunalıp kalmaktan korunmak için fazla ses çıkarır ve durmadan hareket ederiz.

• Çiçekler, galiba sıkıldıklarından dolayı çarçabuk solarlar ve yemişler mütemadiyen uyudukları için semirip olgunlaşırlar.

Tan, 11 Temmuz 1942

TABİATTAN ÇİZGİLER

• Soğuk kış gecesinin ufkunda görülen kocaman kırmızı ay, ateş dolu bir mangala benziyordu.

• Yıldızları yer yer puslanmış şu bulutlu gece, göz yaşlariyle ıslanıp lekelenmiş bir aşk mektubunu hatırlatıyordu.

• Şimdi altında seviştiğimiz ağaçlar, yarın tabutumuz olacak!

• Bu heybetli dağlar tabiatın kralları gibi başlarında yıldızların tâcını taşıyorlardı.

• Bahar, içinde kuşların ötüştüğü telsiz bir kafestir!

• Şu toprak halısı ne sağlam dokuma, ne eskimez kumaş, ne tılsımlı hazine: Kazmanın vurduğu, sapanın geçtiği yerden ipekler, sırmalar, ibrişimler fışkırıyor.

• İncir ağacının, günahkâr bir rahibe gibi, daima mâbetlere kaçtığı, mâbed duvarlarında inzivaya çekildiği müşahede edilmiştir.

• En meşhur yaprak incirinkidir.

• Ay, Ak sakallı bir dede gibi, denizin yaramaz çocuklarına ya nasihatlar veriyor yahut masal anlatıyordu. Biz de güvertenin parmaklığına dayanmış uslu iki çocuk gibiydik.

• Gece, telveli bir fincan gibi kaderimiz hakkında iyi konuşmuyordu.

Aydede, 30 Mart 1949

YAPMA ADALAR İHTİYACI

Yarının büyük devletleri bahriye bütçelerine yürür veya yüzer adacıklar için de ödenek, yani tahsisat koymak zorunda kalacaklar. Zira bir dergide okuduğumuza göre Japon filosu silâhlı ve yüzer adaları donanmasına katmış. Hint Denizi'nde kullanmağa başlamış. Gerçeklerinden ayırdedilemiyecek kadar sahicisine benzeyen bu adalarda bir sıcak iklim adasının bütün dış manzarası –hindistancevizi ağaçlarından tutunuz içinde gezip dolaşan yerli ahalisine, daha doğrusu o kıyafete sokulmuş erlere kadar– mevcutmuş. Bir İngiliz denizaltısı beklenmedik yerde böyle bir ada ile karşılaşınca şaşırmış, aldanmış; fakat yürüdüğünü sezince hemen top ateşi açmış. Mermiler cephane deposuna isabet ettiğinden biraz sonra adanın havaya uçtuğu ve enkazının darmadağınık denize döküldüğü görülmüş!

Yapma ada fikrini bulduklarından dolayı Japon zekâsının üstünlüğünü kabulde acele etmiyelim. Denizaltı ve uçak gibi o fikri de, aşağı yukarı yüz yıl kadar önce, bir romanında ileri süren gene Jules Verne'dir. Koca muharririn "Great Eastern" adını taktığı yüzen ada bir vapurdu. Ayrıca Blériot daha pek yakında hava seferlerini kolaylaştırmak için Atlantik'te yapma adalar kurulmasını tavsiye etmişti. Önümüzdeki çağda uçak işletimi veya harb icabı yapma ada-

ların lüzumlu olacağı anlaşılıyor. Fakat tabiat güzelliği bakımından da denizlerin adacıklara ihtiyacını inkâr edemeyiz. Misali uzaktan almıyalım: Karadeniz'e ıssızlık ve korkunçluk veren şey, adasızlığıdır; Antalya'dan başlıyarak Asya'nın ve Afrika'nın Akdeniz kordonunu şiddetle zevksizleştiren de gene ada noksanıdır. Kıyısından adalar ve adacıklar görünen denize alışmış insanlar ufukları bomboş denizlere bakmaktan çabuk bezerler ve melâle düşerler.

Karadeniz, sonra da Yakın Şark denizleri bana daima ada görmek ihtiyacı çektirmiş, İstanbul manzarasına –henüz daha çamlarını tırtıllardan kurtaramadığımız– adalarımızın ne kıymet kattığını öğretmiştir. Bu adalar o kadar hoş düşmüştür ki, eğer olmasalardı tıpkı sahicileri biçiminde yapmalarını kurmak lâzımdı diyeceğim geliyor.

Akşam, 13 Temmuz 1945

LÜBNAN DAĞLARINDA YAYLACILIK

Misafir Devlet ricalinin ağırlanması sırasında, diplomasi icabı, o ricalin mensup oldukları memleket ve millet hakkında ikide bir "dost" sözünü kullanmak usuldendir. Her defasında hakikate uymıyan bu sözün şimdi Türkiye'yi ziyarete gelmiş bulunan Lübnan cumhurbaşkanı ve Lübnanlı için tamamile yerinde olduğuna inanmalısınız.

Lübnan kıyılarile yamaçlarında –Birinci Cihan Harbi'nin ve yakın tarihin epeyce nâhoş hâtıralarına rağmen– Türklere karşı daima dostluk, dostluktan fazla bir saygı havası eser ve Lübnanlıya güven vermek için –dağ yollarında, deniz kenarlarında kaynaşan yabancı milletler arasında– sizin Türk olduğunuzu söylemeniz yeter. Hele köylüsüne, köy papazına, köy ağasına bunu bildirince gözlerinde derhal şunu okursunuz: "Dürüst adamdır; bana zarar vermez!"

Konuşmama başlarken okuyucularıma Lübnan'ın tabiî güzelliğinden mi, dağ halkının güzel karakterinden mi, yoksa sadece coğrafyasından ve siyasî vaziyetinden mi bahsedeceğimi kararlaştırmadım. Hayatımın pek hususî, âdeta mahrem tarafile alâkalı hâtıralarım o kadar çok ki, Lübnan denilince dalıp dalıp kendimden geçiyorum; hep kendime kaçıyorum.

Fakat, hayır... Tatlısı acısına mı, acısı tatlısına mı galip

olduğunu bir türlü kestiremediğim hâtıralarla yüreğimde iki zıt tadı bir araya getiren düşünceler sonraya kalsın. Şimdi bize lâzım olan Lübnan'daki tabiî güzellikler üzerine biraz fikir vermek, turistik tarafını belirtmek, bu tarafın nasıl ve hangi tesirler, sebepler altında geliştiğini kısaca bildirmektir.

Lübnan'ı sevdiğimi şuradan anlıyorum ki, şimdi gözlerimi kapayıp açsam da orada bulunduğumu görsem –kısa sürmek şartile– memnun olacağım. Bir İstanbul çocuğunu değme tabiat güzelliği tatmin edemez; onu Lübnan'ın oyalaması bile bu memleketin lehinedir, kıymetliğine işarettir.

* * *

Lübnan kıyılarında ilk hoşuma giden, kış güneşi olmuştu. Zira hayatımda ilk defa kışı ılık memlekette geçiriyordum. Zemherirde sabahleyin uyanıp da bahçeye çıkınca karşımda ılık bir güneş, bu güneş altında pürnakıl donanmış yasemin dalları, meyvalarla çiçeklerini bir arada veren portakal ağaçları, kırlarda kendiliğinden yetişen siklamen tarlaları görmek ne hoştu...

Kendimi güneşe bırakılmış kalaylı bir tas su gibi şıkır şıkır, her tarafımdan ışıklı buluyordum; minare tepelerindeki yeni yaldızlanmış alemler gibi şevk içinde yandığımı duyuyordum.

Sonra yine ilk defa yaz sıcağından sıyrılıp yaylâ serinliğine kavuşmak, ikinci yeni zevkimi teşkil etti. O zamana kadar, bir deniz kenarı sıcağından yarım saatte, dağa çıkar çıkmaz kurtulunabileceği hakkında fikrim yoktu. Otomobil

yılankavi yollarda yükseldikçe hava hafifleşiyor, serinliyor, gitgide soğuyordu; sis tabakalarından birini bırakıyor, ötekine ulaşıyor, elbiselerimizin yağmur çiselemiş gibi nemlendiğini duyarak içimizde kümesten kurtulup dereye kavuşmuş ördeklerinkine benzeyen bir neşe buluyorduk.

Lübnan'daki yaylacılığı kolaylaştıran, dağların hemen deniz kenarından yükselmeğe başlaması, yani yaylaya gitmek için sıcak ovalar geçilip uzun yollar aşılmasına lüzum kalmamasıdır. Öyle Lübnanlılar vardır ki kışın oturdukları ılık deniz kenarındaki evlerinden başlarını yukarıya kaldırınca serin yazlıktaki evlerini görebilirler ve tabiîdir ki yayladan aşağıya göz atınca da kışlıklarının damını seyredebilirler!

Bizim İskenderun'daki soğukluk da öyledir. Şu farkla ki, Lübnan'da bütün dağlar meskûn haldedir. Nereden baksanız, nereden geçseniz aşağıda, yukarıda, yanda, geride, ileride, uzakta, yakında, bütün yamaçlarda, tepelerde veya koytuluklarda köyler görürsünüz... Hem de dükkândan yeni alınmış oyuncaklar gibi parıl parıl, cilâları üstünde, sayılmıyacak kadar çok köy serpintileri, manastırlar, kiliseler, çan kuleleri, kahveler, oteller, lokantalar... Fakat yine de kır, yine de yayla durgunluğu ve sessizliği!

Döne kıvrıla, kavuşa açıla, kâh kaybolup, kâh beklenilmeyen bir taraftan çıka bata –çocukken oynadığımız su yolları gibi– karmakarışık şoseler bu köyleri birbirine bağlar. Hele karanlık gecelerde dağ yollarında yüzlerce otomobilin –dönemeçlere, binalara, yer yer fıstık çamları korularına rasladıkça– sönüp tekrar parlayan çevik, yarışçı, cambaz ışıklarını seyretmek, dev yapılı ateşböceklerinin bütün yaz

mevsiminde devam eden şenliğinde bulunmak sayılı keyiflerdendir.

* * *

Bir Uludağ düşününüz ki Çamlıca'nın yerinde bulunsun ve eteklerinden tutunuz tepesine kadar her tarafına şoseler örülmüş, her tarafında medenî çehreli sayısız köyler kurulmuş bulunsun... İşte Lübnan aşağı yukarı budur!

Bu Uludağ'ın da başı karlıdır; kışın dört, beş yerinde kayak eğlenceleri yapılır. Bir Uludağ ki otomobiliniz her çeyrek saatte bir köye raslar; isterseniz o köyde biraz dursunuz. Benzin verecek dükkân yok olamaz. Size hemen içki, meze, yemek getirecek bir otel, neşeli bir otelci de vardır. İcabında cibinlikleri takılı, güneşe ve soğuğa karşı kepenkleri örtülmeğe hazır, geceyi rahatça geçirmeğe müsait odalar da bulursunuz.

En mühimmi hoş karşılanır, güleryüz görür, hiç tanımadığınız halk tarafından hemşeri imişcesine selâmlanırsınız. Selâmlaşmağa –askerî bir emir gibi– riayet edilir. En küçük çocuktan en dilber kadına kadar herkes yabancıya hem baş işareti, hem tatlı bir sözle selâm verir.

Son çeyrek asrın en değerli eserlerinden biri olan *Zeytindağı*'nda muharrir, birinci büyük harb sırası Lübnan'da kıtlık hüküm sürerken bir suareye gidişi anlatır: "Bütün bahçelerden Arap gırtlağının yumuşak yalellisini işitiyoruz. Yollarda sarı ve zayıf halk selâma duruyor. Bir gün, erkânıharbiye reisi bana dedi ki:

"Suriye'de bizim ne kadar temelsiz olduğumuzun en iyi

misâli şu sekiz yaşındaki çocuğun korkudan bana selâm verişidir!"

Hayır, asıl Suriye'de belki bu böyle olmuştu; fakat Lübnan'da sekiz yaşındaki çocuk için korksa, korkmasa yerliye de, yabancıya da selâma durması, aldığı turistik memleket terbiyesinin icabıdır.

Dağ Lübnan'ın başlıca iki refah kaynağı var: Cenubî Amerika'ya giderek para kazandıktan sonra bu parayı getirip memleketin imarında kullanmak; imar edilmiş memlekete yazlıkçı seyyah çekmek...

Seyyah, terbiyeli karşılanmaktan hazzedeceği için bunun ilk alâmeti olan selâm verme, selâma durma, hatır sorma ve güler yüzlü görünme gibi terbiyeli hareketler –memleketin faydalanacağı düşünülerek– nizam şekline sokulmuş, bir anane mahiyeti almıştır.

* * *

Denize bakan yaylalar, ovalara, hele başka dağlara hâkim olanlardan daha güzel, daha renkli ve ışıklıdır. Sadece dağlık içindeki yaylada biraz hapsolmuş hissini duyarsınız. Lübnan'daki gibi hudutsuz bir deniz ayaklarınız altına serilmiş bulunursa, hem göz avunur, manzaranın ihtişamı artar hem de ciğerlerinize dolan havaya yalnız denizlerde bulunan iyodlu unsurlar karışacağından bir Transatlantik seyahati yapmışcasına dağ, misafirliğinizden sıhhatiniz iki türlü faydalanır.

Lübnan yaylalarındaki iyiliklerden biri de insanın kesesine uygun çeşitli köyler bulabilmesidir. Maddî imkân varsa,

alamod bir yazlık seçer, mond hayatı geçirirsiniz. Yok, bu olamıyor yahut böylesini istemiyorsanız, o debdebeli merkeze yakın, hattâ geçidinde ufacık bir köye yerleşir, basit, rahat bir ömür sürersiniz. Her Lübnan köyünde Marsilya kiremitli, maviye boyanmış tahta kepenkli, çardaklı, temiz ve sağlam taş evler bulunur. Evlerin ön taraflarını sıra sıra, merdiven merdiven, kırmızı topraklı, sedli dutluklar ve bağlar kaplar.

Aşağıda serilen denizle yukarıya gerilen gök arasında ve balkona benzeyen böyle dar bir set üzerinde bulunurken, kendinizi isteyince uçabilecek kanadlı bir mahlûk sanırsınız; sanırsınız iki vücudunuzu usulcacık boşluğa bırakıp kollarınızı telâş etmeden hafifçe oynatsanız hemen süzülecek ve yalçın kayalar üzerinde ağır ağır dönüp dolaştıktan sonra beğendiğiniz başka bir sedde, bir manastır damına, bir köy kilisesinin çan kulesine konacaksınız. Bu hissi veren biraz da yayla havasındaki et ve kemik ağırlığını duyurmayan hafifliktir. Sekiz yüz metreyi aşan dağ sırtlarında şuna dikkat ettim: Nefes aldığınızı unutuyorsunuz. Yani o derece kolay teneffüs ediyorsunuz ki, düşününce aşağıda iken kendinizin cam kavanozda mütemadiyen ağzını açıp kapıyarak yaşamağa çalışan kırmızı balıklardan farksız olduğunuz kanaatine varıyorsunuz; "Meğerse ne kadar güç nefes alırmışım!" diyorsunuz.

* * *

İstanbulunki gibi serin denizler kenarında yazlamanın şüphesiz değeri büyüktür. Fakat yaylamanın ve dağ hayatının da kendine mahsus bir güzelliği vardır.

Lübnan eğer bir yayla memleketi olabildiyse, bunu tabiatın lütfile beraber dar bir mesaha üzerindeki nüfus kesafetine ve o nüfusun medenî ve mamûr yaşamak temayülüne borçludur.

Şunu da belirtmek doğru olur: "Cebeli Lübnan" adile bildiğimiz eski küçücük Lübnan, Osmanlı idaresi zamanındaki hususî istiklâlinden çok istifade etmiştir. Halk askerlik etmezdi; hükûmete nüfus başına topu topu bir mecidiyeden fazla vergi ödemezdi; içeceği tütünü kendi tarlasından alır, şarabını ve rakısını kendi bağının üzümünden çıkarır, ecnebî memleketlere kayıtsız şartsız gider, yurduna bağlılığı öz meziyetlerinden biri olduğundan dolayı da para kazanınca muhakkak köyüne döner, yeni bir ev kurar, arazisini genişletir ve bol çocuk yetiştirirdi.

Bu devir orasını bir yaylalar ülkesi yaptı.

Ve şimdi, bugün bile yaşlı bir Lübnan köylüsü bir Türke raslayıp da çardaklı kahvede yahut asmasının altında ona kendi elile çektiği dağ üzümü rakısından içirirken bu devri hasretle anar; size ara sıra ruhunun bütün açıklığile derin derin bakar. Söylemediği halde teşekkür ettiğini anlarsınız; kadehi şerefine kaldırırsınız!

Akşam, 23 Haziran 1946

YAYIMLANMIŞ TABİAT YAZILARI

"Asmaya Çardağa Dair", *Peyâm-ı Sabah*, 22.11.1920, N. 11136 (*Ago Paşa*- Sonraki Baskılardan Çıkarılmış)
"Hayvanlara Gıpta", *Peyâm-ı Sabah*, 19.1.1921, N. 11196 (*Tanıdıklarım*)
"Devenin Derdi", *Peyâm-ı Sabah*, 22.3.1921, N.11259 (*Guguklu Saat*)
"Anadolu'da Bahar", *Peyâm-ı Sabah*, 27.3.1921, N. 11263 (*Ay Peşinde*)
"Yaz Hakkında", *Peyâm-ı Sabah*, 7.6.1921, N. 11333 (*Guguklu Saat*)
"Üç Nehir", *Peyâm-ı Sabah*, Temmuz 1921, N.11384 (*Ay Peşinde*)
"Üzüm ve İpek (Beldesi)", *Peyâm-ı Sabah*, 6.9.1921, N. 11423 (*Ay Peşinde*)
"İstanbul'da Mevsimler Nasıl Değişir?", *Aydede*, S. 12, 9.2.1922 (*Aydede 1922*)
"Tasma Bahsi", *Aydede*, S. 47, 12.6.1922 (*Aydede 1922*)
"Yaz Düşünceleri", *Aydede*, S. 51, 26.6.1922 (*Aydede 1922*)
"Deniz ve Kadın", *Aydede*, S. 66, 17.8.1922, s. 2 (*Ago Paşa'nın Hatıraları*)

"İncir Bahsi", S. 73, *Aydede*, 11.9.1922 (*Aydede 1922*)
"Çadırda" *(Bir İçim Su)*
"Sis Dalgası" *(Bir İçim Su)*
"Antakya" *(Bir İçim Su)*
"Amuk Ovası" *(Bir İçim Su)*
"Ördek Avında Akşam" *(Bir İçim Su)*
"Amuk Bataklığı" *(Bir İçim Su)*
"Daha Güzel Olabilirdi" *(Bir İçim Su)*
"Fırat ile Dicle" *(Bir İçim Su)*
"Elcezire Ortasında" *(Bir İçim Su)*
"Bizımmar'dan Levhalar" *(Bir İçim Su)*
"Kış Güneşi ve Yaz Sabahı" *(Bir İçim Su)*
"Dört Mevsim" *(Bir İçim Su)*
"Geceye Kaside" *(Bir İçim Su)*
"İlkbahar" *(Bir İçim Su)*
"Sonbahar" *(Bir İçim Su)*
"Bir Sonbahar Gezintisi" *(Bir İçim Su)*
"Rüzgâra Hücum" *(Bir İçim Su)*
"Kar ile Yağmur" *(Bir İçim Su)*
"Gökte Bahar" *(Bir İçim Su)*
"Buğdaya Medhiye" *(Bir İçim Su)*
"İstanbul'da Yaz" *(Bir İçim Su)*
"Kurbağalar" *(Bir İçim Su)*
"Kuzuya Merhamet" *(Bir Avuç Saçma)*
"Binbir Çeşit" *(Bir Avuç Saçma)*
"Ay" *(Bir Avuç Saçma)*
"Su ve Köpük" *(Bir Avuç Saçma)*
"Bahar Sesleri" *(Bir Avuç Saçma)*
"Kar ve Kış" *(Bir Avuç Saçma)*

"İneğe, Öküze ve Buzağıya Dair", *Modern Türkiye Mecmuası*, 6.8.1938 (*Pek İyi Hatırlarım*)
"Keklik", *Tan*, 19.3.1939 (*Gurbet Hikâyeleri*)
"İnsan ve Bahar", *Yeni Gün*, 6.5.1939 (*Tanıdıklarım*)
"Çiçek Lehinde ve Aleyhinde (Sudan Sözler)", *Tan*, 28.5.1939 (*İlk Adım*)
"Sonbaharı Pek Severim" *Tan*, 22.10.1939 (*Makiyajlı Kadın*)
"Bir Kış Felsefesi", *Tan*, 10.12.1939 (*İlk Adım*)
"İlkbahar Hazırlıkları", *Tan*, 4.2.1940 (*Tanrıya Şikâyet*)
"Hatay Yaylalarında", *Yeni Gün*, 9.2.1940 (*Sakın Aldanma İnanma Kanma*)
"Kedimin Gözleri Karşısında", *Tan*, 12.1.1941
(*Makiyajlı Kadın*)
"İnsanlarla Hayvanlar Arasında Benzeyişler", *Tan*, 23.2.1941 (*Sakın Aldanma İnanma Kanma*)
"Çiçekleri Tenkit", *Tan*, 6.4.1941
(*Sakın Aldanma İnanma Kanma*)
"Bahar, Hayvan ve Yavru", *Tan*, 27.4.1941 (*Makiyajlı Kadın*)
"Baharı Öğelim mi? (Hayır, Çekiştirelim!)", *Tan*, 19. 4. 1942 (*Makiyajlı Kadın*)
"Gül ve Bülbül", *Tan*, 31.5.1942 (*Makiyajlı Kadın*)
"Bizim Edebiyatımızda Kar ve Kış", *Tan*, 25.10.1942
(*Makiyajlı Kadın*)
"(Meşe Ağacına Saygı ve) Meşe ile Saz", *Tan*, 22.11.1942 (*Makiyajlı Kadın*)
"Güzel Kokular(ın Çetin Bilmecesi)", *Tan*, 28.03.1843
(*Makiyajlı Kadın*)
"İstanbul'da (İklim ve) Dört Mevsim", *Tan*, 4.4.1943
(*Makiyajlı Kadın*)

"Hayvan Sevgisi, İnsan Çilesi", *Tan*, 6.6.1943
(*Makiyajlı Kadın*)
"İstanbul'da Hava Kararsızlığı", *Tan*, 3.5.1944 (*Hep İstanbul*)
"Kasımpaşa Sırtındaki Bahar Manzarasına Karşı", *Tan*, 7.5.1944 (*Hep İstanbul*)
"İstanbul'un Çayırları", *Akşam*, 22.4.1945 (*Hep İstanbul*)
"Çocukluğumun Yemişli Bahçeleri", *Akşam*, 8.7.1945
(*Pek İyi Hatırlarım*)
"İstanbul'da Sonbaharlar", *Akşam*, 23.9.1945 (*Hep İstanbul*)
"Dere Tepe Bahsi", *Akşam*, 1.12.1946 (*Hep İstanbul*)
"İstanbul'un Çamurları", *Akşam*, 15.12.1946 (*Hep İstanbul*)
"Geçmişte Yaz Hayatı", *Zafer*, 18.7.1954 (*Pek İyi Hatırlarım*)
"Köpeğim Floşun Cerrahiliği", *Aydabir*, Eylül 1954
(*Pek İyi Hatırlarım*)
"Gülhane Parkındaki Servi Ağacı", *Zafer*, 17.7.1955
(*Hep İstanbul*)

REFİK HALİD KARAY

Memleket Yazıları -8-

Ağaç ve Ahlâk

Hazırlayan Tuncay Birkan
Önsöz Gökhan Akçura

Her kalem erbabının öyle kolay kolay üstüne kafa yoramayacağı konularda bitmeyen bir iştahla, kılı kırk yaran bir merakla kalem oynatan ender yazarlarımızdandır Refik Halid Karay. Yazarın *Tan, Akşam, Yeni İstanbul, Aydede, Aile, Mizah* gibi gazete ve dergilerde yayımlanan yazılarından bir araya getirilen *Ağaç ve Ahlâk*; mevsimler, çiçekler, hayvanlar ve ağaçlardan bahisle zevk ehli bir yazarın hayatın her anına dair sunduğu fotoğraflardan oluşuyor. Gömleği dışarıda bırakma modasından tutun, haşerelerin keçisi pireye, parfüme, ilkbahar cinayetlerine, İstanbul'un sesine, kokulara ve renklere kadar uzanan bir cümbüşün içerisinde Refik Halid'in lisanı ile baş başa kalacaksınız.

ISBN 978-975-10-3569-1
9 789751 035691

/inkilap.yayinlari
/inkilapkitabevi
Online alışveriş: www.inkilap.com